

FÁBIÁN LÁSZLÓ

A szájalom virtusa

KÜZDŐTEREK ÉS KÜZDŐFELEK

Én az ember nagyságát nem aszerint ítélem meg, hogy mekkora erőket hoz mozgásba... Hanem aszerint, hogy milyen ízt érzek a számban. Ez a vérem szubjektív logikája, ami szerint nagy ember az, aki tanítani tudja a hatalom birtokosait, ezeket az idiotákat, ezeket a hatalmaskodó übermischeket, a nagyokat... Akik a csőcseléket vezetni tudják, igen, nem vagyok demokrata.... a csőcselék hatalmat tud teremteni, ha hentesbárdot adnak a kezébe, akkor kaszabolni, gyilkolni és győzni tud, vagy korbáccsal az urnákhoz lehet hajtani őket, ha éppen választási győzelemre van szükség, de győzedelmeskedni a szellem világában, a világot a haladás útján csak egy hajszálnyival előbbre vinni – arra a csőcselék nem képes!!! A Nagy Emberek vezetni tudják a csőcseléket, de a Nagy Szellemek nem ülnek lóhátra, ők nem...

Per Olov Enquist: Hamsun

Jóemberek, minek jöttetek a világra? Otthonaitok érdektelenek – színültig megszokással. A konyha kesernyész illata terül rá a komor lakásokra... Férfiak, akármennyit töprengtek is, bárhogy kalkuláltok abszurd geometriákkal, a világegyetem börtön, ahonnét soha nem lesz szabadulástok...

Guido da Verona: Maria Magdolna, bontsa ki hajfonatát

1

Haláláról értesítettek.

A kerítésben a jezsámen ugyanazt a jázmin-illatot revellálta, amit nagyanyám idejében. Tavasszal nem illik meghalni, bár anyám is elkövette. Most azonban egy másik halál érint.

Valójában nem lepett meg, annyi nyavalyával viaskodott mindig, jóllehet ez a viaskodás sosem látszott rajta; onnét tudom, hogy nagyritkán belendült a panaszba, de csak négy szemközt vagy hatszemközt, a férje előtt nem volt titkolni valója bajairól. Már jó ideje idegenben éltek; valahol a Rajna felső folyásánál egy kisvárosban, amelyet – emlékezetem szerint – macskái tettek híressé (hírhedetté? nem is tudom); a város egyik jelentős terén emlékmű örökítette

2

meg a jeles macskák tevékenységeit – nagyvonalúan kezelt körvonal-vésetekkel személyesítve meg őket a térplasztikán. Emlékszem, egy alkalommal – már-már büszke díszlítésben keresztezte sétautamat egy méretes kandúr; róla azonnal a városka leghíresebbje jutott eszembe, azazhogy: nyomban azonosítottam a hőssel, merthogy tökéletesen igaza lehet Schopenhauernek, szerinte ugyanis az a macska, amit most az udvaron lát, háromszáz évvel ezelőtt is ott üldögélt.

Ahogy Kater Hiddigeigei átvonult előttem, az időre emlékeztetett, amely egyszer majd elrabol engem ebből a macskahistóriából is: neki kijár a további háromszáz év, én viszont kényes tudatommal fölélem addigra minden időmet.

Miképpen az asszony, akinek elmúlásáról minapában értesítettek.

Nem tudom bizonyosan, de valószínűnek tartom, hogy mielőtt ebbe a városkába költöztek volna, ismerhette a macskák itteni mitikus tiszteletét; férjével ők egy perzsa párossal (az egyik angora volt) érkeztek, amelyek, ha valaha lehettek talán *katerok*, ide már nemiségük elvesztésével érkeztek, viszont kitűnően megtanulták a polgári asztali illemet, gazdáikkal egy asztalnál étkeztek – saját porcelántányéraikból. Korábbi lakhelyükre (majdnem azt írtam: szálláshelyükre) szintén macskával érkeztek: egy gyönyörű és lekenyerezően barátságos burmával, amit úgyszólván irigyeltem tőlük. Pusztulásáig simogató-s-doromboló barátságban voltunk, lehangolt távozása.

Gazdájáé pedig még nagyobb szomorúsággal érintett; végtére is évekig majdnem közvetlen szomszédok voltunk falumban, egy idő után meglehetősen sűrűn összefártunk, jókat ettünk, jókat ittunk, törekvő szakszerűséggel macskáztunk, később, amikor beszereztek egy kutyát, némi figyelmet a derék állatnak hasonlóképpen szenteltünk. Egy élesszájú falubeli – rögvest beköltözésük után hírelni kezdte, hogy nemcsak medencét építenek a kertjükben, de *éneklő* békákat vásárolnak bele, hogy hangversenyüket élvezhessék. A hírnek a fordítottja volt igaz: a férj vödörszámra hordta ki az úszómedencéből kifogott békákat a falu melletti halastóba, hogy zavartalan életük legyen. Az *énekes békák* azonban jóval mulatságosabb poénnak tetszettek, nem beszélve arról, hogy akár erősítette a gyanút: a gyűtt-ment külföldiek bolondériái kiismerhetetlenek.

Én már azt sem értettem, ha lennének akár meghökkentőbb szokásaik, azok miért mutatnának külföldi jelleget. Akadtak különködő falubeliek csakúgy, azokat – persze – régen megszokták.

Az éneklő békák emlegetése mindig előhívott egy szimpla és butuska históriát. Hogy tudniillik – állították – ők meghívtak engem is a bemutatkozó vendégségbe, ott volt mindenki, aki számított (az – ráadásként – aki nem), én pedig hiába bizonygattam, hogy nem kaptam meghívást, tovább aggályoskodtak. Végül kiegyeztünk abban – meggyőződéseim: így adódhatott – akire rábízták meghívásomat, nem adta tovább. Alighanem, ez a talány megfejtése.

Lényegesen fontosabb emlékként él bennem, hogy a későbbiek során gyakori együttléteinket nem zavarta meg ez a számság; amikor átköltöztek a macskák városába, ott is fölkerestem őket, kellemes napokat töltöttünk együtt. Hozzá-

járult – természetesen – a városka bája, a Rajna felejthetetlen hattyúival (ó, dehogyan volt az, réges-régen nem lehetett a *múlt ifjúság tündértava*), középkori eredetű robosztus fahídjával, aminek közepén fehér vonal jelezte az országhatárt, én pedig, mint évtizedeken át frusztrált kelet-európai, önelégülten léptem át néhányszor ezt a Rubikont, ha a túlparton akadt dolgom. Istenem, de szerettem volna, ha szabad átkeléseimnek hiteles tanúja akad, és elbeszéli a hozzám hasonlóknak ezt a föltétlen szabadságot.

Mondhatni *kater Hiddigeigei* végtelen szabadságát.

Most már nem lesz több alkalmam, hogy beszéljek neki, akinek halálhírért vettem, azokról a különleges érzésekről, amik bennem a szabadságot mindig elfojtott remegéssel társítják, nincs az a varázsos kandúr, amelyik ezt képes volna kidorombolni a magamfajtából.

Valamit az az asszony megsejthetett ebből, mielőtt sírba ment...

*

Tulajdonképpen itt kezdődik a regény; nem föltétlen arra az irodalmi műfajra gondolok, amelybe a históriát megkísérlem belefoglalni, arra az elgondolásra, arra a folyamatra, arra a képtelen megszállottságra ellenben igen, amivel ez az asszony eltökélte, végig gürcölte elhatározását, hogy föltáruljon előtte egy titok, ami egész familiáját érinti bizonyos értelemben, őt pedig eltéríthetetlenül kísérti a csomók kibogozására, a rejtély földerítésére, jelesül olyan vélelmezett családi érdekeltséggel, aminek valóságosságát többé sosem lesz képes ellenőrizni, akik bármiben segíthetnék, segíthették volna a földerítésben, jó ideje átköltöztek abba a világba, amelyben semmiféle históriának, historizálásnak meg éppen semmi helye: az élhetetlen érdektelenség, a kozmikus közöny, az energiák elapadása kisiklatja a leghivatottabbnak tetsző vállalkozásokat, irrealitásba taszítja a meggyőződéses céltudatosságot; hitvány misztikumma silányult a valóság és annak képzete együttesen, minden föltételezést, a legvalószínűbbet is cáfol az értetlenség, vagy valami kideríthetetlen eredetű és láthatatlan hatalom, amely a legtöbb esetben nagyszerűen maszkolja magát véletlennek, és a semmiből kellett volna megépítenie a keresőnek saját támpontjait, saját tájképét lefesterenie, amely akár alakulhatott szinte ismeretlen kondíciók és normák szerint, teszem azt ekként: *Mintha víz mélyére nézett volna az ablakból. A tér fáiból kusza kék pókhálósöveget látszott. Lenn a sugárúton sorra gyulladoztak a lámpák, zölden rezegve jelölték meg saroktól sarokig a rópatéglás háztömböket. Szélkakasok és víztornyok hasítottak bele a hússzínű alkonyatba;* ebben az esetben nagyobb város képe rajzolódott volna, rajzolódhatott káprázatként kutató szeme elé – emeletes házakkal, klinkerrel borított épülettömbökkel, legjellemzőbben a sugárúttal, amit általában nagyobb települések engednek meg maguknak, olyanok, amelyek már gázvilágításra is berendezkedtek, velük kezdődik az a fényszennyezés, amely mára odáig fajult, hogy olykor megfoszt ben-

nünket egykor jól azonosítható égi objektumok látványától, fényjelenségektől, csóvacsodáktól, olyannyira, hogy esetenként mindent elzár a kíváncsi érdeklődés elől a *hússzínű alkonyat* – amelyet az imént még könnyedén elképzelhettünk *szélkakasok és víztornyok* szürke sebeivel –

az idézett városkép benne, a kutakodóban egy lehetséges helyszín kívánatos fényképe is lehetett volna – nem volt az – olyan vidéki központ, amely a kutatás idején már száz esztendeje kívülre szorult az országhatáron, ahogy – egyébként – kívülre szorult északnyugaton az a városka, amely – ide leginkább a közhelyes megnevezés illik – az ősi családi fészeknek adott otthont, ahol azonban mintegy félszázada teljesen fölszámolódott az a bizonyos fészek, kik elhaltak, kik meg elköltöztek; könnyű volt belátnia, ott többé nincs keresnivalója, éppenséggel a fészekből kirebbenők, netán kihullottak után érdemes nyomozni, ha emlékezetének foszladozó maradványaiból egyáltalán rekreálhat még arcokat, figurákat, eseményeket, hiszen ifúsága jelentős részét már idegenben töltötte, sőt, idegenben is költözések sorával távolodott a hajdani otthontól – még szüleivel; apja időnként fölelegetett neveket a családból, számára a puszta nevek semmit nem jelentettek, valahonnét a múlt kútjából bukkanhattak föl, sokszor rá kellett kérdeznie: miféle rokonról, rokonságról van szó, kihez hogyan kapcsolódik, mit lehet tudni életéről, világáról, mit épített, mit rontott a világ álagán?

Véletlenül akadt bele a névbe. Abba a családnévbe, amit maga is viselt.

Ahol családjá élt, ahová született, nem mondható ritkának, szokatlannak éppen nem: szláv formája egy föltehetőleg minden nyelvben előforduló névnek. Már nem volt kitől megkérdeznie, öccse jószerivel semmit sem tudott familiájáról; fikarcnyit sem érdekelte; enyhe autizmusa kedve, igénye szerint rostálta meg számára a környezete, a külvilág jelenségeit. Meg sem próbálta közölni vele a név váratlan megjelenését:

*

fogalmam sincs, velem miért közölte. nekem mi közöm lehet a privát históriához? azonban egyáltalán nem magyarázta, legföllebb annyit jegyzett meg: „valakinek mégis csak tudnia kell, kik voltunk mi, akik betolakodtunk a falutokba” –

ezt aztán végképp nem értettem, soha semmiféle rosszízű célzást nem tettem az új beköltözőtekre – jöttek bár Nyugat-Európából vagy csupán a szomszéd nagyvárosból, nem ítékeztem, hogy más formákat követnek az emberi kapcsolatokban, nem vitattam olykor gorombán fejünkre olvasott „politikai fölényüket”, amely inkább a külhonban fölszedett gög halványuló utóélete lehetett, olykor maguk bizonytalanodtak el, vajon nem bántottak-e meg valakit, bennem nem formálódott irányukba semmiféle előítélet, irigység annyi sem, berzenkedve nyugtáztam a hazai „gyütt-mentek” fölhördüléseit, akik nem bírták elviselni, hogy a „nyugatiak” kicsivel magasabb nyugdíjuktól „itthon a rongyot rázzák”, holott mindössze a polgárvilág közönséges megszokásainak rutinja tapadt

rájuk, előzékenyek, udvariasak voltak mindenkivel a faluból, azokkal szintúgy, akikkel nem alakult szorosabb kapcsolatuk; őt, aki ennek az elbeszélésnek a mozgatója, éppen én figyelmeztettem, amikor túlságosan készségesnek találtam egy alkoholista asszony iránt, pénzzel semmi esetre se támogassa, mert az nyomban *elpárolog*, követi az újabb pumpolás – ad infinitum; ebből azonban nem szűrhettem le következményként, hogy bizalmasa kívánnék lenni, többnyire eleve irtózom az efféle szereptől, a velejáró viszonzás eshetőségétől még inkább; persze, a gyakori találkozásaink, vendégeskedéseink, akár egymásnál, akár közös ismerősöknél, barátoknál, óhatatlanul az alaposabb ismerkedés felé vitt bennünket, amit nem bántam, noha egyáltalán nem erőltettem, igyekeztem ismételen valami kijózanító tréfával határait jelölni –

férje, valami építészféle, határozottan rokonszenves ember volt, csupán németül beszélt, nyelvismeretem néhány területen jócskán korlátozta társalgásunk szintjét, esetenként átvette tőle a szót, ha úgy találta, elakadtunk, ám egyikünk sem játszott rá erre a lehetőségre; ha jelen volt a férje, ha távol maradt, a magunk anyanyelvén fecserésztünk, noha olykor konstatáltam, amaz érti a lényegét, ha nem képes is bekapcsolódni a beszélgetésbe, titkunk azonban nem akadt előtte: a tisztas barátság vonzóbbnak bizonyult mindannyiunk számára;

ma sem értem jobban, miért volt annyira lényeges számára, hogy ezzel a névvel foglalkozzon, arra gondoltam, hallhatott valamit gyerekkorában, ami akkor lényegtelennek és követhetetlennek tetszett, vagy éppen nem gyerekfűlnek való lehetett, esetleg a *zsindey van a háztetőn* finomkodó tiltása vagy a *nicht vor dem Kind* fegyelmezése alatt hangzott el, és a név fölbukkanásával elébe hozta a gyerekkori képet, arra ösztökélte: próbálja levérni róla a hétpecsétet, hátha elmond olyasmit, amit neki, a maradéknak tudnia kell a családról, engem pedig talán tanúságtevőnek szánt: bizonyíthatom, hogy komolyan vette a véletlen, a sors figyelmeztetését, íme, az utolsó alkalom, hogy alaposabban hátranézzem, esetleg arra is választ kapjon, miért keltek át szülei olyan hamar a háború után a határon, miért adták föl régi életüket, miért vállalták az újat, hiszen a legcsekélyebb biztosítékuk nem lehetett afelől, hogy esélyeik jobbakk lesznek, ámbár neki semmi kétsége, helyesen döntöttek, még ha direkt hasonlatot nem tudott szülei sorsa mellé állítani; a magáéval voltaképpen elégedett volt, jóllehet, első házassága nem igazán sikerült, némi társadalmi rangon kívül alig többet kapott tőle, legföllebb a kétszeres anyaságot, mára azonban csak lánya maradt, fiával végzett egy daganat, a lány pedig inkább vagyonos apja felé tájékozódott, jóideje elhidegültek egymástól; a lányt egyáltalán nem érdekelt anyja szülőföldje, nem volt kíváncsi az ősökre, egy számára érthetetlenül idegen világra; különben is anyját hibáztatta, nem tudta megtartani a remek férjet, aki legalább annyira tele volt jóindulattal, mint pénzzel: jóval átlag fölötti életszínvonalat biztosított családjának; anyját intellektuális gögje taszította férjétől egyre távolabb, olyannyira, még az anyagi javak sem bírták ellensúlyozni a hön áhított szellemi vágyakat: a válás elkerülhetetlen lett; természetesen, csak az egyik

felet hallgathattam meg, a másikat sosem láttam, ide már az építéssel érkezett, akivel át kellett élnie egy szerencsétlenül sikerült vállalkozást, úgy döntöttek, szakítanak ottani létükkel, nyugdíjuk itt majd elégséges lesz (miként az volt) igényeik kielégítésére –

egy falu – többnyire így van – összességében elviseli, egyes esetekben akár abszorbeálja a beköltözőket, azonban bizalmat fölöttébb lassan és nehezen szavaz nekik, amit – szükségképpen – az érkezők éreznek, megkísérlik úgy viselni, mintha nem tudnák, de hamar lelepleződnek és kétes eredmények születnek; inzultus semmilyen formában nem érte őket, a távolság azonban nemigen fogott köztük és a falu között; hovatovább a kíváncsiság beletörődésé satnyul; mivel férje kocsmába sem járt, bensőségebb közeledésre ott sem kerülhetett sor, végül néhányan maradtunk, akik viszonylagos rendszerességgel látogattuk őket, ők pedig viszonzták látogatásainkat, a társalgások többnyire a pletykálkodásokra szorítkoztak, alkalmasint régi történetekre a falu életéből, amelyek – általában pikantériájukkal – főnntartották továbbra érvényüket: humoruk vagy keserűségük változatlan érdeklődésre tarthatott számot; igyekeztünk ezeket továbbítani a férjnek is, akit így próbáltunk bevonni a kommunikációba, az asszony igyekezete és figyelme itt mindig kapóra jött: nem hagyta, hogy teljesen kívülállónak érezze magát; ám a feleséget elsődlegesen művészeti kérdések vonzották, irodalomról, festészetről szeretett eszmét cserélni (ha jól emlékszem, valamikor korábbi életükben galériát működtettek), abba férjét könnyebben be tudta kapcsolni; minden esetre összegyűlt annyi információ, hogy legalább valami elnagyolt képet fölrajzolhattunk egymásról, ami szükségszerűen sztereotípiákon alapult akkor is, ha illesztgetni igyekeztünk egymásra –

valószínűleg nem tévedek, ha kijelentem, az asszony – és ez korántsem pusztán előnyösebb helyzetéből következett – érzékenyebbnek, tájékozottabbnak, nyitottabbnak mutatkozott élettársánál; úgyszólván folyamatosan éreztem, szeretne kicsit jobban kitérőlni, ami arra utalhatott, szüksége lenne olyan beszélgető partnerre, akivel komolyabb szellemi színvonalat is el lehet érni, mint ez az esetleges és fölületes locsogás, ebből adódott aztán, hogy néha-néha ketten maradtunk a porondon, óvakodva bensőségebb tónust közelítettünk;

a háttér ismeretében is meglepett, hogy mennyire tudatosan keresi szűkebb társaságomat, mintha olyasfélét kívánna megosztani, amire a többieket nem érdekmesíti, netán tart tőlük;

így keveredtem nem várt helyzetbe, egy vallomásos purparléba:

*

a vallomás lényegében így kezdődött, noha ezek nem saját szavai:

Nagyon szeretnék már másvalaki lenni. Szörnyen unom (sic), hogy mindig csak ugyanannak az embernek érzem magam. Rettenetesen lélekölő dolog ám az, ha az ember olyan egyéniségnek a bőrébe van bevarrva, amilyen én vagyok: savanyú

unalompóc s amellet örökké csak mérgelődöm. De meg különben sincs annak értelme, hogy az ember születésétől haláláig mindig csak ugyanabban a bőrben maradjon. Az élet összes unalomlehetőségei közül ez megy leginkább az idegeinkre. Aki még soha nem unt bele önmagába, aki még soha nem érezte önmagában az égő vágyat, hogy egyszer végre egy másik ember agyával élhessen és cselekedhessék, az megérdemli, hogy szentté avassák, az önmegadásban és a türelmében jelentkező végtelen nagy erényei miatt. Ha az agyvelő átültetését már kitalálták volna, én bizony nyomban befeküdnék a klinikába, hogy kicserélhessem a magamét...

majd kevésbé hevesen folytatta:

ideköltöztünk, itt talán érdekesebb az élet; addig érdekes is volt, amíg lekötött a munka, hogy kialakítsuk új otthonunkat; jó benne lakni, vitathatatlan, kényelmes, ránk szabott, de egy-kettőre hasonlítani kezdett az elhagyottra; világos, az ember saját magát rendezi bele az újba; az új macskák ideig-óráig földobtak azután, hogy a burmát eltemettük, ám hamar kialakultak a megfelelő formák, beleszoktunk a gépiességbe... férjem a ház végében kialakított valami műteremfélét, naphosszat barkácsol, este kiülünk a kis tavunk partjára, hallgatjuk a békazenét, mellénk settenkednek olykor a macskák, összerendeznek minden loccsanásra, amit a többiek okoznak; férjem reggelente elmegy a szomszéd falu postájára, taláломra összevásárol újságokat, folyóiratokat, hogy ellásson olvasnivalóval, ha nem ebédet készítek, azokat böngézszem – jóval nagyobb figyelemmel, mint amire rászolgálnak –

na de – képzeld – így akadtam bele egy jelentéktelennek tetsző írásban családnevemre

naná, hogy megakadt rajta a szemem; föl villanyozott: hátha valami kapcsolatfélét fedezhetek föl köztünk, netán rokont –

emlékszem, apám kísérletezett velem, hogy beavasson családi történetekbe, bonyodalmas rendszerekbe; akkor nyomasztott a dolog, unalmasnak, fölöslegesnek találtam, most valami bizsergés kerülget, hátha többet tudok meg magamról is; bizonyára az öregedéssel jár, keressük, ami még szorosabban ideköt ehhez a világhoz

aztán hátraugrott rögeszméjéhez:

Sajnos, a természet nem adta meg nekünk embereknek azt a szerencsés lehetőséget, amellyel a kaméleonokat kitüntette. De azért szentül meg vagyok róla győződve, hogy léteznek bizonyos titkos szerek, amelyeket a tibeti lámák recipegyűjteményeinek ősi bölcsessége féltékenyen elzár az emberiség elől s amelyekkel az ember elérheti, hogy más embernek érezze és lássa magát. Bárcsak intimbarátságot köthetnék egy ilyen öreg lámával s elkérhetném tőle recipéjét!

*

hogyan is gondolhattam volna akkor, hogy a váratlanul fölbukkanó és ártatlannak tetsző *kaméleon* szó mennyi fenyegető jelképiséget takarhat?

1931 áprilisának egyik szombatján a párizsi Luxembourg-kertben az első tavaszi délután napsütését élvező polgárok egy kifogástalanul öltözött, járását, tartását tekintve fiatalos (már negyedik évtizedének vége felé tartó), meglepően magas férfit láttak ráérősen sétálni a Fleurus utca irányába, ahol aztán eltűnt a komoly érdeklődést amúgy sem mutató tekintetek elől, megállt egy abszintet reklámozó plakát előtt, amelyen a lengén öltözött nőszemély az itallal telt poharat szinte fölajánlja a napnak, majd hasonló tempóban folytatta útját, mígnem egy kapu előtt állapotodott meg; a ház előtt divatos Ford gépkocsi parkolt, előbb fölnézett a ház homlokzatára, észrevette, hogy az első emeleti szalon lámpái már ebben a korai időpontban égnek, határozottan becsöngetett, kis idő múlva *Bon soir*-ral köszönt be a nyíló ajtón, köszönte a szíves titkárnő invitálást, majd eltűnt a bezáruló kapu mögött –

néhányszor megfordult már a házban, az itteniek alighanem pontosan tudták, hogy vendégük a Madame utcai szalonból sétált át hozzájuk, noha nem olyan rendszeres vendég, mint azok a festők, akik anyagi támogatást várnak a szalon tulajdonosától, inkább műkedvelő, ugyanakkor remek társalgó, még ha itt-ott kissé angolosra (annak hallották; lehetett más) is formálja a francia hangokat, ám ebben a közegben a jelenség egyáltalán nem volt szokatlan, jártak ide többen, akik akcentussal beszéltek a francia nyelvet (alig észrevehetően a háziak szintén, rajtuk azonban inkább Amerika hagyott nyelvi nyomot), a most érkezőn sem vette meg senki esetleges hanyagságait; a hatalmas karosszékbe, vagy inkább puha fotelágyba mélyedt testes tulajdonos mosolyogva fogott kezét vele, igyekezett szemébe nézni, ám olyan magasan nem érhetette el ültéből tekintetét, a látogató pedig tisztában volt vele, itt nem tekintik illendőnek a kézcsókot, megörökönyödés nélkül fogadta viszonzásképpen a már ismert férfias kézrázást, amihez ezt a kezét elő kellett halászni a papucsáig lelógó nehéz köntös alól, és nyomban tájékozódott, hol foglalhatna helyet, ám az asszonyság (első pillantásra korábban férfinak nézte – pusztán fiús frizurája miatt is) maga mellé mutatott egy pamlagra, nyomban emlékeztette, milyen fajsúlyos beszélgetést folytattak legutóbb bizonyos nyelvészeti kérdésekről, nyelvfilozófiáról, pszichológiáról, mennyire elbűvölte, hogy vendége olykor latin példákkal nyomatékosította álláspontját; a háziasszony beérte azzal, hogy figyelmesen követi, néha kiegészíti okfejtéseit, a *folyamatos jelen* újraértelmezése felé tereli a beszélgetést, hogy honnét a látszólagos „szakértelme”, nem érdekelte, de egy alkalommal, amikor a házvezető asszony, vagy kicsoda kikísérte, odasúgta neki:

– megint jó benyomást tett a háziasszonyra –

jó benyomást tenni egy olyan házban, amelyben ilyen fantasztikus társaság forog, ilyen mozgalmas szellemi élet folyik, jeles teljesítmény, a vendég pedig mindenképpen komolyan vette az elismerést, imponált neki, hogy megállta helyét a prominens közegben, ami jót tett biztonságérzetének, nevezetesen,

hogy kisebbrendűségi érzés nélkül múltak el a látogatások, fölfrissülve, gazdagodva távozott minden esetben; gyanította, mennyire meg kell küzdeni a divatos szellem-nagyságok között az elfogadásért, ám a legfőbb szűrő maga a háziaszszony volt – nem mindennapi intelligenciájával, többnyire agresszív, noha nem elutasító, „csupán” megfölbbebezetetlen véleménynyilvánításával; rendkívül ügyesen lavírozott a saját gondolatai által hullámoztatott fölületen, alighanem ennek köszönhető vonzását, akár azt, hogy a jeles férfiak ügyeskedve udvaroltak is neki, pontosabban hiúságának, kritikai becsvágyának, – persze, véletlenül sem sértve a szexuális határokat; pontosan ismerték magabiztos öntudatát (nagyképűségét? *Einstein volt az évszázad kreatív filozófiai elméje, én meg az évszázad kreatív irodalmi elméje*), megingathatatlan kapcsolatát „házvezetőnőjével” (titkárnőjével), és ezt a mostani látogató ugyancsak szigorúan betartotta (aligha eshetett nehezére, mivel az asszonyság testi közelsége teljesen hidegen hagyta); azt sem árulta el, hogy kissé meglepte, milyen kevesen vannak jelen ezen a szombaton az úgyszólván állandó látogatók közül, mindössze három fiatalember teázott a szívélyes házvezetőnővel kissé távolabb az uralkodónő trónusától;

az érkezőnek azonban kapóra jött, hogy vendéglátója azonnal maga mellett ültette le, mintha bizalmasabb beszélgetésbe, alkalmasint éppen pletykálgatásba kívánná bevonni, ám hirtelen ötlettel ő indította dialógust:

– Ernest nem járt itt mostanában?

– az a széltozó kiszámíthatatlan; valahol talán jobb morellós whiskyvel kínálják, vagy cserfesebb lánykák szórakoztatják; napok óta nem tudunk róla; azt is hallottam: átugrott Spanyolországba –

a vendég mosolygós legyintéssel nyugtázta a választ;

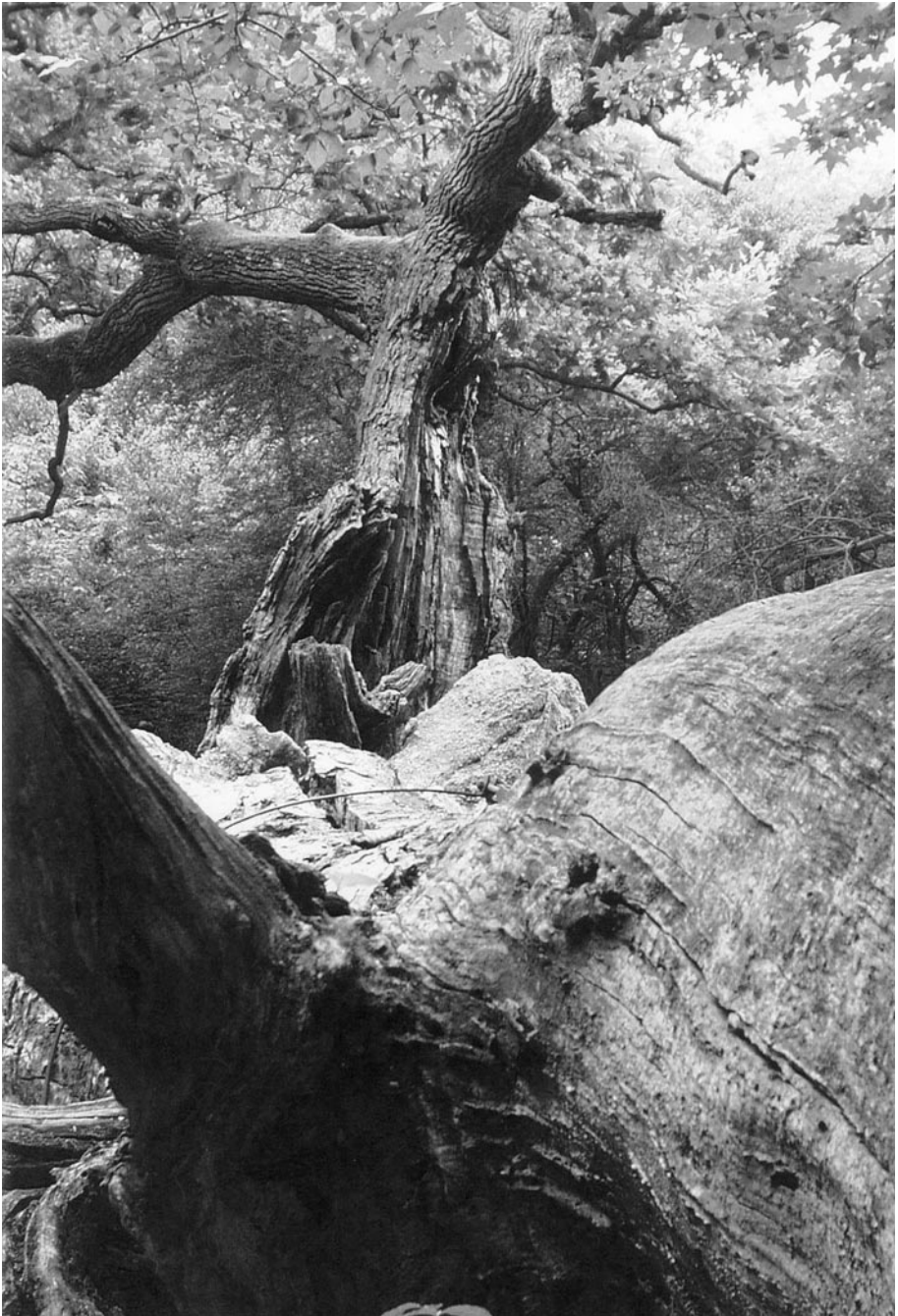
– pedig azt ígérte, elhozza dos Passost, bemutatja az amerikai irodalom új ígéretét; természetesen egy portugált – tette hozzá kacagva; valahol itt lődörög Párizsban, mondják, itteni kommunisták körül –

– hallottam róla, egyelőre könyvével nem találkoztam –

– tőle várnék magam is, ha valóban fölkeres –

a férfi bólogatott, majd váratlanul, noha egyáltalán nem az asszony ellenére azt kezdte fejtegetni másodkézből származó információi alapján, hogy „a portugál” állítólag azzal kísérletezik, hogy különböző cselekményszálakat futtasson szimultán egymás mellett, amelyek csak esetlegesen futnak össze egymással, de *A három katona* így is közönségsiker; valami olyasmi ez – kezdte fejtegetni az asszony, mint amit a kubisták csináltak, a Picassóék, egyetlen képen ugyanaz a tárgy több nézőpontból egyszerre megfestve; vagy az a Duchamp, aki mintha kerülne engem, tudja: *A lépcsőn lemenő akttal*, azazhogy honnét tudhatná, aligha láthatta; olyasmi, amit William James bizonyára alaposabban fejtett volna ki, de talán aprópénzre váltható tudomány –

– hallottam róla, mutattak egy gyöngé reprodukciót Angliában; érdekes, ám nem mondhatnám, hogy tetszett –

lelkendező fölkiáltás szakította félbe a dialógust:

– ó, a mester, hát idetalált?

szakállas, kissé idősebb úr közelített a fogadótrónus felé, az asszony úgy tett, mintha megemelkedne, de nem erőltette igazán leküzdeni a tohonya test passzivitását, kezét nyújtotta előre, és az előbbi beszélgetőtárs helyét kínálta az új vendégnek; az előbbi értett a gesztusból, elhúzódott, majd amint a másik kettő alámerült egy újabb szóáradatba, kalapját kérve a házvezetőnőtől – csöndesen távozott...

*

Shakespeare figyelmeztet bennünket, mind a hívő, mind a hitetlen naivokat: *A pokol üres, az ördögök mind itt vannak*; noha réges-régi a figyelmeztetés, nemigen figyelmezzünk rá: a hívő amiatt, hogy hite inkább Dante igazsága felé hajlítja, a hitetlen amiatt, mivel hozzá a tagadás illik; a drámaíró ellenben kifejezetten arra utalt, hogy magunk, emberek vagyunk ördögök, ha a helyzetünk kihozza belőlünk nem is nagyon rejtegetett gonoszságunkat; például:

Miután az összes formáságot elintézték, a gyanúsítottat átkísérték a börtönbe, amely ötszintes sárga épület volt apró rácsos ablakokkal, a Lubjanka belső udvarában, elrejtve a kíváncsi tekintetek elől. A következő két héten itt tartják fogva, kiszolgáltatva mintegy önmagának: hogy cellájában őrlődjön letartóztatása okán töprengve és szerettei sorsáért aggódva, s hogy ily módon lelke meggyöngyüljön és elveszítse tartását. Vagyis, hogy megérjen a kihallgatásra.

Nos, egyesek szerint a Lubjanka pokolibb volt Dante poklánál – akár hívő találta ott magát, akár hitetlen. Ugyanakkor valószínűleg csupán egyike a világ legkülönbözőbb pontjain emberek által szisztematikusan létrehozott poklokak – valamilyen totális eszme jegyében, amely vagy hatalmi gögből ered, vagy a hatalom ered az eszme gögjéből; természetesen a világ minden kincséért sem hallgatnánk el, hogy az írók szintén hurcolnak és – foglalkozási ártalomból – terjesztenek eszméket, akár gögöseket, ám valóságos hatalmuk nincs, gögjükkel éppen annyira jutnak, mint szerénységükkel, ekként ha akarnák sem lehetne Lubjankájuk, ha csak nem – mint Babelnak, Kljujevnek, Mandelstamnak, Pilnyaknak, Florenszkijnek és másoknak – olyan módon, hogy megkapták pályájuk töviskoszorújaképpen:

A Moszkva központjában található erőd, a Lubjanka, gránitból és vasbetonból emelt súlyos épülettömbök labirintusa, amelyeket föld alatti folyosók kötnék össze egymással, s amelyek körül, mint megannyi szkarabeuszbogár, fekete autók várakoznak. A főépület előtti tágas teret akkoriban magas talapzaton álló monumentális ércszobor uralta, amely a hírhedt „Vas Félikszet” örökítette meg, bokáig érő katonaköpenyben, amint éber és fürkésző tekintetét a városra szegezi. Magát a teret is róla nevezték el.

(A krónikás, tehát e sorok írója, a hetvenes években Varsóban járva bekíváncsiskodott a Pawiak börtönmúzeumba, ahol emléktárgyak jelzik, Félix báró raboskodott az eredeti intézményben; talán szerezhette tapasztalatot a Csekához és Lubjankához, hogy fölnőjenek a rendkívüli föladatakhoz.) Regényünkben már voltaképpen túljárunk „Vas Félixsz” idején jelen pillanatban, de tudnunk kell, a külföldi hírszerzés szervezetét – Lenin ösztökélésére – még 1920-ban létrehozta a lengyel báró, ami halála után a félelmetes Jagoda irányítása alá került; hősünket (esztétikai értelemben használva a szót, és nem etikai minősítésként) nagy valószínűséggel már a húszas években kiválasztották a kényes munkára, annál inkább, mivel tudott nyelveket...

*

szomszédasszonyom némiképpen tisztuló emlékezetében fölbukkant egy nagybácsi, aki valamikor a tizenkilencedik-huszedik század fordulója táján – nagyapja mesélhette így – ellátogatott hozzájuk a fölvidékre; messziről jött, éppen az ország alsó feléről; csuhásan, mert éppen a teológiát végezte, hihetőleg Temesváron; úgy emlékszik, nagyapja szerint komoly, intelligens fiatalembernek ismerték meg a néhány nap alatt, amíg a rokonlátogatás tartott, minden áldott nap fölkereste kisvárosuk templomát, hogy elvégezhesse a szolgálatához szükséges imákat, szolgálatkész volt és szerény, noha – nevetett a nagyapa (igen, fülemben a nevére, mondta szomszédasszonyom) – engem lenézett, nem is tehetett volna egyebet, hosszú volt, mint a szelemen; ám hogy valóban az ő neve ötlött-e szemébe, nem mertte biztosra venni, valahogy ismeretlennek találta elsősre a Theodor nevet, ámbár ki más lehetne Isten ajándékának tekinteni, ha nem egy „istenadta” fölszentelésére váró papot, mégis úgy érezte, családi krónikájukba nemigen illeszthető ez a név...

*

– Fjodor elvtárs – szólította meg a hosszú legényt Feliks Edmundovics, neked más föladatot szánék, semhogy itt tipródj ezek között a begyűjtött pribékek között; szétnézhetnél szülőföldeden, vagy az új Magyarországon, bírod a nyelvet, hozz nekünk hírt, mire készül a Kisantant, mire a mi derék Kun elvtársunk barátainak gyilkosa, az az admirális, befogadtak-e menekült orosz burzsoákat, hogyan fenekednek a szovjethatalom ellen –

- mikor induljak, Feliks Edmundovics és milyen minőségben?
- valamikor pap voltál, barátom, csak nem feledted el a Miatyánkot –
- nem, de megutáltam a hazugságokat; már a fronton megutáltam; láttam, hogyan hagyja magára népét az Isten, miként tűri a mézszárlást –
- annál inkább, Fjodor, kialakul a formád –

ennyi elég volt a fiatal legény számára, ismerte már a rideg főnököt, tisztában volt vele, beosztottjaitól leleményességet, teljes odaadást követel; ám amennyiben reprodukálni szeretnénk földérintő útját, meg kell értenünk a közlekedési helyzetet, ami akkoriban (és ott) egyszerűen kiszámíthatatlannak látszott: metrend – például – létezett, vasúti szerelvény korántsem mindig, ám ha mégis, hát a vagonok tetején legalább annyian utaztak, mint a kocsik belsejében, de megállíthatták, visszatarthatták a szerelvényeket minden különösebb indoklás nélkül; mi több, nemcsak a hatóságok, de a rengetegekből, mocsarakban vagy ideiglenesen elfoglalt helységekből megbúvó „ellenforradalmár bandák” esetleg ugyanúgy föltartóztathatták pályaaakadályokkal a közlekedést, hogy gátlástalanul kirabolják az utasokat, akik között még mindig sokan próbálkoztak vagy onok kimentésével idegen földön új életet kezdeni –

mondhatnánk, Fjodor, ha nem is vagyonnal, de szintúgy idegen földön, a szovjet köztársaságban kezdett a világháború után új életet; darab ideig hadifogolyként valahol az Ural környékén, aztán a nyelv közlésképes elsajátításával megértette fogva tartóival, hogy radikálisan szakított múltjával, meggyőződésből lelkes hívévé vált Lenin eszméinek, és aktívan részt akart venni a régi világ teljes lerombolásában, valamint az új fölépítésében azon a fronton, amit a párt kijelöl számára; az új rendszer ugyan halálosan gyűlölte a vallást, tűzzel-vassal irtotta a papságot, ugyanakkor szüksége volt értelmes káderokra, bevethetőkre intellektuálisabb föladatakra; ha vitathatatlanná vált megbízhatóságuk, elkötelezettségük, akár kényesebb munkákba is bevonták őket, márpedig a Cseka nagyon alaposan ismerte kiszemeltjeit, hosszú időn át figyeltette őket, kisebb-nagyobb próbákkal vizsgáltatták hűségüket vagy éppen rátermettségüket; Fjodor, akit mi nyugodtan nevezhetünk magyarosan Tódornak, átlagon fölüli nyelvi készséggel rendelkezett: a magyar mellett tudott németül, románul, belekóstolt a ruszinba, ha közibük szólítaná az igehirdetés, elsajátította a latint, de a teológián franciául is megtanult, a fogság pedig legalaposabb iskolája volt az orosz nyelv megismeréséhez –

ezt a lehetőséget értékelni tudta Feliksz Edmundovics, aki maga sem állt rosszul nyelvismeret terén, ráadásul lengyel arisztokrataként szintén a bukott rendből érkezett, de megvetette a lábát az újban, el tudta képzelni: megeshet efféle mással is;

évekkel később egy másik pap, egy vallásbölcse, aki hasonlóképpen járatos volt idegen nyelvekben, egy évvel letartóztatása előtt így vallott az *örökkévalóság foglya, az idő túsza* (a minősítés Paszternaktól): *Politikai kérdésekben gyakorlatilag nincs mondanivalóm. Természetem, elfoglaltságom és a történelem tanítására alapozott azon meggyőződésem miatt, hogy az események egyfajta társadalmi dinamika, eleddig feltáratlan törvényszerűségei, nem pedig szereplőinek akarata szerint alakulnak, mindig is kerültem a politikai csatározást, és úgy véltem, hogy a társadalom szerveződésének csak árthat, ha a tudomány emberei, akiknek pártatlan szakértőknek kellene lenniük, közbelépnek. Sosem voltam tagja egyetlen*

pártnak sem; ő ezzel a „semlegességgel” érdemelte ki a börtönt, a katorgát, végül pedig a golyót; ismereteire, tanítására, hazafiasságára nem volt szüksége a szovjethatalomnak;

azt hiszem, Fjodorhoz sosem jutott információ a professzor felől, legfőleg ha valahol külföldön belebotlott hírnevébe – emigráns oroszok között...

*

szomszédasszonyom nemhogy vallásos nem volt, egyenesen gúnyolódott a hívőkön; valahogy azzal a nyugat-európai értelmiségi cinizmussal, amely már a hatvanas években legalább ennyivel idomulni kívánt a tökéletesen félreértelmezett baloldalisághoz, maoizmushoz, Kuba-szimpátiához, vagyis mindahhoz, amiről csekélyke ismerettel rendelkezett; jobbára csak az ideológia nonkonformista burka vonzotta – mondhatni kispolgári romanticizmusképpen; noha alkalomadtán élesen vitatkoztak velünk, akik bőrünkön ismertük meg a rendszert, a „puding próbáját” eszük ágában sem volt megpróbálni –

egyáltalán nem hiszem, hogy rossz modorból, inkább meggondolatlan beidegződésekből úgyszólván megtelepedésük pillanatától kísértette őket, hogy dolgainkra, szokásainkra, eszméinkre, reflexeinkre magabiztosan (olykor akár kioktatásnak érezhettük volna) válaszoltak: nemhogy a falu mentalitására nem éreztek rá, de a az itteni társadalmi mozgásokat, esetleges szellemi divatokat csakúgy félreismerték, jobb mintákat tukmáltak ránk, amiben még igazuk is lehetett, csakhogy ezek az ajánlatok – már pusztán öntudatból – eleve elfogadhatatlanok voltak –

késlekedő összeismerkedésünk után viszonylag gyakran ültünk délutánonként kerti asztaluk körül, rágcsáltunk valami teljesen fölösleges csipszet, viszonylag jó borokat kortyolgattunk, meghánytuk-vetettük a világ éppen esedékes gondjait, magam rögeszmésen igyekeztem őket helyzetük reáliái közé terelgetni – türelemmel, megértéssel; ebből eredhetett az asszony bizalma, amivel beavatott játékosnak tetsző *nyomozásába* egy letűnt kor elvesztett, esetleg azonban föllelhető alakja után, akit – mindössze a családnévre hagyatkozva – rokonként próbálna azonosítani, ha egyáltalán tudná, honnét kell elindulni (ami ebben az esetben azt jelenti: hová kell eljutni), miféle kalandozás várhat rá az elmúlt majd' évszázad zezugos történetében – akár szerte Európában vagy a tágabb nagyvilágban, amire egyébként számítania lehetett, hiszen a név valamilyen idegennyelvű, meglehetősen kommersz magazin oldalán ötlött szemébe, ami először nem ébresztette föl kíváncsiságát, de egy nyomasztó álma (*Alptraum*) utáni reggelen kényszerűt érzett, hogy jobban szemügyre vegye a hírforrást;

csakhogy hiába kereste a magazint, férje – nagy valószínűséggel – elhasználta egy tűzgyújtásnál, amikor a nem egészen kiszáradt lekaszált fű nemigen akart meggyulladni a kert sarkában –

– na, mondd meg, milyen szerencsém van – fordult hozzám, miután megsztotta velem kudarcát –

– jobban tennéd, ha szisztematikusan végiggondolnád, mire emlékszel nagyapád elbeszéléséből, akár abból is, milyen körülmények között vetődött föl egyáltalán a téma –

– semmi másra nem tudok gondolni, minthogy bővíteni akarta elhanyagolt családismertünket – nevetett fanyarul

– de milyen apropóból?

– tudja fene; talán apámnak szánta –

semmi esetre sem állíthatom, hogy azonnal izgalomba hozott volna reménytelen kínládása, azonban alkalomadtán újra és újra előhozakodott vele, én pedig – akarva/akaratlan – egyre határozottabb késztetést éreztem, hogy valamiképpen vele tartsak a rejtvény fölfejtésében;

nyilvánvaló volt eleitől fogva, másképpen közelíték a kérdéshez:

*

Fjodor, akit Feliksz Edmundovics „komoly munkára”, voltaképpen hírszerzésre jelölt ki, rendkívüli örömmel nyugtázta a megbízatást; akkorra már alaposan kiismerte a Cseka világát, tapasztalhatta, abszolút bizalom nem létezik, az emberi lélek gyarló, korántsem biztos, hogy a „vörös evangélium” igéi valóban megszilárdították eszmei meggyőződését, tökéletesen lerombolták burzsoá erkölcsvilágát, az új normák pedig olykor egyenesen ijesztőek, merőben más az elvtársaktól tanult „miatyánk”, mint amit az Úr hagyott hátra:

Majd sortűzzel fogadjuk őket –

A falhoz urak, uraságok!

Kik aljasul eddig gyötörtek,

Kartácstűz rájuk e zápor..

a hajdani teológus, aki a háború szörnyűségei láttán levonta a következtetést: Isten elnézi ezeket a kegyetlenkedéseket, majd a fogolytáborban működő agitációk hatására tovább lépett: ilyen isten nem létezik: talán meghalt, ahogyan Nietzsche-nél olvasta, inkább azonban nem létezett soha: a világot az ember teremtette, olyanra sikerült (és ez áll az istenre szintén), amilyen, itt az ideje és itt az új erő újjá formálni:

Mi hült tetemekre hajolva –

A szánk dühös, pörös szót szór

E nép-ellenség gonoszokra.

Éljen a vörös terror!

egyáltalán nem zavarta, hogy a fronton éppen a gyilkolás terrorja fosztotta meg hitétől, az új terror meghirdetésétől, folyamatos jelenlététől nem riadt meg, egyenesen hozzá szegődött, lenyűgözte a tüdőbeteg lengyel báró kíméletlensége, véres indulata az ellenfelekkel szemben; egyszerűen meggyőzte

az osztályharc primitív logikája, amit az új rend (a rendet „védelmező” mindehatóság a kommunista üdvözülés jegyében hirdetett; félelmet a háború óta nem érzett, szellemeskedve néha kijelentette: a háborúban *kifélte magát* egy életre, többé a kérdés sem bizonytalanította el, mivel föl sem tette: milyen életre? mintha valamiképpen a kozmoszon keresztül az általa soha meg nem ismert *valódi* költő szavai bukdácsoltak volna az éterben: *élte a proletár utókoré*, ám sem az idő, sem a hely nem volt alkalmas efféle distinkcióra;

Fjodor egyszerűen – lám újfent egy költő (az iménti barátja és riválisa) – *szem* lett a *lánuban*, mert csak az felelt meg a kérlelhetetlen reglamának –

abban a *lánuban* – Dzerzsinszkij, Jagoda, Jezsov, Berija, hogy a vaskosabb láncszemeket jelezzük –, amelyből nem is ritkásan hullottak (akár vaskosabb) szemek a történelem ócskavastelepére: a rozsdazónába –

az mindössze egy kósza gondolat volt, talán ebben a zónában volna érdemes a szomszédasszony vélelmezett rokonát keresnem

ott, ahol voltaképpen csaknem minden teljességgel egyforma, egyenruha ragadt a polgárookra még a háborúból, uniformisban az életük, a gondolkodásuk, az érzelmeik, nemkülönben az esélyeik, teljes életidejük: múltjuk, jelenük, jövőjük – ahogyan azt már valaki – viszonylagos pontossággal – összefoglalta, főleg szerzői hiúságból újabbat kreálnom: *A szocialista realizmus... megszabta a köznapi életet, a mindennapok valóságát is. Nem az számított, hogy milyen ez a valóság, hanem az, hogy milyennek kell lennie. Az emberek nem a saját életüket élték, hanem azt, ami számukra kijelöltetett. Ebben az ideológiai szempontból – s a hatalom eszközeivel tökéletesen megszervezett, mondhatni sterilizált „életben” nem volt helyük azoknak, akik mást akartak vagy másképpen gondolkodtak. Ki kellett iktatni, de legalábbis el kellett különíteni őket, bármi áron. Ennek legkézenfekvőbb eszköze az igen szigorú cenzúra, illetve a feljelentések és az azt követő retorziók voltak.*

azt már pusztán az egyértelműsége törekvés mondatja velem: az igazi eszköz a likvidálás volt; tulajdonképpen a háború lankadatlan folytatása, aminek legmagasabb áldozata nyilvánvalóan a cári család lett (Lenin privát bosszújakepen), csupán amiatt nem árasztották el az utcákat vérfolyamok, mivel kidolgozták a „kevésvér-technikáját”: lenyomott fejjel hajtották az áldozat tarkóját a pisztolycső elé;

aligha rejtély, inkább mindennapi esemény (nem egyszer látvány) Fjodor életében is...

2

úgy beszélek itt erről a Fjodorról, Tódorról vagy kiről, mintha bármit tudhatnék róla, mintha valakinek a visszaemlékezéseiből szövegetnék képet egy ismeretlenről, de még egy ismeretlen világról is; csinálhatnám másként, választhatnék

járt utat („járatlanért el ne hagyj” – ismerem a jó tanácsot, a vacak közhelyet), teszem azt ekként: *Háttal ült a víznek. A szél a sapkája alól kibuggyanó haját borzolta, és rászárította a verejtéket a halántékára. A lába feltört, ólmos fáradtság állt bele, de amint a révhajó lecsúszott a zsámolyáról, rá a csapdosó, csipkés hullámokra, meleg bizsergés áradt szét az ereiben stb., stb.,* ám bár a révhajó lecsúszott a zsámolyáról mondattöredék elegáns rafinériával fogadtatja el a szürke képzelet által előállított közhelyeket (a nagyvonalú leírás üres unalmát – ha tetszik), ám egy mozduló tárgy (révhajó) belépte úgyszólván „hitelessé” mozdítja a képet, arra utalhat, hogy a szerző inkább emlékezik, semmint képzeleg (noha mindkettő legitim írói fogás), és mikor rajtakapja magát, a képzelethez fordul segítségért; persze – igen, jól tudjuk – ügyesebb (majdnem azt mondtam: íróibb) megoldás lett volna a kép – hadd fogalmazzak így – miniatürizálása, azaz fölaprózása – akár a legapróbb részletekig, amivel olykor nyilvánvaló képtelenségek is hihetővé *valóságosodnak*; esetemben föltétlenül kínálkoznék, hogy ezt a Tödort (vagy kicsodát) bemutassam gondosan leírt papi ruházatában (valóban arra a tábori szerelésre gondolok, amelyben az oroszok fogságába eshetett), semmilyen akadályát nem látnám, hogy dokumentumokból rekonstruáljam a viseletet, vagy éppen már a csekista uniformist: a gimnasztyorka-szerű bő zubbonyt, amit derékszíj ráncol össze, alatta az ugyancsak bőnek tetsző durva vászonnadrágot csizmába tűrve, a fejébe csapott Lenin-satyakot, ám ebben a pillanatban eszmélek: emlék emlékére hagyatkoznék: láttam egy képet Jezsovról, ő hordott hasonlót, minden úgy lógott ezen a törpén, mintha messziről hajította volna rá a szertáros, márpedig Fjodor igenis langaléta, többé nem is föltűnően sovány, a Cseka-étrend szerény kínálatával jócskán fölerősödött, visszaizmosodott, minden bizonnyal jobban mutatott benne (lett-légyen bármennyire eufemisztikus ez a megengedés) a gonosz törpénél, de föltehetőleg a göthös nagyfőnöknél szintén;

(speciális esete, helyzete pompásan illusztrálja – a szó szoros értelmében – az olasz közmondást: *l'abito non fa il monaco*, mivel mindenképpen papságából vedlik ki)

tudom, eltúloztam az öltözék jelentőségét; annyi esze bizonyára lehetett a megbízatás kiadójának, hogy nem egyenruhában akar elküldeni egy ágenst idegen földre – hírszerzésre, ahhoz inkább ajánlott a kispolgári beolvadás a szimatolandó közegbe, jóllehet, az átlagon jóval fölüli testalkat minden szituációban rá irányíthatja a figyelmet; aki viszont láthatott korabeli fényképeken – például – orosz emigránsokat, annak inkább szembeötlő rosszul öltözöttségük árulkodott nemzetiségükről, ugyanis éppen ezt a hitvány öltözéket próbálták valahogy korigálni, gyarló módon az oda nem illő kiegészítők (csokornyak-kendő, díszszebkendő a zakó baloldali fölső zsebében, keménykalap, szemüveg stb.) még nyilvánvalóbbá tették nyomorúságukat;

fölteszem, az öltöztetés föladatát „Vas Feliksz” áthárította helyettesére, Vjacseszlav Rudolfovicsra, aki mégiscsak türelmesen lehúzott egy teljes évtizedet

az Amerikai Egyesült Államokban – aktív részeseként az ottani orosz emigráció tevékenységének, legalábbis szabad idejében, több-kevesebb sikerrel próbálkozott jogi diplomáját hasznosítani, eleinte a nyelv tökéletes elsajátítása kötötte le, hogy a további megismert kilencel se legyenek lingvisztikai gondjai, ám az 1917-es pétervári események hazacsábították, ráakadt korábbi eszmetársára, Lev Davidovicsra, aki szépen beagította Lenin bolsevikjai közé (kelltek a káderok, a sosem ismert „többség” erősítésére); lehetséges, hogy a velejéig cinikus Trockij nem olvasta pártfoglaltja 1910-es fulmináns cikkét az emigránsok *Our Echo* című lapjában, éppúgy lehetséges, hogy szemet hunyt fölötté, netán felejtette már a vaskos szavakat: *Lenin politikai jezsuita, aki hosszú éveken keresztül a pillanat céljaira formálta a marxizmust... Lenin az orosz abszolutizmus törvénytelen gyermeke, nemcsak az orosz trón természetes utódjának tekinti magát, ha az megüresedik, de a Szocialista Internacionálé egyedüli örököse is. Ha valaha is hatalomra kerülne, a huncutság, amit elkövetne, nem lenne sokkal kisebb, mint I. Pálé. A leninisták nem is a frakció, hanem a pártcigányok klánja, akik azt remélik, hogy sikolyaikkal elfojtják a proletariátus hangját.* (bennem ezek a sommás ítéletek összecsengenek Gorkij közvetlen forradalom utáni szavaival, amelyek talán nem kerültek el az éles eszű Fjodor figyelmét, de jó ideje ismerte a hallgatás beláthatatlan előnyeit) –

nos, Vjacseszlav Rudolfovic, ha igazán ő kapta a megtisztelő föladatot, komoly szakértelemmel látott hozzá az ifjú csekista (mintegy húsz esztendő különbség volt köztük) újjá-európaizálásához; mint amatőr nyelvész, értékelte jártasságát a magyar, a német, a román és a francia nyelvben, és egy agyonhasznált, kifakult térkép fölött magyarázta el neki, hogyan juthat át Volhínián keresztül Lengyelországba, onnét Magyarországra; Todorunk nem érezte méltányosnak, hogy egy „barangoltam arra” gesztussal legyintsen Menzinszkij aggályos eligazítására, ahogyan az ajánlott öltözéket inkább minősítés nélkül hagyta, maga igencsak bizonyos volt benne, a körülmények kikényszerítik majd belőle a lehető legtökéletesebb alkalmazkodást, annál élénkebben figyelt, amikor fölvilágosítást kapott, milyen csatornákon tarthatja a kapcsolatot a lubjankai központtal, miként épülhet be a teljes konspirációba –

– a némettudás nem ártott volna; Volinyban még mindig sok a zsidó, azokkal németül könnyebben szót értene –

– tudom, Vjacseszlav Rudolfovic; rajta lesznek!

nem határozta meg, nem írta körül, min lesz rajta, fogja föl főnöke gusztusa szerint: a nyelvre vagy az egész munkára értette, valójában a lelkesedés mondatta vele...

*

...Tulajdonképpen mi is az, hogy vagány gyerek? – kérdezte önmagától. Az ember olyan magától értetődő természetességgel használja a szót, hogy a jelentését is

ismerni illik. Szerintem olyan embert jelöl, aki megteremti szerepét, aztán kitart mellette. S ezen nem színházat értek, gondolta. Akármilyen szép is a színház.

Természetesen nem emlékezett ennyire pontosan Ernest szövegére, annál inkább sem, mivel azidőtt még nem volt ismert, azonban vele kapcsolatban mindegyre ilyesféle mederben tekeregtek gondolatai, és amikor kilépett a Fleurus utcai ház kapuján, elbizonytalanodott magában: vajon nem hangzott-e túlságosan tapintatlannak érdeklődése az amerikai iránt, nem kelthetett-e gyanút, miért a kíváncsiság, miért nem Francsíról kérdezősködik; azzal hessegette el magától aggályait, hogy abban a szalonban akkora a forgalom, tulajdonosa követni sem tudja, ki mit keres nála, holott önmagán tapasztalhatta, mennyire jó emlékezőtehetséggel bír az az asszony; arra gondolt, föl kéne keresnie valamelyik orosz emigráns klubot vagy privát szalont, hátha bővebb információt szerezhet kíváncsisága tárgyáról, azt viszont kockázatosnak ítélte; éppen a hiányolt szerzőnél olvasta, sőt, maga csak megerősíteni tudta: *Párizs tele van oroszokkal. Egyfajta gyermeki reménykedéssel áramlanak Párizsba. Senki nem tudja, hogyan élnek, leszámítva, hogy eladogatnak ékszereket, arany dísz tárgyakat és családi ereklyéket, amiket magukkal hoztak Franciaországba.* azzal szintén tisztában volt, amiatt választották ezt az országot, mivel az orosz arisztokrácia kétnyelvű volt: egyaránt jól beszélt az orosz és a franciát; jelentős része érezte úgy, Párizsban kibekkelheti a szovjet berendezkedést, viszonylag ép bőrrel visszaköltözhet hazájába, ám az évek múlása egyre többet vett el ezekből a reményekből; két lehetőség maradt: az érzelmes nosztalgiazás vagy a reménytelen ellenállás, mindkettő kínálta a klubformát, a szalont társadalmi életként, ám az aktívabb is egyre súlytalanabb lett (nem szólva arról, hogy mind több és rafináltabb ügynök érkezett a bolsevista paradicsomból, hogy roncsolja az ellenséges emigrációt, vagy éppen a maga érdekei mellé állítsa, ügynökévé szervezze; az Acasias klub rendkívül vegyes társaságába bekényszerültek orosz arisztokrata szédelgők, Dmitrij Pavlovics nagyherceg is szerezhetett ott magának némi anyagi segítséget, ha Coco Chanel rendszeres apanázsát (Sztravinszkij a megmondhatója, minek fejében; ugye, térben, időben irradiálnak a pletykák?) fölélte, vagy hűgát, a dolgos Marija Pavlovnát nem bírta pumpolni – számol be látványos pletykálgodással a jelenségekről Helen Rappaport jeles bestsellerében; és hát se szeri, se száma az orosz divatházaknak, amelyekben egykor könnyebben élő arisztokrata hölgyek varrják, kézimunkázzák, vasalják a legújabb divatot, amit elsőül szilfid lánykaik mutatnak be manökenekként; nyúlánk barátunk ismert közülük jónéhányat, olyanokat, akik Londonba jártak át angliai érdekeltségeik ellenőrzésére; és már a brit fővárosban is szállóige volt az orosz emigránsok francia jellemzése: *A férfiak taxit vezetnek, a nők varrnak a megélhetésért;* alkalma adódott a helyzet megtapasztalására Párizsban, amikor a pályaudvaron – Londonból érkezve – kiszállt a vonatból, éppen egy orosz taxis kezdte ráncigálni bőröndjét, egyre csak azt szavalta: kuda Vi hotyitye? kuda Vi hotyitye? v otel – válaszolta, arra gondolva, a sofőrnek ennyi elég, elviszi

talán saccra a neki megfelelő szállóba; egyenesen oda, ahol egy fehér tábornok cserélte át egyenruháját a szálloda portáséra és, hálásan összekacsintva, a taxissal *dobro pozsalovaty*-tyal fogadja a vendéget –

dehogyan akart hivalkodni nyelvtudásával, inkább bemerte – ilyen fölszínés módon – mire számíthat; minden esetre a szállodában angolként jelentkezett be – számítva a franciák ismert ellenszenvére a szigetlakók iránt, ami valószínűleg fölszínességgel párosul; egyébiránt – másodkézből ugyan – meglehetősen jól, a szóbeszédnél mélyebben ismerte Marija Pavlovna kemény munkáját a fönnyaradásért Londonban, váltig csodálat tárgya volt a legkülönbözőbb brit társaságokban; arról is értesült, hogy fölvette a kapcsolatot a divatdiktátor Coco Channellal, az orosz arisztokraták parvenü barátjánéval (aki egyébként rangos amerikai sznoboktól sem tartózkodott); hősünket, ha szabad így fogalmaznunk azonban egy amerikai (futólagos) ismeretség fölújításának szándéka irányította a francia fővárosba, amerikai ismerősei jelezték, hogy Ernst Párizsba tart, noha nem tudhatta, éppen milyen fázisban van a szalontulajdonos és esedékes vendégének hektikus kapcsolata, egyszerűbbnek vélte, ha ott keresi meg – első sorban mégiscsak egyik megszokott helyén: a Fleurus utcai szalonban, ahol, lám, mostanára már ismerősként fogadták – köszönhetően szerencsés nyelvészeti bemutatkozásának –

minden esetre mihamarabb meg kell tudnia, mikor tér vissza Spanyolországból, ha egyáltalán számíthat rá belátható időn belül;

aligha lehetett számára lehangoló, hogy el kell majd pár nap múlva látogatnia újra az elbűvölő nagyasszonyhoz, aki dús szellemét tehetséges és neves művészek ugyancsak dús szellemével óhajtja gazdagítani, nem feledkezve meg az ifjabbak hírnevének gyarapításáról sem, noha a testi közeledés semmiképpen sincs társaságában megengedve, nem titkolja: beéri gazdag házvezetőnője rajongásával;

ennyit már első látogatása előtt tudott, de nem érzett semmi kísértés-félét, amit erővel kellett leküzdenie, ellenben a szellem igazán imponált neki; egy hirdetőoszlopon Fritz Lang *Metropolisának* sűrke plakátja adta az ötletet: mozi kényes menü, hirtelenjében azonban nem jutott eszébe, hol találhat komolyabb filmet; különben is, itt mindent reklámoznak, ha kell, ha nem, a Citroëneket szintén, holott tele van velük a város, befurakodnak a sikátorokba akár...

*

kezdett őszt felé kanyarodni az idő: előbb a körte-, kicsivel később a cseresznyefák kezdték hullatni leveleiket, az egerek pedig egyre gyakrabban próbálkoztak bejutni a házakba, hogy kényelmes fészket alakíthassanak ki maguknak a biztosan bekövetkező télre, az udvart megint egyre idegesebben túrták föl a vakondok, ahogyan koratavasszal szokták –

láttam, ezt a légi és földalatti szorgalmi buzdulást vették észre szomszédaim, amikor átmentem hozzájuk egy kevésbé fordulatos délutánomon: az asszony hátul a kertben a száraz leveleket igyekezett halomba söpörni, férje gereblyével a vakondtúrásokat egyengette a mindig példásan kezelt gyömben, elégedetlenkedve morgott félhangon valamit;

megvallom, kissé olyannak tetszett, mintha összeszólalkozás után a félreérteések, indulatok buckáit egyengették volna, egymástól függetlenül, némán végezték földadataikat; a kutya kettejük között feküdt a már egyengetett fűben, arra sem reagált, hogy becsuktam magam mögött a kertajtót; éreztem, legszerencsésebb volna kihátrálnom, azonban fogalmam sem volt, miként lehetne megoldanom? ösztönösen először a férjhez léptem, és nevetve biztosítottam, ugyanezt a műveletet hagytam abba, mielőtt hozzájuk indultam, ő pedig közölte: tegnap sem tehetett mást; közben hozzánk lépett az asszony, megismételtem a mondottakat, máris együtt nevtünk –

– ihatnánk egy kávét – fordult párjához –

– *warum nicht?* – hangzott a válasz, és indult a házba –

az asszony invitálására a kerti asztalhoz telepedtünk; a kutya úgy érezhette, a meghívás neki is szólt, velünk tartott;

– tudod, nálunk sokszor kötöttek ki korábban, a változás előtt, magyarok, akik a hazai rendszer kárvallottainak tartották magukat, azt hitték, tőlünk segítséget kaphatnak egy kinti karrierhez –

– miért pont tőletek?

– mi afféle átjáróház voltunk, a címünk közközen forgott –

– volt komolyabb kapcsolatrendszeretek fontos intézményekkel?

– ők azt szerették volna hinni, hiába tiltakoztunk

világos, a hazai szisztémát ismerték, az egymásnak mindent elintézőnk, ha mindegyikünknek hasznos, a kéz kezét mos megszokott rendjét is becsomagolták bőröndjeikbe, amikor útnak eredtek a „nyugati” kalandra; a régóta kint élőket tekintették első ugródeszkájuknak; a reménykedés első foka, rendeztem el magamban; groteszk helyzet annak ellenére, hogy a szisztéma ősi, bizonyára működött a megcélzott országokban, csakhogy a maga, sajátosan ottani módján, a bürokrácia ottani labirintusainak elágazásaiban; ügyeskedő honfitársaink ezt az akadályt szerették volna leküzdeni a kintiekkel, emiatt adták-vették egymás között a *használható* címeiket; elnevettem magam: az ügynökhálózatok működhetnek hasonló logikával – csekélyke konspirációval fűszerezve; gyarlóbb kémregények, professzionálisabb dokumentumok, történelmi kreációk tömegét találja a nyájas olvasó, ha erre vágyik; ugyanis a piac a maga erőszakos módján *eret vág a leplombált titokfolyamokon* –

– az jutott eszembe, nekem meg itthon lenne szükségem valakire, aki valamicske fölvilágosítással szolgálhatna nyomozásomban a *rokon* után –

szóval már egyértelműen rokonnak véli a váratlanul fölbukkant név tulajdonosát, úgy tetszik, beleakadt – szálka a deszkából – a témába –

- igazi segítség az lehetne, ha valahogy tisztázni tudnád családi viszonylatokban a helyzetét –
- nem él már senki, aki valamit közölhetne felőle –
- talán a családi fészek, a falu, ahol valaha léteztek őseid, még őrizhet kevéske emléket; a legcsekélyebb is a bizonyosság vagy a cáfolat felé irányíthatja kutatásod –
- sosem jártam ott, már apámék eljöttek –
- attól te még fölkeresheted a helyszínt –
- de hogyan?
- például beültök az autóba –
- az én drága férjem unja az egészet, nem érti, mit akarok az ügytől...

*

úgy elhagytuk szegény Fjodort, kószálhat egyedül szerte a nagy orosz pusztában, pláne mocsárban, ha Breszt felé venné útját, márpedig az látszik a legtermészetesebbnek, noha a legkönnyebbnek nem biztosan: a lengyelek sem a háborút, sem a békét nem képesek megbocsátani, oroszoknak kivált nem;

Menzinszkiynek abban föltétlenül igaza volt, hogy a német nyelv sokat segíthetne, legalább azokon a településeken, amelyet főként zsidók lakták, úgy szólván alig akadt ugyanis olyan zsidó család, amelyben valaki nem tudott volna németül, még ha a jiddis volt is a közbeszéd nyelve; ám hol volt egyelőre Fjodor ennek érzékelésétől, egyelőre csupán kijárt a moszkvai főpályaudvarra, hogy ismerkedjék a vonatközlekedés lehetőségeivel; persze, az OGPU-nak számos gépkocsija róttá az elhanyagolt utakat, szorgosan gyűjtötték be a rendszer ellenségeit az elérhető körzetekből (távolabbról bevagonírozták a szállítmányokat), és csak éjszaka kellett átvenni őket a vasútállomáson, ám ezeket a gépkocsikat olyan bizalmas föladatakra, mint amivel Fjodort terhelték, ügyetlenségnek, sőt, kockázatosnak hatott volna használni, földöttebbnek látszott, ha utazása „magánvállalkozás”, mindössze egy speciális igazolvány szolgált arra, ha éppen a szovjet hatóságok zaklatnák, és garantálta könnyebb mozgását; Vjacseszlav Rudolfovics viszont lelkére kötötte, csupán a legvégső esetben mutassa föl papírját, legyen leleményes, ha faggatják, hová és miért utazik –

meggyőződéssel semmi esetre sem állíthatjuk Fjodor „kosztümjéről”, hogy elegáns lett volna!

a szedett-vedett holmi mindössze annyit kívánt sugallni, hogy viselője nagy szorgalommal törekszik a körülményekhez képest összeilleszteni és gondozni, tisztán tartani, de nívójában nemigen különbözött – tegyük föl – a Putyilovgyár vezető szakmunkásai öltözékétől, azaz egyetlen vonásában sem cáfolta a korszak szovjet nyomorúságát: belesimította – ez volt a cél – az akkori átlagba; arra azonban figyelmeztették, már emiatt érhetik váratlan inzultusok a hosszú út során, ugyanis a gyöngébb közigazgatás itt-ott képtelen volt megbirkózni

a vetköztetési bűncselekményekkel, noha erről egy idő óta az újságok már nem adhattak hírt: rémhírtérjesztésként szigorúan tiltották kísérleteiket, a tiltást pedig a Lubjanka réme nyomatékositotta az egyelőre nem eléggé öntudatos polgárban –

főnöke – miközben érdeklődve méregette (Jagoda viszont szemmel látható irigységgel vicsorgott) pártfogoltja alkatát – nyájasan megjegyezte: kétszer is meggondolja magát, aki, téged, fiam, ki akar rabolni;

hogyan a fölkészítés látszólagos alaposága biztonságérzetet vagy éppen aggodalmakat telepített-e a megbízott lelkébe, nem tudhatjuk, sem nyilatkozatai, sem arcvonásai nem árultak el semmit; úgy tetszik, ezzel is tanúsítani akarta, hogy fölkészült a föladataira...

*

egyik délelőtt átmentem szomszédaimhoz; már abból, hogy a kutya ugatni kezdett, amikor kinyitottam az utcaajtót, következtethettem, valami szokatlan történt, nem értem a verandáig, amikor egy csupán futólag ismert szőke hölgy lépett ki kezében porronggyal, fölvilágosított, hogy a ház lakói hirtelen elutaztak pár napra, szóltak neki, hogy a szokásos takarítást távollétük alatt végezze el, kicsit már az őszre készülve, addig ő a ház gazdája;

meg is lepett, meg nem is, eszembe jutott: ezt én kezdeményezhettem...

*

el kellett méláznom a sors közismert és néha pimasz játékosságáról –

ide települtek ezek az emberek, kis idő múltán bizalmukba fogadtak, értehetően szükségük volt társaságra, lehetőleg olyanra, amiben viszonylag értelmes tájékozódást szerezhetnek új környezetükről, az itteni szokásokról, jellemekről, morálról, értékrendről, nélkülözhetetlennek vélték a hiteles tájékozódást, és úgy ítélték, én vagyok a megfelelő ember;

részemről pedig az hozta az ismerkedési, barátkozási készletet, hogy találkozom egy olyan sorssal, amit akár magam ugyanúgy vállalhattam volna abban az időpontban amikor ők távoztak az országból, legalábbis az asszony szülei (velük a tizenéves nagylány), engem azonban nem vonzott a kaland, élt bennem a viszolygásféle, hogy többé nem láthatom megszokott, kedvelt helyeimet, az erdőt, ahol rendre begyűjtöttem az éppen jelentkező gombákat, a fákat, amikhez ragaszkodtam (egy elképesztő múltat sugárzó mocsári tölgyhöz, a termes ginkgo bilobához a kastélyparkban, az útszélen rogyadozó nyírhez, hatalmas cseresznyefánkhoz), a tágas réthez, a patak ősszel pirosuló nádasához, a malomrom bizsergető titkához, egy kamaszlányhoz, akiről azt hittem... de ő talán mást hitt, a temetőhöz – ismeretlen őseim sírjához, közepén a büszke templomhoz, amihez nem a vallás, de a latin nyelv titka kötött; szóval marad-

tam, némileg megkésve jutottam el olyan vidékekre, amelyekre nekik (az elvándoroltaknak) nagyobb szabadságuk volt;

az azonban föltétlenül meglepett, ahogyan szép lassan beleláthattam mélyebben életükbe (akár ebben a formában, hogy két különböző kultúrából származó ember választotta társul egymást, majd hogyan nem izgalmasnak tetszett, sokkal inkább, mint romantikusnak, együttlétük, aminek fegyelmezetten óvták harmóniáját); ugyanakkor számos olyan rejtelembe avattak be, amely helyzetükből következhetett, és amely igazolta korábbi fölszínes képemet arról a világról –

és – lám – megfejtetlen titkokat is cipelhetek bagázsukban, ahogyan bizonyára minden ember hordoz apróbb-nagyobb, világosabb-sötétebb rejtelmeket és sejtelmeket, ha játszhatom kicsit a szavakkal, ámbár már nemigen mozgatják aktuális fantáziáját –

a világ, amennyire hajlamos és képes föltárulni, legalább annyira kényszeredett vagy játszi titkolózásra hajlamos, igazán akkor érzi jól magát, ha a kettő határán mozoghat;

arra van fölépítve eredendő egzisztenciája, abban érvényesek szabadra állított szemaforjai, valamint rendületlen tilalomfái; ezer szerencsénk, hogy vannak örökletes, genetikusan beidegzett gesztusaink, amelyek viszonylagosan biztonságossá teszik köztük közlekedésünket, ha beérjük ennyivel, nem pedig magunkhoz akarjuk ragadni a totális irányítást;

ne feledjük: az emberi természet alapvetően nyughatatlan...

*

a Fleurus utca annyira még vonzotta ismerősünket, hogy egy újabb szombat elzarándokolt újra; Paul Dukas hangversenyéről szédelgett ki a súlyosnak talált zongoradarab után (a mester lehangolóan rozogának látszott *Modéré*-ja közben), remélte, a szalonban földobja majd szellemileg társalgása a háziasszonnyal; egy pillanatra abban reménykedhetett, hogy a beígérkezett Francis majd használható információkat visz Ernest felől, ám egy idő után irreálissá vált várakozása a lehetséges vendégre és udvariasan elköszönt a háziaktól – azzal a csekélyke örömmel, hogy senkinek sem fődte föl, hogy látogatásának konkrét célja volt, és különösebb fontolgtatás nélkül úgy döntött: Londonban jobban tudja hasznosítani magát; szállodájából helyet foglaltatott a legközelebbi expresszre, amely Calais felé tartott, reménykedett, ott majd akad hajó, ami átjuttatja a csatornán;

szerencséje volt, három nap múlva már a lakása ajtajában faggatta a mindig figyelmes házmestert, keresték-e, kézbesített-e címére valamit a postás; a házmester beszámolt róla, hogy járt itt az a csinos fiú Cambridge-ből, aki már máskor, de nem hagyott semmiféle üzenetet, azt mondta: csak tiszteletét akarta tenni, később próbálkozik újra; rögtön értette, ifjú ismerőséről, Kimről lehet

szó, a Trinity College-ban elsősorban gazdaságtant hallgat a jónevű Maurice Dobbnál, aki nem átal a szovjet gazdasági eredményekről elragadtatottan nyilatkozni, és valami távlatos fölényt kirajzolni olyannyira, hogy Kim el van ragadtatva, és amikor Dobbnál találtak, örömmel fogadta ajánlatát: keressen föl, barátom bátran, lesz miről csevegnünk! egyúttal átnyújtotta névjegykártyáját a fiatalembernek –

Kim különösen jó benyomást tett rá, mintha olthatatlan lángolása Rudyard Kiplingből áradt volna rá, a *brit imperializmus prófétája* a maga rafinált módján már-már legitimmé varázsolta a *fehér fölsőbbrendűséget* (az ő Kimje indiaiként is sajátosan fehér), beszélgetéseiből pedig kitűnt, cambridge-i egyetemista barátja szintén a fölsőbbrendűség megszállottja, a leg-ek világának keresője, most éppen a szovjet fölsőbbrendűségbe habarodott bele, eltökélten keresi aktív szerepét az utóbbi „küldetésének” világsikerében...

*

a „vörös Paradicsom” háborúja és békéje:

a harmincas évek elején írja egy jó tollú, neokatolikus szemléletű magyar írástudó: *Egy amerikai újságíró nemrégén megírta emlékeit az orosz szovjet polgárháborús korszakából. Ismerte Lenint, Denikint és Kolcsákot, végignézte saját két szemével vagy kétezer embernek a felkoncolását, vízbefojtását és halálrakorbácsolását. Minderről azonban nyugodt hangon, szinte szelíd tárgyilagossággal ír; figyeli a pokoli fegyvertűzet mindkét oldalról, a felgyújtott csűröket, az erdőt, a jajgatást és hallgatja a rémhíreket, amelyek a foglyok megcsonkításáról adnak háborzongató híreket; leírja továbbá a közeli birtokon miként veszekednek menekülésre készülve előjogaikon az Ancien Régime gögösnél gögösebb képviselői (emlékezetem szerint a téma Bergyajevet szintén foglalkoztatja önéletírásában) –*

a másik példa jóval későbbi írásműből való, rekonstruált beszámoló egy költő tragikus sorsfordulójáról – mondanám békében, csakhogy már javában dül a *permanens forradalom*: *A házkutatás több órán át tartott: a csekisták minden egyes könyvet ellenőriztek, megvizsgálták a borítókat (gyanítom, inkább a kötésekről lehet szó az eredetiben). Átkutatták a fiókokat, a lakás minden zegét-zugát, s ez alatt az élet ment tovább: az egyik csekista rögtönzött előadást tartott a dohányzás ártalmairól, és nagylelkűen cukorkával kínált mindenkit. Ahmatovának hirtelen eszébe jutott az egy szem megmaradt tojás, és rávette Mandelstamot, hogy ne üres gyomorral induljon el. Ő megsózta a tojást és megette... már fényes nappal volt, amikor elvitték; az írásból azt is megtudjuk, a letartóztatott Dante *Poklát* vitte magával könyvtárából (azt meg minek – kérdeztem volna, ahogyan Auschwitzban hasonlóan a Nivea-krém fölhalmozott dobozai láttán)*

nos, a háború nem Isten háborúja, hanem az emberé, ámde a béke sem nem Istené, sem nem emberé, összetéveszthetetlenül a Sátáné –

a Sátán birodalmában a béke a háború arcát viseli; egy kiugrott papnak ezt alighanem tanulnia kellett...

*

Fjodor (aki már megérett rá, hogy Tódorként kezeljük), nemcsak megtanulta, el is fogadta az istentelenség igazságát...

*

a kinyilatkozás ugyanolyan tárgyiságot jelentett szemében, mint a beöltözés az új szerepbe, noha – vegyük észre – valójában sosem öltözhetett saját ízlése szerint: teológusként, papként ugyan önként vállalta foglalkozásával járó öltözékét, a háború ellenben uniformist kényszerített rá, aminek romjai még kiszolgálták részben a fogságban, mígnem a Cseka vette át öltöztetését; az atlétikus fölépítésű testen rendkívül jól mutatott mind a papi öltözék, nemcsak a miseruha, a karing, vagy a pásztorköpeny, de a reverenda szintén, mind a katonai egyenruha, de még a csekisták sűrű zsvolvászón viselete is; útrakelése előtt tehát néhányszor kiment a Kijevszkij (eredetileg: *Brjanszkij*) Vokzalra, ténfergett az utasok sürgésforgásában, vizlatta ruházatukat, viselkedésüket, csomagjaikat, próbálta eldönteni, hogyan idomulhat hozzájuk, támpontokat gyűjtött, miként olvadhat bele a folyvást áramló tömegbe, amely egy része mind gyorsabban szerette volna elhagyni beérkezte után a peronokat, másik része pedig az induló szerelvényeknél tülekedett a fölszállók sorában; neki ott lesz majd dolga a fölszállással, úgy találta, Kijev felé megoldható lesz a fölszállás;

(hosszú ideig értetlenül szemlélte azt a türelmet, amit ezek az emberek mutatnak az állandó tolongásban, bizonytalanságban, mintha nem éreznék ijesztő kiszolgáltatottságukat, mígnem hirtelen megvilágosult: közöny ez, fakó közömbösség önsorsuk iránt, forrongást követő lohadás, bénultság)

először arra gondolt, nem visz magával csomagot, kényelmesebb az utazás, ha nem kell szakadatlanul fölügyelnie holmijára, amit – hallott erről regélni – szempillantás alatt ellopnak a vándorló tolvajok, de fölül kellett vizsgálnia ötletét, az is föltűnő lenne, ha még élelmiszert, italt sem csomagolt magának, ámbár – elvileg – a vonaton teához hozzá lehet jutni – legalábbis általában, másfelől a legszükségesebb tisztálkodószerek sem nélkülözhetők, ahogy hasonlóképpen váltásnyi fehérnemű sem; annyit mindenesetre megtapasztalhatott a pályaudvari látogatásokon, hogy a vonatok menetideje kiszámíthatatlan, azazhogy sokszor már eleve jócskán késve indulnak, érkezésük még annál is bizonytalanabb, mostanában már nem fehér bandák torlaszolják el a síneket – megállítandó a szerelvényt, ámbár valahogy újra meg újra előkerül a megbé-

lyegzés: *Mahno banditái*, jóllehet, az anarchista paraszt, már romániai tábor-életéből is szabadult, Párizsban *döglődik* (Jagoda szava) tuberkulózisával, valószínűleg nem is merényletekről vagy szabotázsokról van szó, egyszerűen zsvávnyok próbálják lehetőségeiket a vonatok föltartásával;

mindenesetre, a rendőrség, és kiváltképpen a Cseka meglehetően jól kezeli ezeket az eseményeket – olykor akár úgy, hogy tagjaik elvegyülnek az utasok között, a megfelelő pillanatban csapnak le a rablókra –

ráadásul a lengyelekkel sikerült megegyezni, nem engedik, hogy területükről támadják az ukrainai területeket, elvileg a szervezkedők nem kaphatnak menedéket náluk; pedig ezeken a területeken egykor Gyenyikin, Kornijilov és Vrangal alakulatai támadták az új hatalmat, ám hol vannak már ők maguk? és – persze – az a burzsuj réteg, amely a lakosság részéről támogatta akcióikat?

Tódor, aki a körülményekhez képest sokat adott a tájékozódásra, olykor elmélázott: életének egyetlen évtizede alatt milyen radikálisan változott a világ, mennyire alapjaiban forgatta föl az ő életét, ahogyan bizonyára másokét csakúgy, olyankor pedig óhatatlanul morfondíroznia kellett saját beláthatatlan jövőjéről, ami nem csupán jelen küldetését illeti;

az útnak két részét – emlékezete szerint – megjárta a háború alatt: Kijev előtt, Kijev környékén, de még utána is a Pripjaty-Gyészna mocsárvidékét (ó, azok a vakító fehér nyírtörzsek!) majd a Podóliai hátságot; egyeztetett Menzsinszkijel: egyszerűbbnek látja ezt az útvonalat, semmint Breszt felé szédelegne, ekként nyelvileg talán előnyösebb a helyzet, a vonatozás végét legszerencsésebb Lvov körül konkretizálni: vagy Magyarország felé, vagy Románia felé lépi át a határt; ahol kevesebb gondot okoz; ha teheti, Munkácsot választja (a fáma szerint Gyenyikin és Kolcsak Csehszlovákia felől közelítette meg a Balatont; hidd el, ó nyájas! Magyarország a földönfutóknak csakúgy kihagyhatatlan turisztikai cél! ám tudható, Tódorunk nem turizmusból nyomul);

én pedig éppenséggel a *nyomulások* körül keringek, mint pálinkás tyúk a fészke körül...

*

szomszédaim két nap múlva telefonáltak: visszaérkeztek Szlovákiából, az aszszony végre láthatta a falut, amit csecsemőként szüleivel elhagyott, találkoztak egy idős hölgygel, még emlékezett rájuk; ha átmegegyek vacsorára, bővebben tájékoztatnak kirándulásukról –

átmentem;

szépen megterített asztal várt, gyertya égett a közepén (ahogy általában szokták); kicsit zavart, hogy a macskáknak is terítették; én csak egyszer tartottam „jópofának”, ők nem a vicchez ragaszkodtak, hanem az állatokhoz; természetesen szeretem a macskákat, jószerivel mindig volt nekem is, az etikette-met azonban nem élesítettem rájuk;

toleráns maradtam: nem lamentáltam, nem gúnyolódtam, mintha észre sem vettem volna; koccintottunk a pezsgővel, azonnal a tárgyra tértem; valójában engem is izgatott az eredmény, jóllehet, egy s más kiderült saját nyomozásaimból:

- eredménnyel jártatok?
- pirultam feledékenységem miatt, amikor a néni rám pirított: csak emlékszel a bácsikádra; lánykoromban sűrű beszédtema volt –
- neked miért kéne szégyenkezned? szinte csecsemőként kerültél el onnét;
- meséltem, a nagyapám beszélt róla, de a nevet elfelejtettem –
- megtudtad?
- Tivadar bácsi, nagyapám unokaöccse, aki pap akart lenni; Erdélybe ment szemináriumba –
- Temesvárra?
- Jézusom! te tudod?
- inkább csak gyanítom; mit mondott még a néni?
- csak arról prézsmítált, mennyire sajnálták a lányok, hogy az a szép, karcsú fiú reverendát húzott –

a férj közben az ételek körül sürgölődött, az asszony tekintetével ellenőrizte, jól csinál-e mindent, szorgosan tolmácsolta neki társalgásunk lényegét; férje akkor akadt el a főlzolgálásba, nyomban rám kérdezett:

- *kennst du ihm auch?*
- *ja, ich habe gehört etwas* –

megbolydult csevegésünk, megfordult az érdeklődés iránya, ők kezdtek faggatni engem forrásaimról, azonban tartózkodó maradtam, akkor még egyáltalán nem voltam benne biztos, az én Tódorom előéletében vájkálunk-e, de örömmel raktároztam el fejemben minden apróságot; tréfálkozva szakítottam meg érdeklődésüket:

- nem jutott eszetekbe, hogy a hajdan sajnálkozó lányok közül megkeresetek valakit, aki még él? többen élhetnek még –
- a néni közülük való lehetett: főlzaklatta az elbeszélés; a végén még el is pityeredett: oda veszett az is a nagy háborúba –

abban reménykedtem, kiderül, hogyan került Temesvárra, arról azonban a legcsekélyebb információ sem jutott el hozzájuk, ha csak a zavaros indoklás – a család átköltözéséről – nem magyarázza, ám lehet, csupán a mesélő kreációja kívánta ezt az indokot, hogy a történet kerekesebb legyen...

*

számtalanszor megfigyeltem, akár a legfantáziátlanabbnak tetsző beszélgetőtársak, ha – akár nehézkesen – belevágnak bármilyen gyatra históriába, azonnal ráéreznek valamiféle – így nevezem – *dramaturgiai kényszerre* – tudván, hogy a műfaj alapvető követelménye a hitelesség, amit legkönnyebben a pontosság

igézetével (pardon: nem föltétlenül a pontossággal!) lehet elérni, alkalmasint a lyukakat is pótolni a történeten – persze, ki ügyesebben, ki esetlenebbül, mindenesetre, igyekeznek magabiztosságot színlelni; legjobb példának gyerekkori pajtásomat hozhatom; minden elbeszélését – szívesen élt a lehetőséggel, ha belefoghatott – precíz időmegjelöléssel indította – mondjuk, ilyenformán: *emlékszem, január huszonharmadikán történt, keddi nap volt*, a hallgatóság csodálhatta memóriáját, ami sejtethetett valami halvány autizmust, de csodálhatta dramaturgi biztonságát...

*

a vacsora – magától értetődik – folytatódott, a macskák (talán rühellették társaságunkat; nagyon tudják érzékeltetni megvetésüket általában) nem éreztek ambíciót a mutatóványosdihoz, nem kerültek elő, zavartalanul mélézhattunk fölmerült kétségeinken, további információs igényeinken, az asszony félvállról odavetette: „Kár, hogy nem tartottál velünk”, én pedig – azt hiszem – jobban sajnáltam, mint ők; elképzelhető, hogy a hajdan elhagyott helyszín nekem mást vagy többet mondott volna, mint szomszédaimnak, meglehet, egy lényeges aura sugallatáról maradtam le, amit föltétlenül hasznosítani tudtam volna, hasznosítanom kellett volna későbbi munkám során –

hazafelé ballagva, megálltam a késő esti utcán, hogy régi mániámnak megidézésével hosszan csodáljam az égboltról majdnem az utca terébe belógó csillogait a Göncölnek – augusztus huszonnyolcadika volt, szerda volt...

*

az volt a magyarázhatatlan érzésem, hogy kedves ismerősünk a Fleurus utcából nem pusztán amiatt hagyta el rá nem jellemző hirtelenséggel Franciaországot, mivel elunta volna Ernest-et várni, hanem mert eszébe juthatott, fontos teendője van otthon, Angliában; sejtelmemet igazolhatja, miszerint egyáltalán nem lepte meg, hogy távolléte alatt egyetemista barátja kereste, ámbár konkrétan nem egyeztettek időpontot; érdeklődése Kim iránt kezdetektől fogva határozott volt, érdekelt a fiú vonzalma az akkoriban már korántsem kizárólag a College berkeiben divatba kerülő szociális kérdések, sőt, a baloldali csoportosulások iránt, méricskélni próbálta, mennyi benne az intellektuális érettség, mennyi a kamaszos lázadás, beszélgetéseiket kezdetektől fogva úgy irányította, hogy a lehető legalaposabban kiismerhesse előéletét – egészen korai ceyloni éveigi, ahol gyarmati tisztviselő szüleivel élt, és igencsak közelről ismerhette meg a társadalmat nyomorító szegénységet, másfelől az őszinte és hathatós társadalomkritika bántó hiányát;

várta egy jegy a Rosebery Ave-n a Sadler’s Wells Theaterban Muszorgszkij *Borisz Godunov*jának bemutatójára, amelyet Rimszkij-Korszakov átíratában

adtak elő; szinte földűlta a második fölvonásban Borisz kiborulása: *dosztig ja viszsej vlasztyi!* váratlanul érte saját reakciója: azt érzi, mintha belőle szakadt volna ki ez a kiáltás, ami egyszerre ordítás és rebegezés: elegendem van mindenkől, ne játsszanak az idegeimmel; tiltakozás, elbizonytalanodás, félelem is? a végén pedig, amikor a haldokló Boriszt, a cárt – a szokásoknak megfelelően – szerzetesruhába öltöztetik, meghökkenésére Lenint vizionálta helyére a Kaplanmerénylet után, megrendítette a *gluho*, az énekbeszéd, hallani vélte Pimen atya jambusait, de többé nem a tizenhetedik században járt;

csak otthonában állt helyre viszonylag lelki egyensúlya – tudván, munka várja, de még egyre azon sajnálkozott, hogy nem láthatta a hajdani párizsi ősbemutatót, amikor Saljapin busongta el az örült uralkodó sorsát –

Kim – első pillantásra – fürge gondolkodású, gazdag érzelmű fiú volt, mint annyian a Trinity-beli társak, ugyanakkor bizonyos körvonalazhatatlan, betájolhatatlan elszántság forrongott benne, nem volt kétség felőle, hogy ennek valamikor tettekkészséggé kell formálódnia; barátunk alighanem ennek az utóbbinak az értékére és – nem szójáték! – mértékére volt igazán kíváncsi, szerette volna fölmérni, attól viszont szívesen eltekintett, mit ért ebből az érdeklődésből a fiatalember, tehát igyekezett az egészet úgy elrendezni, hogy látszatként, evidenciaként az maradjon, mintha az ifjú választotta volna őt lelki-szellemi kitarulkozásainak befogadására, megértésére –

annyi bizonyos, ebbe a folyamatba számos izgalmas csörtét bele lehetett képzelni – mindkét fél részéről; márpedig a kölcsönösség a legjobb biztosíték arra, hogy a játszmák lejátszódjanak;

bizonyára mindketten hittek benne;

számomra nem egészen világos, milyen eredményt lehetett attól várni, hogy valaki elmondja – az elbeszélés idejére jócskán átszíneződött – gyerekkori élményeit, még ha olyan festői idegenségben estek is meg, mint egy nagy brit gyarmat, ugyanis Ceylon világa minden bizonnyal rengeteget változhatott azóta, még inkább az egykori gyermek közvetlen benyomásai; tapasztalhatjuk magunkon, milyen sebességgel szubjektívizálódnak a bennünket ért események emlékei, ámbár egyes olvasójuk képes lehet kislabizálni a valódi hatásait, amelyek nyomai esetleg a jellemről közölhetnek információkat; ekként ismét kéz a kézben mennek tovább a folyamatok: valójában a két fél – hasson bár így ismétlésnek – egyazon dolog két oldalát várja egymástól;

persze, a házmesterre mégsem tartoznak ezek a dolgok, elég, ha annyit lát, olykor-olykor akad ilyen látogatója, akit elhanyagolnak, aki folyton egyedül van, hamar gyanúba keveredik...

*

Tódor, remélni sem merte, igazán szerencsésen helyezkedett el a kijevei vonaton: menetirány szerint és ablaknál jutott helyhez; fölmérte, hosszú utazás vár rá,

amelynek önmagában már első szakasza – a Kijevig tartó – is több, mint fél nap (a hivatalos menetrend szerint), ami utána következik, bonyodalmasabb lehet; szerette volna, ha a körülményekhez képest használható állapotban száll ki az ukrán fővárosban, friss lesz, kellően ötletes, hogy továbbutazását a legelőnyösebbre szervezze, időben fölmérje leendő buktatóit, maradjon ideje eleve az akadályok elkerülésére; mindenesetre a pályaúdvári hírlapárusnál vett egy Pravdát, az idő jelentős hányadát ütheti agyon végigsilabizálásával, nem kell idővesztés miatt kikerülnie számára érdektelen rovatokat sem, bármennyire kedve, érdeklődése ellenére valók;

(egy olasz zsidó hisztérikus undorral sorolja az újságok önismétlő unalmát, amellyel egyébként rafináltan bekerítik olvasóközönségüket az önként megvásárolt unalom hálójába: *Minden áldott nap majdnem ugyanazok a dolgok ismétlődnek. Egy forradalom. Egy konferencia. Egy öngyilkosság. Egy királydíj. Egy bűnügy. Egy reklám. Egy novella. Egy halálhír. Egy anekdota. Egy felfedezés. Egy szélvihar. Egy rablás. Egy lopás. Egy merénylet. Egy szatír. Egy rendőrségi körözés. Egy kritika. Egy rejtvény. Egy utazás. Egy pletyka. Egy helyreigazítás.*

jegyezzük meg nyomban, Tódor ezzel a felsorolással legföllebb részben értene egyet: a Pravda nem egészen ilyen, abban az első oldalakon minden áldott nap átfogó politikai hangulatképet kap a szovjet polgár, ami elébe tárja a sosem látott lendületet mutató gazdaságot, a párt bölcs irányítását, a boldog jövőt – szemben a kapitalista sivársággal, zsugorodó szabadsággal, a politikai egység megóvását az éber Cseka segítségével – máskor Tódor végigsimítja uniformisát olvasás közben, és elégedetten veszi tudomásul a proletárforradalom eredményességét stb.)

valószínűleg észre sem veszi, egészen más utazás közben olvasni, amikor kevésbé érdemes elfordulni a betüktől, mint egy lakás csábító lehetőségei között, a vonaton a legunalmasabb, legsilányabb fogalmazvány is fönntartja az érdeklődést, amit kizárólag az ablak téríthet el képzelt változatosságával (képzelt, mert az elsuhanó tájhoz hozzácsapódnak az elsuhanó képzetek, amelyekkel tovább gondoljuk), az utastársak szemrevétele mindössze pillanatokra, még ha egyikre, másikra sandán visszakíváncozik olykor a tekintet; olyankor remek álca a hírlap, ügyesen lehet mögé rejteni a kutakodó pillantásokat, a mondhatni: tolakodó figyelmet –

Tódor már pusztán amiatt volt elégedett elhelyezkedésével, mert az a lehető legtöbb „élményt” fölkinálta; sejtetni engedte viszonylagos mozgásterét (vegyük annak az olvasást ezúttal) a hosszadalmas megpróbáltatásban; ha kell, kitégúl a végtelen orosz tájba, vagy végigpásztázza az egyre jobban elgyötört arcokat; nem mellékes az sem, elmélázhat saját sorsán, hiszen konkrét föladatot ebben a pillanatban nem kell megoldania; bizony ritka alkalom, hogy elmélyültebben foglalkozhat önmagával, helyzetével, fordultatos sorsával, amit többnyire szárnyalásnak érez, röpülésnek egy megtalált eszme szárnyán, és még azt is képes hinni, hogy ő választotta sorsát, nem a sors választotta őt;

már összebútorozásuk idején megértette a Cseka vagy az (O)GPU aligha az a hely, ahol személyiségének alakulásával kéne foglalkoznia; arra ott vannak kollégái, illetőleg az eltökélt, rendíthetetlen hitű vezetők; rögtön Feliks Ed-mundovics, nem különben Vjacseszlav Rudolfovics, akikre Fjodor kezdetektől fogva fölnézett, kiváltképpen az utóbbira; elbűvölte intellektusa, átlagon jóval fölüli műveltsége, irodalmi múltja, nem utolsósorban pedig kiváló modora, visszafogottsága szemben a végtelenül primitív, erőszakos és durva Genrih Gri-gorjevicssal, a legszennesebb föladatokat is vállaló ős-mozgalmár *Jehudával* (ezt a nevet kozmetikázták oroszosabbra – kikerülendő az antiszemiták eredendő gyűlölködését); Fjodort odáig ragadta Menzsinszkij iránti vonzalma, hogy – nem kis erőfeszítéssel – örömet fölkutatta volna irodalmi műveit, leg-alább verset szeretett volna olvasni tőle, de nem érte el az antológiát, amelyben Blokkal együtt publikált, pikáns regényét pedig minden bizonnal maga a szerző tilalmaztatta; de imponált neki főnöke eleganciája csakúgy, valami affélet látott volna magán szívesen, de Menzsinszkij lebeszélte róla – ahogyan sz egyenruháról...

3

Tódornak szerencséje van, hogy a reggeli vonatot választotta; alig zötykölődik ki a városból, máris derengeni kezd a hajnal, utolsó benyomásként még elkap-hatja a városszél nem éppen emelkedett látványát, a roskadozó faházakat, el-hanyagolt kerteket, meg az itt-ott még esetlegesen égő gázlámpákat, embereket alig, még nem vágtak bele mai robotjukba, valószínűleg még a gyárak sem si-koltották el ébresztőiket; érthetetlen fensőbbiséget érez a külső világgal szemben, ő már, ha nem talpon, de vonaton van, belefogott egy új életbe, hiszen minden egyes nap új élet – új tevékenységgel vagy éppen várakozással, esetében pedig mindkettővel egyszerre: az utazás önmagában tevékenység minden látszóla-gossága ellenére, az úti cél elérésének számolgatása mechanikus várakozás, időről időre félretaszigálja az olvasmányt, a tájélményt, a körötte ülők arcjátékát, minden apróságot, amire egyébként figyelni szeretne, azt találgatja, mennyi idő telhetett el indulása óta, azaz mennyit közelített a leszálláshoz, az kevésbé izgatja, mihez kezd majd magával, ha késő éjszakába csattog be a kijevei pálya-udvarra, amelyről – gyarló gondolat – szeretné tudni, vajon Moszkovszkij vok-zalnak hívják-e – pusztán a kölcsönösség alapján, ám szigorúan betartja főnöke javaslatát: csak a legszükségesebb esetekben forduljon idegenekhez, akkor vi-szont legyen föltétlenül udvarias;

ha valamit, ezt a szelíd parancsot örömmel teljesíti, ha rákerül a sor; ez va-lóban Menzsinszkij személyes hatása, ami – persze, nem tudhatja előre – elkíséri további pályáján; itt a vonaton azonban az látszik a leghasznosabb udvarias-ságnak, ha az ember tartózkodik a helyváltoztatástól, nem éppen egyszerű föl-

adat közlekedni az utas- és csomagtengerben, ugyanis ahol nem emberek ülnek vagy állnak, minden ponton batyuk, kosarak, csomagok szorulnak egymáshoz, szinte lábfejnyi szabad fölület sincs a padlón, ha valakinek mozdulnia kell;

váratlanul az jut Tódor eszébe: erről a tumultusról sosem olvasott a Pravdában semmit, ha csak az nem jelezte valamelyik tudósításban, hogy mozgalmas és színes élet a szovjet embereké...

*

barátunk Angliában éppen a korábban Párizsban beszerzett eredeti orosz szamovárjával bajlódik, vizet tölt bele, teafüvet (eredeti orosz, de már Angliában kapható) készít elő hozzá; várja fiatal barátját a College-ből, aki megígérte, hogy kedvenc professzorát is megnyeri a látogatásnak, a vendéglátó pedig szeretne jó benyomást tenni vendégeire, tegnap finom kekszeket szerzett be a teázáshoz, vásárolt tejet, kis tányérkába marmeládót kanalazott, citromot vett elő; „ezek az angolok képesek belerondítani a legfinomabb teákba”, hallotta egyszer egy orosz emigráns dohogását; *de gustibus* – vágott volna kedve szerint szavába, ám elharapta a latin közmondást, hivalkodásnak érezte a másikkal szemben;

Kim és Dobb professzor szinte nyomban azután csöngettek, hogy a teázási előkészületet befejezte, és a professzor azonnal észrevette az eredményt:

- nagyszerű, Ön kitalálta a kívánságunkat, mindketten egy finom teára vágyunk –
- igazán örülök, ma még én sem teáztam –

alágyított a szamovárnak, miután vendégeit helylél kínálta, csészéket és alátétányérokat rakott eléjük a teaasztalra, együtt várták a művelet eredményét;

beszélgetés eleinte kizárólag Kim diplomájának megvédéséről szolt; professzora elégedett volt munkájával, jó esélyt látott arra, hogy a vizsgabizottság elfogadja átgondolt tanulmányát, még ha egyesek parókája hátracsúszik is kemény fején a Marx-hivatkozások hallatán, ám úgy látja, nincsenek többségben a vaskalaposok, érdemesíteni fogják a jelöltet a diplomára; kis ideig elidőztek Marxnál, vajon provokáció-e, ha egyáltalán a Trinityben neve szóba kerül, aztán nevetve rálegyintettek; fölvetette a hitleristák erőteljes nyomulásának veszélyét, amit mindhárman egyhangúlag súlyosnak ítélték, és akkor Dobb ki-rukkolt egy névvel: Willy Müzenbergé volt, az egyik legelszántabb német kommunistáé, aki svájci menedéke idején buzgó olvasója lett Kropotkin és Bakunyin anarchista írásainak, hamarosan vezető szerepet kapott a svájci szoci-áldemokráciában, később pontosan erre az alapra építette föl antifasiszta szervezetét, kapcsolatban állt az Internacionáléval, találkozott Leninnel, ám 1918-ban a svájci hatóságok visszatoloncolták Németországba, ahol hamarosan Clara Zetkin oldalán jelenik meg agilis aktivistaként, majd tartományi pártvezérként;

Dobb, aki nem volt kommunista, de engesztelhetetlenül gyűlölte a náciakat, gyakran mondogatta, már Angliáig hallatszík a náci induló: *Die Wacht am Rhein* dobogása, politikailag egyre nyugtalanabb tanítványát a svájci antifasiszta szövetkezés felé irányította – akaratlanul a kommunista mozgalomba; vendéglátójuk mindenképpen körültekintést, óvatosságot ajánlott, megpendítette, hogy a svájci szervezet, ha nem közvetlenül, de áttételesen érintkezhet szovjet befolyással, akkorra már egyetlen európai ország sem igen maradhatott ki Sztalinék érdeklődéséből;

Kim hevesen követte a beszélgetést, minduntalan hangsúlyozta: Hitler ellen minden erőt be kell vetni, személy szerint kész szerepet vállalni az antifasiszta küzdelemben –

– semmi hebehurgyaság, barátocskám; nézzünk körül alaposan, mielőtt végzetes tévedés áldozatául eshetnénk –

végül abban maradtak, mindannyian begyűjtik az általuk elérhető információkat, összevetik, értékelik és egyeztetik azokat, kiderítik, hol nyílik esetleg lehetőség érdemi tevékenységre; Kim búcsúzó kérése az volt, hadd kereshesse föl bölcs és tárgyilagos vendéglátóját a továbbiakban is –

– mindig szívesen, fiatal barátom, mindössze telefonos egyeztetés kérdése az egész, valójában már az járt fejében, hogy előveheti végre gondosan beszerzett matematikai példatárát, hozzáláthat a föladatok megoldásához...

*

aztán csak az asztalra dobta a gyűjteményt; hosszan merengett vendégei távozása után; visszaült foteljába, nem volt kedve rendet rakni, nem is érezte zavarónak, hogy a teázóasztalon ott van a társaság emléke; vajon mit tudhat ez a hevesvérű egyetemista arról, ami most a Szovjetunióban történik? hallott-e Szircov és Lominadze élesen Sztalin-ellenes kritikájáról és annak következményeiről, vagy eljutott-e füléig a Rjutyin-ügy, amit névadója merész ötlete: *likvidálni kell Sztalint – rendszerével együtt* – váltott ki; a megtorlás nem maradt el, börtön, kivégzés követte a hatalom legfőbb birtokosa elleni „szervezkedést” (ugyan mi egyéb lett volna?), ám a dühöngő küzdelemben ez csak egyetlen, még csak nem is kirívó gyilkosság a Lubjanka Kommunarka löterén, ahol megannyi „mocskos” ellenforradalmár, politikus, tudós és művész végezte, vagy éppen azok a külföldre szökött ellenfelek, akiket az NKVD erőszakkal visszahurcolt hazájukba; a hírek – persze – keringenek, egynémelyik átfolyik a határon, Jagoda fölöttébb aktív, újabb és újabb nevekkel egészíti ki a halállistát; már katonai vezetők között is tarol; hogy tudna hát ez a kis fickó ebben az átláthatatlan öldöklésben eligazodni?

tagadhatatlan, voltak aggályai...

*

az jutott eszembe, beleragadtam álomelőtti morfondírozásaim sarkába, noha nem ettől sarkalatos kérdés: vajon az olyasféle hatalmak, mint a Monarchia vagy a cári Oroszország, milyen szervezeteket alakítottak, mekkora fölületen voltak ezek képesek ellátni föladatukat – a külső és belső kémkedésben, elhárításban; azaz mennyire tekintettek maguk alárendeltségében kormányzott, az uralkodótól eltérő nemzetiségű területeket *belsőnek*, egyúttal mennyire *külsőnek*, mivel – úgy tetszik – a teljes bizalom nem létezett; arról nem szólva, hogy a kezdetektől ellenségesen viselkedett Károly Albert bajor uralkodó, a porosz Frigyes, majd a kitörő örökösödési háború nemzetközi bonyodalmai bizonyára rákényszerítették, hogy szemmel tartsa ellenfelei mozgását, készülődéseit, akcióit, szóval nyugta aligha lehetett, bár a magyar urak a híres pozsonyi *jeleneten* följánlották életüket és vérüket a királynőért, ám azoknak sem lehet igazán a lelkébe látni (és ne feledkezzünk meg szeleverdi, megbízhatatlan tábornokairól, parancsnokairól!); Kaunitz kancellár pontosan át tudja tekinteni az egész államszerkezetet, átérzi a titkosrendőrség jelentőségét, egyébiránt a viszony javítását a franciákkal, amit már 1749-től kezdeményez, majd a jouy-i szövetség, hasonló Erzsébet cárnővel is, mind-mind föltételez jelentős hírszerzést, titkosügynöki munkát; bizony szinte egész uralkodása alatt küszködött a német tartományok ellenkedéseivel; mindent összevetve nem hagyott bonyodalomtól mentes birodalmat fainak: II. Józsefnek, II. Lipótnak, de még

az utóbbit követő I. Ferencnek sem, aki viszont – mondhatni – hatalmon belüli hatalommá szerveztette a titkosrendőrséget (ügynöke volt az a Martinovics Ignác, aki aztán köztársaságpárti összeesküvésbe csalta a francia forradalom eszméitől megszárdult nemzeti intellektuelleket; remek trükk, együtt bűnhődtek a Vérmezőn, ami nem különben) –

1762-ben III. Péter orosz cárt felesége, Katalin letaszította a trónról (nemsokára életétől is megfosztotta), és II. Katalinként (később Nagynak titulálták) helyére ült; gondoljuk el, milyen bonyolult ügynöki munkába kerülhetett a puccs! nyilvánvalóan Péter gyanított valamit a merényletről, Katalin azonban pontosan időzített; külpolitikában nyomban fölmondta a poroszok elleni szövetséget, mindjárt ki akart maradni a háborúból; „trónbitorlóként” többször szembe találta magát az orosz nemességgel, ám rendre fölülkerekedett támadásaikon; Potyomkin mindenesetre hűen szolgálta uralkodóját, hogy „minden oroszok cárnője” lehessen, a *legfényesebb herceg* pedig elragadta a törököktől Krímet – tatárjaival egyetemben, és haláláig nyugtalanította az Oszmán Birodalmat, hiszen kijárata is lett a Fekete-tengerre; 1787-ben Katalin a lengyel király (korábbi szeretője, Poniatowski Szaniszló) és II. József előtt dicsekedett az egész átépített, új városokat mutató területtel – a törökök tehetetlen bosszúságára, természetesen időben értesült az álnok svédek támadásáról, időben reagált a Kosciuszko-fölkelésre, hasznot húzott Lengyelország földarabolásából; Katalin unokája, I. Sándor a mindenható Arakcsjev miniszterével szisztematikusan fölépített belbiztonsági szervezetet épített ki, a Szent Szövetség pedig bizonyos értelemben a Napóleon-ellenes hatalmak ügynökeitől nyüzsgött; ezt tökéletesítette I. Miklós I. Sándor öccse és utóda, aki trónra léptekor azonnal a dekabrista fölkeléssel nézhetett szembe; kivégzések, száműzések jelezték a keménykezű megtorlást, ez lett az alapelve a következő három évtized belpolitikájának csakúgy: besúgók, ügynökök lankadatlan figyelme óvta a birodalmat (kívülről is), az ő utódai pedig megtanulhatták, hogy figyelmük csökkenése milyen veszélyforrás (akár a cár életére, európai forradalmi mozgalmak, baloldali előretörés, anarchista akciók stb.), 1881-ben létrehozták az Ohranát (belügyi titkosrendőrség), amely prevencióját kiterjesztett a birodalom határain túlra, ügynökei befurakodtak, bomlasztottak a nemzetközi munkásmozgalomba, más baloldali csoportosulásokat is figyeltek, segítségükkel (és Marx segítségével) sikerült megtörni a Bakunyin-féle anarchizmust, az önkényes letartóztatások, fogva tartások, sőt, a fizikai megtörés: a kínzások fennmaradása során mindvégig eszköztárában maradtak –

sommásan összefoglalva arra eszméltem hosszú meditációmban, hogy igazán nagyszerű előképek álltak a Cseka és utódszervei előtt, valamint arra, hogy jócskán meríthettek a külső ügynökök munkáiból, hiszen jóval korábban már internacionalizálódott ez a „derék szakma”, át- meg átszötte a vénülő Európát (hát még Oroszországot) keresztül-kasul...

– délután kinn voltam a kastélykerthez tartozó Borjúskertben, a családi síroknál; a szokásos évi megemlékezést tartottuk; megjelent a szokott társaság, noha esett az eső, és kinyíltak az ernyők; Ferencről beszéltem, belevágtam a megfajthatetlen történetbe, vagyis az Apostolok társaságának történetébe, amelynek Cambridge-ben szeretett és megbecsült tagja volt, bizonyítja – például – az, hogy meghívására ide látogatott egy nyáron John Maynard Keynes, a később híres közgazdász, aki mintegy tíz esztendővel volt idősebb Ferencnél, valószínűleg – legalábbis mások tanúsága szerint – szerelmes volt Ferencbe, ami a Társaságban nem számított rendkívüli eseménynek; sokan – alighanem – a szigorú angol törvényekkel szembeni ellenérzésüket fogalmazták meg nemi érdeklődésükben; ámbar Keynes megnősült később, elvette az orosz Lopakovát, a jeles táncosnőt, és szintén ő volt az, aki pénzt adott Ferencnek a háború kitörésekor, hogy hazautazhasson, és a galíciai fronton legyilkoltassa magát az oroszoktól; rejtett párbajnak jellemeztem, mivel a másik „apostol”, aki szerelmi riválisa volt a magyarnak, Rupert Brooke szintén bevonult, ő – természetesen – az ellenséghez, valahol a görög partoknál hamarosan életét vesztette, szerelmük tárgya élte túl a háborút, boldog családi életben –

– milyen romantikus! – sóhajt szomszédasszonyom –

– igen, már-már melodráma; éreztem is, gyorsan elmeséltem Keynes groteszk történetét a lovaglásával: Ferenc kölcsönzött neki lovat istállójukból, az angol buzgón nyeregbe pattant, majd rövidesen földre huppant; Ferenc húga látta a szerencsétlenséget, és Keynes röstelkedését ügyetlensége miatt; a póruljárt azonnal megeskette a lánykát, ne mondja el senkinek az eseményt; én tőle tudom, tehát nekem elmondta, kifecsegte kilencvenkilenc éves korában; íme, a Nagy Ember pitiáner hiúsága –

– a nagy emberek tudnak kicsik lenni, fordítva ritkább –

– bölcsen mondod; hiába nevezték magukat apostoloknak, nem voltak mentesek gyöngeségektől; Ferenc is eléggé ridegen beszél egyik levelében Wittgensteinről, az *osztrákról, aki Russellt rajongja*, McTaggart, ez a rendkívül különös filozófus éppen hogy Russell-lal fordul szembe a háború kérdésében, Lytton Strachey pedig úgy dicséri Georg Edward Moore-t és *Principia Ethicáját* (ő, a jóságos, a mindenkit megértő George! – fanyalog Russell), hogy tudomást sem vesz lényegéről: a Jó szupremáciájáról), csak a magának hasznos fragmentumok foglalkoztatják –

– miféle népség, mi ez a társaság?

– egyetemisták, tanáraik vegyesen, mindenkor az adott Anglia legélesebb szellemei, csaknem kétszáz éve; rendszeres társasági életet éltek, hetente kötelező találkozás, előadás, annak megvitatása a program; mint látod, alkalomadtán fölvettek maguk közé „idegeneket”, bár Ferenc akkor szinte angolnak számított;

volt rá okom, hogy ilyen tudálékosan, hosszadalmasan meséljem el ennek a délutánnak a történetét:

hallhattak már tőlem Békássy Ferencről, kevésbé ismerhették azonban élet-történetét

az Apostolok társaságáról – mint látható volt – semmit nem tudtak, holott az nem volt igazán titkos társaság, tagjai elég széles körben beszélhettek róla, és beszéltek is, de ma már kit érdekelnek hajdani fenegyerekek –

nyomós okom még inkább az lehetett, hogy rádöbbsentem az igazán soha meg nem erősített gyanúsításokra, miszerint az Apostolok mintája ihlette volna a *cambridge-i ötök* néven elhíresült szovjet érdekeltségű kémszervezetet, noha nem tudom, vajh nem amiatt merült-e föl a rokonítás, mivel az utóbbiban ugyanúgy a homoszexuálisok (biszexuálisok?) voltak többségben, mint egyetemi példájukban, pontosabban annak King's College szárnyában, bár ebben az oxfordiak ugyancsak szépen reprezentálták magukat;

(az talán már pusztán ösztönös metafizikai hivatkozás, hogy a vigasztalanul szakadó eső folyamatosan zörgette az ablakpárkány fémlemezét – mintegy monotóniájába olvasztva színtelen mesémet) ...

*

Tódor útja csak helyyel-közzel volt színtelen; az egyik állomáson – talán Konotop lehetett – csekisták szálltak föl (fölsimerte őket sűrűre öltözékükről), az ablakból követhette: az ő kocsijukra ketten, a csomagok és az embertömeg között nyomakodva kérték az utasok igazolványait, hangosan fenyegetődtek: akinek nincs semmiféle igazolványa, a következő állomáson leszállítják, amíg ott az őrsön el nem számoltatják őket, nem utazhatnak tovább, ezzel a járattal meg éppen nem, amire hangos fölzúdulás lett a válasz, könnyen kiolvashatták belőle, jócskán lesznek ügyfeleik; Tódor érdektelenséget mímelt a hatósági zaklatással szemben, ugyanakkor igyekezett követni az események menetét, hamar belátta, a zúgolódók többségének vannak papírjai, csak éppen lusták voltak előkotorászni valamelyik csomag mélyéről, mikor azonban látták, mennyire komolyra veszik dolgukat az ellenőrök, ugyan morogva, de csak előkotorták irataikat; Tódor előkészítette okmányait (a „szervek” a jegyeket is látni akarták; úgy ítélte, *ezeknek* jobb, ha megmutatja, semhogy leszállítsák), a csekista kézbe vette arcképes igazolványát, egyszerű polgári dokumentum volt, lehetett azonban rajta valami titkos azonosító, mert az ellenőr mindössze annyit kérdezett: meddig utazik?

– Kijevig – válaszolta Tódor határozottan, és nyomban visszakapta iratait, újra elmerülhetett a korántsem igazán változatos táj szemléletében; az mindenestre föltűnt neki, mennyire ritkán és mennyire távol a vasúti pályától bukkan föl egy-egy településre utaló jel, többnyire csak az állomások közelében lehetett fölfedezni emberi életre utaló nyomokat, ám az expressz jelentéktelenebbnek

tetsző helyeken még csak le sem lassított, nagyokat zökkenve csattogott át a váltókon;

térdén hevert a kettőbe hajtott újság, egyre ritkábban nézett bele, sőt, egy idő után mintha teljesen elfeledkezett volna róla, kezdett lecsúszni, lassú mozdulattal nyúlt utána, hogy visszaigazítsa, valószínűleg azonban álmoságrohamok gyötörhették, mert lassan ezt a mentő gesztust is elfeledte; az iratellenőrzés kicsit kizökkentette korábbi tunyaságából, láthatta, hogy két-három útitárs mindenképpen leszállni kényszerül majd a következő állomáson, meg tudta volna jósolni, nem fognak könnyen szabadulni lefülelőiktől, de hát maguknak keresik a bajt, ismerniük kellett az utazás föltételeit, nem lehet összevissza csámborogni, mint a gazdátlan tehenek; az *éberség* legismertebb kulcsszava a jelenlegi helyzetnek – fogalmazódott meg benne, arra azonban nem tudott volna választ adni, vajon meddig tarthat ez a *jelenleg* (mert, ugye *nem fehér kesztyűben, lakkozott padlón lépünk be a szocializmus időszakában* – világosítja föl az éretleneket Trockij); ugyan minek foglalkoztatta volna efféle? ha szerencsésebb, valahol érdekesebbet olvashatott volna (a Pravda cikkeinél is meghökentőbbet): A – az első magánhangzó s az első hangzója a legtöbb nyelv ábécéjének; kivételt képez az amharéna és abesszin nyelv, amelyeknek a tizenharmadik hangzója, valamint a runák nyelve, amelyben a tizedik... AA – aachen (lásd: Aix-la-Chapelle). Aardwark (orycteropus capensis), talpon járó állat, az emlősök rendjéből, a foghíjasok családjából, Afrikában honos. Abd – Abd-el-Halim, egyiptomi herceg, Mehmed Ali és egy fehér rabszolganő fia, a Fehér Rabszolgák Királynőjének is nevezték. de ki a francot érdekel a Pripjaty-mocsarak világában egy mégannyira pedigrés egyiptomi herceg? ...

*

„A Rendkívüli Bizottság sem vizsgálóbizottság, sem törvényszék. Harci szerv, amely a polgárháború otthoni frontján ténykedik. Az ellenséget nem elítéli, hanem lecsap rá. Nem egyének ellen háborúskodunk. A burzsoáziát, mint osztályt irtjuk ki. Nem keresünk bizonyítékokat vagy tanúkat, hogy felfedjük a szovjethatalom elleni tetteket vagy szavakat. Az első kérdés, amelyet felteszünk, ez: melyik osztályhoz tartozik, honnan származik, milyen volt a neveltetése, mi a hivatása? Ez a vörös terror lényege.”

Martin Latsis, a Cseka lett teoretikusa foglalja tömör egyértelműségbe a szervezet célját, működési elvét már egy évvel létrejötte után; természetesen, Lenin útmutatása alapján: *elvileg sohasem tagadtuk meg, nem tagadhatjuk meg a terrort* – írta még 1901-ben, és az eltökélt lengyel báró rettenthetetlen forradalmi elvhűsége folytán hamarosan havonta ezer kivégzést tudott a terrorcsapat produkálni –

nem akármilyen teljesítmény!

csak hogy fogyjon a burzsoá, az ellenforradalmi banda, rettegjenek a szabotőrök; és hát teljenek az ország zugaiban a táborok, ahol átnevelődnek vagy „megdöglenek” a semmirekellők; ezt kívánja a párt, a forradalom, a szocializmus győzelme, ezért küzd fáradhatatlanul Dzerzsinszkij és mintegy két és félszázas legénysége; még keményebben a Faina Kaplan-merénylet után, tehát 1918. augusztus 30. után, még kíméletlenebbül az eszerek ellen, akik el akarták tenni láb alól Lenint, és hogy a három revolvergolyó eltalálhatta, rendkívüli fájdalmat okozott Dzerzsinszkijnek, az éberség csődjét látta benne, önmaga katasztrófális mulasztását...

*

azon meditéltam, mennyire lehetett őszinte a kommunista lengyel báró önmarcangolása, depressziója a majdnem-sikeres merénylet után, mennyire volt szemében a forradalom letéteményese „Iljics” (ahogy behóved párttagok maguk között – bensőségesen – emlegették), vagy inkább a *kudarcc* számonkérésétől és megtorlásától tartott – pontosan olyan normák szerint, amiket ő állított föl a Cseka számára, mennyire rettegett a bukástól, hiszen ő tudhatta a legjobban, kik ácsingóznak a testületből a helyére, ugyanakkor azt is pontosan tudhatta, riválisai mindaddig lapulnak, amíg nem kapnak „magasabbról” biztogatást a vétkes eltisztítására; latolgatta-e vajon a helyzetet, vagyis hogy Trockijt szoros kötődése Leninhez ösztönzi-e büntetésre, amivel egész lavinát indíthat el a pártion belüli erőviszonyok megváltoztatására, aminek csupán kirakata lesz a leszámolás az eszerekkel; a bőrömnön szinte közvetlenül éreztem a *gondolkodás* fiziológiai folyamatát, vagy szinte pontosan azt, amit a filozófia *gondol* a kérdésről;

részlet egy kurrens Heidegger-értelmezésből a *Was heisst Denken?* kapcsán: *Hol van, hol nyugszik az elgondolt (Gedachtes)? A gondolatnak emlékezetre (Gedächtnis) van szüksége. A gondolathoz és gondolásához „Gedanc” tartozik a köszönet (Dank). Ám lehet, hogy a „gondolkodás” a (Denken) szó visszahangzása az „emlékezet” és „köszönet” szavakban talán felületesen és mesterségesen kigondoltnak hat. Mert semmiképpen nem teszik láthatóvá, mit nevez meg a „gondolkodás” szó.*

Köszönetmondás lenne a gondolkodás? – teszi föl a nem egészen váratlan kérdést a szerző, és a magam részéről érzek valami naiv bájt (nem *byt*-et!) a szolid fantáziálásban. Olyasmit, amihez eddig nem jutottam el szófejtésben, ámbár – és ez igaz – inkább a fogalmat, semmint az azt kifejező szó szinonimarendszerét kerüldözöm. A szellemi folyamatot, amit kifejezni vélek benne. Tulajdonképpen mi az, ami jelesül ezt az *aktust* beindítja, beindította bennem. Bizonyára egy ígéretes ötlet, de inkább pusztán *fölsejtlés*, mit profitálhat tágabb *elgondoltam* (igencsak lassan körvonalazódó imitáció; hogy kellőképpen szerénynek látszódjam), a *beszély* (milyen kár az ízes szó alásüllyedésbe hátrálása

a stilisztikai minősítések sorába, értsd: régiség), ugyanis – talán fölös misztikával – úgy érzem, közelebb áll (retrográdabb?) az *elgondolthoz* (Gedachtes) oly módon, mivel jobban érzékelteti, hogy az aktus egyelőre mozog a *jövő* irányába, hogy a *Gedanc a* föntiek (legkivált a *Gedächtnis*) értelmében elnyerje a *Versammlung* (összegyűjtés, gyűjtemény) asszociációját, végső soron az általam elgondolt célját...

*

sejtettem korábban, hogy a vonatközlekedés – minden erőfeszítés ellenére – hektikus volt a fiatal szovjet-államban; jobbára a háborús körülmények folytatásának látszott; leginkább attól, hogy a városi ellátás a Novaja Ekonomicsesz-kaja Polityika (NEP) hangulatjavító szándékaival sem javult jelentősen, a paraszti lakosság azonban még mindig (legalábbis a forradalomkor kiosztott földek államosítása, kolhozosítása kezdetéig) többet termelt a saját és családja szükségleteinél, a fölösleget próbálta az elérhető városokban értékesíteni, ám nem föltétlenül pénzértékben, inkább a városi élet tárgyi javai iránt érdeklődve, esetleg bizonyos iparcikkek fejében, amelyek szabályos kereskedelmi forgalomban elérhetetlenek voltak (számára mindenképpen), ennek megfelelően a feketézők tömegei terheltek túl a vasúti közlekedést, amit szabotázsok szintén bizonytalanabbá tettek –

Fjodor Sztyepanovics (a mi Tódorunk, akitől főnöke ezzel a megtisztelő névformával búcsúzott) ezúttal a gyakorlatban, nem a Pravda beszámolójában (bár kéznél a hasonlítás lehetősége) találkozott, és ha semmi más, de az úti okmányok szisztematikus ellenőrzése, a mindig rombolásra kész ellenség kiszűrése megmutatta, hogy mennyire fontos és mennyire nehéz továbbra a belbiztonsági szervek munkája; egyáltalán nem volt kedve röhögni az egyre groteszkebb helyzeteken, amelyek a tumultusban kialakultak, a csomagokon, lábakon, gyerek-kocsikon bukdácsoló bajtársain, de még együttérzését sem mutathatta ki, nem szólván segítőkészségről; teljes fölfödetségről szólt a parancs, amivel útra bocsátották, vagy ahogyan gyöngébb pillanataiban helyzetét értékelte: beletaszítottak a magányba;

a belengő letargiát voltaképpen könnyű volt elhessegetni; eddigi mindennapi munkája alapján hivatalában megtapasztalhatta, egyáltalán nem maradnak magukra az idegen földre kiküldött kollégák, összekapcsolják őket tapasztaltabb, esetleg a helyszíni viszonyokat jobban ismerő, eredményesebben elemző elvtársakkal, sőt, általában komoly tisztekkel, *rezidensekkel*, akik az adott helyszínen laknak; némi iróniával összegezhette volna úgy: nem a Cseka az, *aki* hajlandó volna magára hagyni állampolgárait, bárhol a világon, éppen az ellenkezője, a folytonos „érdeklődés” (*éberség?*) hozta létre; ő pedig – ezt még a teológiai oktatásból szűrte általánossá – ő egyszemélyben és egyszerre tárgya és eszköze a sajátos érdeklődésnek;

ezt a hétköznapi logikát csattogták fülébe a vonat kerekei, nagyobb zökkenései pedig mintha nyomatékosítani kívánták volna; ámbár – aspektus kérdése – fölfoghatta figyelmeztetésképpen –

az utóbbihoz az kellett volna, hogy teljesen éber maradjon, ahogyan minden igyekezetével szeretett volna az maradni, ám a szolgálattevő bajtársak jelenléte, még inkább a hajnali fölkelés, az indulás fáradtsága ezekben a pillanatokban nyújtotta be a számlát: belesüppedt egy bizonytalan, bár nem föltétlenül elbizonytalanító álomba...

*

kedvenc szomszédaim úgy ítélték meg, ideje lenne kutyájukat alaposabban megfuttatni, mint a kerti játékaikban teszik; javasoltam, menjünk ki vele a rétre, ott éri majd annyi izgalom, ami fölwillanyozza, hajlandóvá teszi erőteljesebb fizikai munkára;

jó kedélyű kutya, játékra, szabad futkosásra mindig kész; arra gondoltam, egyúttal megmutatom nekik a rétet, az én egykori rétem, amelyen megannyi érdekes, sőt, fölhötlen és örömteli időt töltöttem, első pillantásra föl sem mérhető esélyeit, rejtett titkait, meglepetéseit, eredendő szépségét –

– nézhetek jobbra, nézhetek balra, bár kivehetitek határait, mégis, a tágasság mindent átható érzését kelti; így ősz felé, amikor jobbról a lezáró nyárfák ágaskodnak az ég felé, az Úristen talpát csiklandozzák, aki a mesék szerint egy gomolyfökhő szélén üldögél, nincs tériszonya, figyeli az alatta nyüzsgő teremtményei tevékenységét, önelégülten dörzsöli kaporszakállát afölötti elégedettségében, hogy ilyen rendben mennek a dolgok odalenn –

– na, ja, ha egyáltalán érdeklí –

a férj, belekapva a témába, fejét csóválja –

– *Gott? ja, kein Gott* –

– metafora – inti le felesége az ösztövért tiltakozást, nehogy valami ideológiai vita kerekedjék, amit amaz szívesen provokál –

én viszont, a rétminti bedekker, mutogatni, magyarázni kezdek, tulajdonképpen csak a két patak, a kisebbet csermelynek mondhatnánk, közötti füves terület a rét, a csermelyen belülit már elszántották belőle a töltésig, egykor azonban – Szent Mihály-nap után – az egészen legeltettünk, játszottuk egyszerű játékaikat botjainkkal, tüzet raktunk, krumplit sütöttünk forró hamujában, forrásvizet szívunk nádszálon a patak túlsó széléről, nyáron megszigonyoztuk a nádas peremén sütkérező csukákat, lestük a vadkacsa-család életét, ahogy télen a szépséges jégmadarat fénylő kékjével, szegfűgombát, lilatönkű pereszket vagy éppen sóskát szedtünk az ebédhez, galambbögysalátát, és még mi minden bőségesen belefért ebbe a tágasságba, miképpen a pirosuló galagonya a rét kellős közepén vagy a hamvaskék, majd dércsípte kökény a csermelyt szegélyző tüskés bozótosból, ahonnét időnként foglyot, fácánt, ritkábban őzet riasztottunk,

mert a legszegényebb életben is akadhat néhány minutum idill, aminek a többszáma már boldogság, majd követi a nosztalgia, hogy egyszer, hogy ott, de mindez már a ködfölgő kezdete;

– értitek, néhány perc *örökkévalóság* –

majd a férjhez fordultam:

– *äonen*; szándékosan a schilleri szót használtam az *Ewigkeit* helyett, érezze át magasztosságát –

felesége elnevette magát:

– de szépen mondtad!

erre csak rossz választ lehetett volna adni; a háritás szintén az lett volna; pillanatra belehallgattam a tágasságba; némának tetszett, süketnek, nyikkanása sem volt a múlttól, egyáltalán az időről, mintha egy kérkedő fizikai tanulmány illusztrációjaként akarna provokálni, belémnyillalt a költő zúgolódása:

Miért a végét nem lelő idő? ...

*

várta ezt a csöngetést, nem kellett latolgatnia, ajtót nyisson-e –

a Trinity College végzős diákja mögött egy valamivel idősebb, választékosan öltözött férfi lépett be, aki kézfogáskor, nem túl udvariasan, csak olyasmit mormogott: Anthony, ám nem biztos, hogy a vendégek fogadója pontosan értette, Kim azonban kiegészítette:

– a művészettörténész, akiről beszéltem –

– örvendek, foglaljanak helyet

a teaasztal felé mutatott, amelyen ezúttal kávézáshoz készítette elő a kellékeket; Kimtől megtudta, hogy az új vendég azok közé tartozik a College-ban, akik az Apostolok példájára a kávéfőzést – kifejezendő tartózkodásukat a szokásaiba rögződött Angliától, egyúttal pedig közeledésüket a kontinens világához; a vendéglátó – úgy tetszik – komolyan vette ezt az ajánlatot, jóllehet, az ő szokásaiban a tea részesült előnyben, beszerzett kávéfőzőt, csészéket és a kávéhoz illő kekszket;

– specialistája a professzor úr, valamelyik kornak, irányzatnak – ugye, manapság eléggé változatosak – vagy az oktatás köti le teljesen? – fordult egyáltalán nem formálisnak ítélnél kérdéssel a műtörténészhez –

– igen, igen, egyelőre az oktatás; ámbár – köhintett kissé idegesen – szeretnék írni valamikor egy monográfiát Nicolas Poussin-ról; már egyetemista koromban foglalkoztatott a kérdés, anyaggyűjtésem szépen alakul, mondhatom: járom a saját táncomat az *idő zenéjére*, ugye, Önök is ismerik ezt a fantasztikus metafora-sort? –

– a mi szerencsénkre az oktatás – vágott közbe Kim; nagyon kedveljük a tanár urat – és meggyőzően mosolygott a nagybecsű oktató felé –

a vendéglátó a kávéfőző beüzemelésével foglalkozott (mióta tudja, hogy a College-ban divatosabb ital, beszerezte a hozzávalókat, noha tényleg szívesebben ivott volna teát), ugyanakkor szeretett volna olvasni az arcokról, elengedhetetlennek tartotta az ismerkedéshez, tehát egyre feljűk fordult, ami jócskán lassította a kávékészítés műveletét; kétszer-háromszor fölfuttatta a főzőedény folyadékját, amely egyre feketébb lett, mind több figyelmet kívánt tőle, Kim azonban előzékenyen átvette a beszélgetés irányítását; egy idő után könnyedén politikai kérdések felé terelte a szót, Anthony pedig belesétált a kelepcebe, a náci fenyegetés, a szélsőségeség riasztotta, aggasztotta a brit kommunisták „langyossága” (a szó – természetesen – Kim szájából hangzott el), a vendéglátó pedig már-már fölületesnek tetsző érdeklődésével is képes volt eljátszozni vendége hangulatával (később, jóval később Anthony ekként szabadkozott: *Nem vettem észre, politikailag annyira naiv voltam, hogy nem volt jogom elkötelezmem magamat egy ilyen jellegű politikai akció mellett. A cambridge-i légkör olyan heves volt, a lelkesedés minden antifasiszta tevékenység iránt olyan magasra hágott, hogy elkövettem életem legnagyobb hibáját.*); a vendég pedig eldicsekedett vele, hogy egy kedves barátja, Gay elvitte már olyan társaságba, ahol sokkal elmélyültebben, komolyabban foglalkoznak a szörnyű veszéllyel, amit a mai Németország jelent Európára, és a Szovjetunióban látják minden reményüket; Kim lelkesen bólogatott szavaira, a vendéglátó közönyösebbnek látszott, hagyta az utóbbit érvényesülni, aki részletesen beszámolt európai útjáról: járt Ausztriában, járt Magyarországon (van egy magyar festő barátom, itt is ismert, a professzor úr is tud róla), megfordult Németországban szintén; láthatta a csodálatos Olga Csehovát, Röck Marikát, Lídia Baarovát, Zarah Leandert: selymesen búgta a *Nur nicht aus Liebe Weinent*), mindenütt aktív kapcsolatokat épített ki harcos antifasisztákkal, talán kémekkel, a szovjet A229-essel, esetleg Zoja Ribkinával, Bécsben jelen volt (találkozott egy magyar hölgygel, Helen néven mutatkozott be, lengyel a férje) a szocdemek lázadásánál Dolfuss kancellár ellen, menekülnie kellett, sőt, sikerült kimentenie egy Alice nevű ugyancsak magyar asszonyt, „tudják, uraim, a brit útlevél hasznos tud lenni: feleségül vettem, így őt is védte”; átengedte a szót a műtörténésznek, aki a marxizmus vonzásáról beszélt mondván: segítségével jobban eligazodik a tizenhetedik század történetében, jobban meg tudja közelíteni Poussin művészetét, az egész barokkot, Guy barátja segítette leginkább a marxizmus megértéséhez, amely társadalmi gyakorlattá vált szerinte a Szovjetunióban;

– Guy-t, ezt az aranyos, okos fiút én választattam be az Apostolok közé, amikor már a Trinity-ben jó nevet szerzett magának; tartott is valami előadást a marxizmusról, amit az „apostolok” fintorogva fogadtak, nekem határozottan tetszett; szeretettel gratuláltam neki, ő pedig Leninről kezdett lelkesen beszélni, az orosz forradalom vezérééről és a szovjet állam megalapítójáról, amely egyetlen komoly védelem a náccikkal szemben –

– bizonyíthatom – reflektált a másik vendég szavaira Kim –

– de mit tudnak, Önök, a Szovjetunióról; járt ott valamelyikük?

egyhangú *nem* volt a válasz, noha Kim más társaságban sejtette, hogy megfordult ott is kelet-európai kirándulásai során, de maga sem gondolta komolyan, inkább az érdeklődést kívánta fokozni becses személye iránt;

– a Szovjetunió az egyetlen demokratikus állam, amely rendíthetetlenül szemben áll a terrorista nációkkal, Európa, ha élni akar, segíti ezt az államot – a vendéglátó hangja érzelemmentesen halk, de határozott volt, szuggesztivitásával hatott igazán; ha a műtörténész nem ámuldozott volna az elhangzottakon, észre vehette volna a röpke szemvillanást Kim és a vendéglátó között már akkor, amikor Guy neve először elhangzott, szembeötlő volt a másik vendég leplezetlen rajongása barátja eredményeiért, mindenekelőtt díszlettervéért, amit egy Shaw-darab kollégiumi előadásához készített (ó, nyájas olvasóm, bár láttad volna színpadon akkor Michael Redgravet; jól gondolod: annak a Vannessának az apját, akit filmvászonról ismerhetsz), és egyre hangoztatta, milyen szélsőséges Guy megítélése társai közt, vannak tántoríthatatlan rajongói, de vannak, akik ugyanolyan hevülettel utálják, nagyképűnek tartják, hülye provokátort látnak benne –

nem mellesleg, Kim szerint, Guy is Dobbtól kapott ösztönzést a társadalom mélyebb elemzéséhez, ahogyan Donald barátja – fűzte hozzá szomorkásan Anthony, nem tudta rejtegetni féltékenységét...

*

egy idő után hektikusabbá vált a vonat haladása; sokszor és az utasok szerint többnyire indokolatlanul lassított vagy meg is állt; nem sokkal a csekisták föl szállása után kezdődtek a rendellenességek; az ablakból kifejezetten jelentéktelennek tetsző állomáson fékezett csikorogva, mintha csak az utolsó pillanatban jutott volna eszébe valami, mikor végül becsusszant a vasútállomásra, Tódor láthatta, hogy a pálya mentén egyenruhások állnak, hallhatta, hogy valaki félhangosan megjegyzi: leszedik a szerencsétleneket, egy másik utas azonban lepiszogte és fejét csóválta;

a sutyorgás viszont nem maradt abba, újabb és újabb rémtörténetek forogtak arról, miként bánnak a lekapcsoltakkal: napokig tart, amíg kivizsgálják ügyüket, miért utaznak papírok nélkül, amíg egyeztetik nevüket valami listán, jó, ha vizet meg kenyeret kapnak, még ha lenne pénzük, akkor sem vásárolhatnak semmit, mivel üzlet sincs, amibe árut találnának; Tódorban csekélykét ágaszkodott az eszme, amikor ezt az „ellenforradalmi propagandát” hallotta, ám fegyelmezte magát, az útra bocsátó parancs kifejezetten tiltott minden beavatkozást, a szóbelit is, tehetetlenül bámult ki az ablakon, míg a szerelvény meg nem lódult, hogy elhagyja a lepusztult helyet, de ez csupán addig kelthetett érdeklődést, míg nem a lopakodó sötétség megsűrűsödött, kitakart minden lát-nivalót;

Tódor a teljes elárvultság hangulati inflációjában úgy találta, nincs lényeges különbség az orosz táj nappali és éjszakai arca között, jelenlétét inkább érezni, semmint látni lehet...

*

egy újságíró „őszinte” színvallása Lubjankán:

Kötelességemnek tartom informálni Önöket, hogy hosszú éveken át önként működtem együtt a szervezettel. Mindig is kötelességemnek tekintettem, hogy a szervezet segítségére legyek a Szovjetunió ellenségeinek leleplezésében. Így tettem eddig és ezután is így fogok tenni. Íme, a tények:

Segédkeztem egy pártellenes opportunistá szervezkedés felgöngyölítésében a Központi Csernozjom terület Rasszkazovszkij és Kozlovskij nevű körzetében...

Összegyűjtöttem és a helyi sajtóban közzétettem azokat a terhelő dokumentumokat, amelyek leleplezték az állatorvosok felelősségét a marhavész kialakulásában. Viktorovot, az Állategészségügyi Állomás vezetőjét letartóztatták és kivégezték. Utóbb megtudtam, hogy az én cikkeim alapján állították össze a vádiratot.

1936-ban a Sztálingrádi Pravda közölte egy tárcámat, amely Budnyakot, a Barrikád nevű üzem trockista vezetőjét állította pellengérré. 1937-ben az NKVD sztálingrádi igazgatóságán közölték velem, hogy Budnyakot kivégezték, s a vizsgálat során perdöntőnek bizonyult az általam írt újságcikk, amelyet kellő időben az egyéb terhelő adatok közé soroltak.

a sorsnak azonban már azidőtt és a szovjet-államban is megvolt a kegyetlen ironiája; így folytatja:

... különböző személyek, akik a burzsoá esztétika és a hollywoodi erkölcsök fertőjében sínylődnék, befészkeltek magukat a szovjet filmművészet hadállásai mögé. Elsősorban a forgatókönyvírók és a rendezők esetében kell ébernek lennünk. I. G. Bolsakov miniszter elvtárs jóváhagyását megszerezve el is határozta, hogy akcióba lépek. Le is lepleztem volna az ellenséget, ha nem tartóztatnak le.

ezúttal ugyanis az NKVD nála is „éberebb” volt...

*

ismét Párizsban találjuk, párizsi lakásában; kissé csalódott volt, reménykedett egy esetleges programban; régóta suttozták a bennfentesek, hogy Alban Berg írja *Luluját*; a fáma szerint valami örületes erotika, valami lehetetlen krimi keveredik benne, a bécsi opera várja (na, az várhatta, ahogyan ő is, Berget az év végen elragadta a vérmérgezés: ő pedig később sem láthatta bemutatóit) –

nem tett le róla, hogy találkozzék Ernesttel, egyszer csak meg kell jelennie abban a mozgalmas szalonban, egyszer csak megcsípem ott, addig majd agyonütöm az időt matematikával, csapta ki csomagjából a példatárat; misztikusan hitt a matematikában mint minden rendnek megfogalmazójában, képletekbe

foglalójában és az elmetorna biztosítójában; mintha a zenében is azt értékelte volna –

eltökélten készülődött erre a találkozásra, rendkívül fontos eredményt várt tőle; Ernest nem akar ki, világhírre verekedte magát; furcsán viseli pozícióját, mindig kibukik belőle valami keserűség; és nyomban eszébe ötlött Ernest egyik gnómája, amit talán egyik amerikai társaságban idéztek: *Nem szabadság az, ha az ember nem takarítja el a saját piszkát. Egyetlen állatnak sincs több szabadsága, mint a macskának, s az is eltakarítja a szemetet. A macska a legjobb anarchista*; ugyanazzal az érdeklődéssel forgatta át a gondolatsort, amellyel első hallásra akarta megközelíteni; jó, az anarchizmus az rendben; alighanem ezúttal is anarchisták között szédeleg valahol Spanyolországban, ám amit legjobban szeretett volna megfejtetni, miféle *piszok* szennyezheti Ernest szabadságvágyát, ami ennyire nyomasztja? valahogy azt kéne kipiszkálni belőle – rágódott tovább a nem túlzottan indirekt vallomáson; ez a szinte kalandor életvitel, a természet végtelen imádata, a kockázatok keresése, hiszen a *medaglia d'argento* is valami háborús vagánykodás elismerése, ugyan mi kellhet még a szabadsághoz? miféle vágyakat, ábrándokat dédelget még a lelke mélyén?

a fürdőszobában készülődött, nyakkendőjét kötötte, eszébe jutott, mindig szerette volna följebb fúratni a borotválkozó tükreét, ne kelljen lehajolva végeznie a műveletet, különösen az áll alól okozott gondot a szőrtelenítés, persze, azt is tudta, mire kilép a fürdőszobából, már elfelejti a korrekció ötletét, legközelebb ugyanez a gondolat motoszkál majd benne a tükör előtt; úgy hallotta, Ernest nemrég érkezett vissza Afrikából, Kenyában, Tanzániában vadászott, Serengeti vadjait riogatta, mondják, be fog számolni róla, de éppen csak fordult egyet Párizsban, továbbrohant Spanyolországba; csak nem valami „megtalált nemzedéket” hajszol? – és nevetés helyett eltöprengett groteszk ötletén, szerette volna kitalálni, miként sütheti el majd a nagyasszony szalonjában, ahol Ernesték – kiérdemelten – megkapták az *elveszett* jelzöt;

éppen kifordult a kapun, amikor eszébe jutott, hogy az a szertelen pederaszta, az a Guy akár becsöppenhethet a szalonban, nincsenek skrupulusai, mindenhová beszemtelenkedik, mindenhol el is fogadják, van valami lenyűgöző lezser modorában, a nők pedig néhány pillanatig úgy csodálkoznak dús hajhullámaira, mintha esélyt látnának némi könnyed kalandra, és még akkor sem fordulnak el tőle, amikor világhírre válik számukra, hogy nemük en bloc érdektelen számára, társalgási modora tovább bővíti őket;

tudta magáról: megoldja akár ezt a problémát is...

*

azonnal fölmérte: Guy nincs jelen a szalonban; utólag nem egészen értette, miért vizionálta – akárcsak esetlegesen – oda? aztán – még mindig magában – megválaszolta: mivel kiismerhetetlen;

a kövérkés tulajdonos asszony megszokott foteljában várta, hogy a szállingózó érkezők, köszöntsek; amikor belépett azonban éppen kitakarták; ketten álltak hozzá hajolva – szemmel láthatólag heves beszélgetésben, két amerikai, hátulról fölismerte őket: a zömökebb Ernest lehet, a másik pedig Francis; megpróbált úgy elhelyezkedni, hogy kivehesse a társalgás lényegét, fölkészüljön, ha kapcsolódnia kell hozzá, sőt, lehetséges, hogy a téma őt szintén érdekli, még ha más szempontból is, mint a vitatkozókat, egy név gyakran előfordult a szócsatában: Ezráé, akit Francis, főleg pedig a nagyszony fennhangon ócsárolt – nem kímélve a fasiszta és antiszemita jelzőktől, aki mintegy évtizede Rapallóból hirdeti Mussolini nagyságát, okád tüzet a zsidó plutokráciára, amely gyalázatos uzsorájával világháborút akasztott az emberiség nyakába; Francis szerint valami gyanús privát-teizmussal kacérkodik, Ernest pedig – immelámmal – védelmébe vette egykori barátját, akit ebben a szalonban ismert meg, de kollégája leintette: Ön régebben azt a vadembert Norvégiából, Hamsunt is istenítette; nem értem – folytatta maliciózan – valamire való író hogyan lehet ilyen rossz emberismerő?

Ernest ezekre a szavakra hátraugrott, teátrálisan boksz-pózba vágta magát, bár a mozdulat hiteles volt, tipikus balkezes alapállás, Francis egyáltalán nem vette komolyan, egyenesen a másik nyakába borult, beletúrt tömött sörényébe, hangos hahotával fröcsögte: ó, az istentelen marhája! a háziasszony nála is hangosabban nevetett, Ernest is rákényszerült a földerülésre;

megfigyelőjük mindezt azonnal elraktározta magában, érzékelte, hogy a vita éle mélyebbre hatolt, mint amilyennek mutatni akarják, úgy közeledett hozzájuk, mint egy fölmentő sereg, az asszony fölismerte:

– de jó, hogy jön, ez a kettő itt még megeszi egymást – nevetett tovább, akkorra már Ernest is fölismerte Francis feje fölött, feléje intett:

– merészkedjék közelebb, nem harapnak a bácsik!

azok kihámozták magukat ölelkező helyzetükből, sorra kezét akartak nyújtani neki, ő azonban áttört rajtuk, hogy üdvözölhesse a ház úrnőjét, ahogy egyáltalán illik, aztán – természetesen – örömmel lekezelt velük, elhangzottak a közhelyes udvariaskodások, hogy de régen... meg hogy de jó... legalább itt találkozhatunk, ha már Amerika messze van, ami annak szólt, hogy Ernesttel először New Yorkban találkozott, a második alkalom is ott kínálkozott, belemerültek volna valami mélyebb témába, ám egy tolazkodó újságíró elrabolta Ernestet, éppen csak megegyezhetnek, hogy legközelebb majd Párizsban –

elég soká következett be ez a legközelebb, most viszont itt van, tessék kihasználni – parancsolta meg önmagának...

– megkérdeztem az öcsémet, végre elértem, hallott-e valaha Tivadar bácsiról? azt felelte: a nevét sem –

– miért tudna többet, mint te?

kimondatlan gonoszkodást rejtett (na, nem túlságosan) visszakérdezésem; arra akartam utalni, ő az idősebb, elvileg ő emlékezhetne többre a régmúltból; aztán rájöttem, egyáltalán nem biztos, hogy ő töltött több időt nagyszüleivel, vagyis a mesékből juthatott akár a fiatalabbnak több;

– ő egy kicsit, úgy mondjuk: enyhén autista, bizonyos esetekben rendkívüli a memóriája, hátha hallott valamit –

gondoltam, meghökkenem valamicskét:

– fölcsigáztad az érdeklődésemet (dehogyan ő, fordítva történt), próbálkozom egy bizonyos vonalon közelíteni a kérdéshez, egyelőre azonban nincs komoly képem –

ez így, ebben a formában nem volt teljesen igaz, de óvakodtam a fölsüléstől, szerettem volna megbízhatóbb információkat ahhoz, hogy kitérüljek; végül is gyaníhattam, aligha járhat nagy örömmel az igazság megismerése számára; végtére szülei aligha véletlenül távoztak a szülőföldről gyerekeikkel együtt, aligha merő kalandvágyból; mivel hűségesen tolmácsolta férjének párbeszédünket, a figyelmesen hallgató férfihöz fordultam:

– *was denkst du über diese Story?*

válasza nagyrészt indulatos kifakadásnak látszott a régmúlt fölösleges firtatásával kapcsolatban, másfelől mintha fölsejlett volna némi bizonytalan féltékenység, ami talán a teljes beavatottságot hiányolhatta; ám én nem éreztem kellően biztonságosnak nyelvtudásomat, elég gazdagnak szókincsemet, hogy pontosan fogalmazhassak; ez talán önvádnak hangozhat, de valóban nem szeretem a félreérthetőséget, kiderült azonban, hogy neki legkivált azzal van baja, hogy felesége újra meg újra előveszi a kérdést, szokatlanul nyugtalanítja, ő pedig képtelen lefojtani izgatottságát –

belegondolva meghökkenett, hogy a múlt, lám, szinte ismeretlenül, milyen agresszívan lehet jelen életünkben, és hogy mekkora szamárság, amikor az emberek gondtalan életről ábrándoznak, holott csupán öntudatlan élet létezik/létezhet...

*

bár kutakodtam a *pokolbüntetés időtartama* után, kalibrálható eredményre nem jutottam, ám a klasszikusnál legalább az „erőszaktevők” *Inferno*-beli státusát ismerhetni vélhettem:

*Di violenti il primo cerchio é tutto;
ma perché si fa forza a tre persone,
in tre giorni é distinto e costruito.
A Dio, a sé, al prossimo si póne
far forza, dico in loro e in lor cose,
come udirai con aperta ragione.
Morte per forza e ferute dogliose
nel prossimo si danno, e nel suo avere
ruine, incendi e tollette dannose;
onde omicide e ciascum che mal fiere,
guastatori e predon, tutti tormenta
lo giron primo per diverse schiere.*

miképpen a kaján idő véghetelenségén fanyalgó költő fordítja:

*Az erőszaktevők az első körbe
vannak osztva; háromfélék lehetnek,
s az első kör három gyűrűre görbe.
Istennek, önmagunknak s embereknek
árthat erőnk, magukban s birtokukban,
mint ezt mindjárt nyílt szómból értheted meg.
Az embereknek árthatunk magukban
halállal és sebekkel; s bitorolva,
rabolva, gyűjtogatva birtokukban.
A gyilkosok lesznek hát megtorolva,
a vérengzők, a rablók és zsványok
első gyűrűben, mind külön sorolva.*

a *vérfürdőt* már nem is citálom, ugyan miért borzasztanám azokat, akik az elképzelnél is véresebb fürdőkhöz szoktak...

*

Tódor elgyötörten kecmergett ki a rengeteg késéssel érkezett vonatból; azonnal észrevette, nincs egyedül Kijev mocsos pályaudvarán, nemcsak szerencsétlen útítársai, akik hasonló problémával néztek szembe, mint ő, hogy mihez kezdjenek magukkal ezután, hogy a csatlakozásaik nem várták be a moszkvai járatot, úgy tetszett más viszonylatok is hagytak ott kilátástalan utasokat; Tódor tehát, nem pusztán a hosszú út fáradalmaival küszködhetett, legalább annyira lehangolta, hogy keserves éjszaka vár rá, még az sem látszik biztosnak, hogy reggel vajon tovább mehet-e; ráadásul a váróteremben ugyanolyan bűz és mahorka füst terjengett, mint a vonaton, az elégedetlenkedők zaja erősebb volt a vonatbeli lármánál; egyáltalán, már a gyöngé világitás mérhetetlenül zavarta, nem mintha olvasnivalója lett volna, a Pravdát ott hagyta a vagonban, ami érdekelte, azt még ott megtalálta benne, éhség és szomjúság is kínozza, mindössze annyival

javult helyzete, hogy végre könnyíthetett magán a gyalázatosan szennyes illemhelyen; mindenesetre igyekezett kifigyelni, hol próbálnak ivóvizet szerezni a többiek, ehelyett azt kellett látnia, hogy három egyenruhás lép be a váróterembe, egyikük gondosan becsukja maguk után a hodály kétszárnyas ajtaját, lecövekel előtte, a másik kettő kezdi ellenőrizni az utasokat, a kézbe kapott okmányokat rendkívül alaposan vizsgálgatják – mintegy jelezve: hosszú éjszaka áll rendelkezésükre, hogy föladatukat betöltsék, jóllehet abban pontosan az elégtelen világítás akadályozza őket; Tódor fáradt agyán villanásnyira átszaladt a Goelro-terv lenini ideája, sietve elhessegette a gondolatot, nehogy zokszóvá hangosodjék;

de hát senki sem mondta, hogy sétaútra megy – emlékezett vissza a megbízatás processziójára –

(mi, ebből az idő- és térbeli távolságból lelkifurdalás nélkül magára hagyhatjuk elveszettségében Tódorunkat a hosszú, kényelmetlen éjszakára; odafordulhatunk történetünk másik – fogalmazzunk így – szembejövő fonalához az események fősorakoztatására) ...

*

Ernest, akihez nyomban odafordult, ahogy üdvözölte a háziasszonyt, nem akarta elengedni a kezét, szoros kézfogása biztosította a köszöntés őszinteségét, ő pedig szinte kínosnak találta, hogy Francis várakozva áll mellettük –

– *ooo, my dear fellow* – de régen láttam magát – (és ezzel a közhelyes, úgyszólván primitív, kommersz fogással jelezve neked, nyájas olvasóm, hogy az urak melyik nemzetiséghez, nyelvkörhöz tartoznak)

– nos, igen; nem járt mostanában erre –

– nem bizony, de most itt vacakolok az afrikai könyvemmel –

– jó estét, Francis, maga sem –

– Amerikában voltam, tudja, néha hazamegyek –

egyszerre nevettek össze, lapogatták egymás hátát, bizonygatták, hogy örülnek a találkozásnak, ő pedig valóban őszintén örült, kifejezetten amiatt nézett be a szalonba, hátha itt találja Ernestet, aki általában sosincs azon a pontján a világnak, ahová várnák, őt meg elsősorban emiatt érdekelte; nem tartotta szerencsésnek, hogy hosszabb időre elforduljanak a háziasszonytól, megtalálja majd a pillanatot, amikor Ernest rendelkezésére áll; mindhárman a „trónszékhez” járultak, ahonnét nyomban fölhangzott a tréfás elégedettség hangja:

– na végre, szélhámósok, csakhogy visszataláltok hozzám!

őt kissé meglepte a cizellálatlan, egybemosó tegezés, igyekezett azonban elrejtetni, könnyedséget mutatni, átvenni a csipkelődő, játékos hangnemet, amelybe komolyságokat szépen lehetett csomagolni; tulajdonképpen még így is túlságosan könnyűnek vélte némely témához, föllengzősnek, ahogy a nációkat és Führerüket emlegették; Ernest határozottan azon a véleményen volt, hogy

ebben a pillanatban leginkább Spanyolországot, az anarchistákat fenyegetik, egyelőre a kormány nem veszi figyelembe, vagy talán falaz nekik, bármilyen szomorú kimondani; ő mindenképpen visszamegy Madridba, amint elintézte itteni kiadói ügyeit –

abban a pillanatban megértette, sietnie kell, ha igazán beszélni szeretne az utazóval...

*

elhagytuk szegény, sokat próbált barátunkat egy elhanyagolt pályaudvar elhanyagolt várótermében, a többiek között őt sem elhanyagoló hatósági zaklatásban, mintha a vonat késése miatt nekik kellett volna bűnhődniük (ami bizonyára ekként lehetett, hiszen az ő késésük hosszabbította meg az ellenőrzők munkaidejét jócskán az éjszakában), csak kínlódni lehetett, pihenésre szemernyi esély sem, pedig jól jött volna az elhúzódoó vonatkozás görcsei után az igazi kinyújtózkodás, nem szólva a hogyan tovább? megválaszolásáról; lógott ugyan valami fecni két vak pénztárlak között, de már amikor odalépett, hogy tanulmányozza, egy józan hang figyelmeztette: arra ne számíton, hogy azok a vonatok egyáltalán elindulnak, amiket oda kiírtak, persze, megeshet, de nincs garancia;

Tódor nem vette készpénznek a tudósítást; benne volt a reflex, hogy mindenhol az osztályellenség simfelését hallja a szovjetrendszerrel, szakmai ártalom, reménykedett benne: reggel továbbjuthat, csak éppen azt nem látta körvonalazódnival, miként lesz addig, merthogy ez volna a közelebbi probléma; nézte az egyenruhások meglehetősen otromba viselkedését a pályaudvaron rekedtek végzálásában, igazából azonban nem érdekelte, a regula szerint a közöny lehetett csupán az ő posztja, holott azok őt ugyanazzal a bizalmatlansággal kezelték, amivel a többieket, és ez így volt rendjén; de mennyire sajnálta, amikor véget ért az okmányok ellenőrzése, és az elvonuló rendőrök egyike visszaszólt a bejáratról:

– ne próbálja senki elhagyni a várótermet reggelig, szigorúan tilos az éjszakában kinn csatangolni!

a csatangolás neki eszébe sem jutott, annál inkább azok a testi kényszerek, amelyek a vonaton is ijesztően korlátozva voltak, itt pedig arra indították, hogy keresse föl az illemhelyet; nem kellett sokat keresgélnie, egy hátsó ajtó előtt a fölgyűlt sor elárulta az irányt, egyúttal megriasztotta, mikor kerülhet sorra, ha beáll a várakozók közé, ráadásul – ó, a megszokás! – a higiénés állapottok felől mozdultak benne kételyek; szorongatott helyzetében végül úgy döntött, megpróbálkozik valahol az épületen kívül könnyíteni hólyagján, ám amint kinyitotta a bejárati ajtót, egyenruhás pörölt eléje –

– *sztoj! kuda igyos?*

elnevette magát, és barátságos hangon elmagyarázta föltartóztatójának, hogy a muszáj a parancsnok, azt a sort odabent nem lesz ereje kivárni, amikor

pedig amaz tovább akadémuskodott, elővette igazolványát, kérte, nézze meg alaposabban, biztosan talál valami mélyebb információt személye felől; a szerv továbbra is rideg maradt, gyanakodva vette kézbe a fölkinált igazolványt, forgatta, a gyöngé világitás felé tartotta, hosszan vizslatta, összehajtotta és visszaadta, undorodva intett a sötétség irányába, ott talál helyet;

nem valószínű, hogy Tódor kislisszolása nem tűnt föl senkinek, példáját azonban nem követték azután sem, hogy visszatért, bizonyára sikertelen próbálkozásnak tekintették...

*

Ernest ötlete volt, hogy egy forgalmas bisztróban találkozzanak két nappal a szalonbeli események után, ott el tudják készíteni az ő kedvenc koktéliját, na meg, haraphatnak valamit, ha kedvük támad hozzá;

hezitálás nélkül beleegyezett, főként a hely látogatottsága felelt meg az elemi konspiráció föltételeinek: a sokban az egy kevésbé föltűnő, mint a szolidabb, csöndesebb magányosságban; és még arra is volt gondja, hogy megfelelő helyről kifigyelje, mikor érkezik az író, ahogy látta helyet foglalni, a pincérrel értekezni, nyomban betoppant ő is –

a pincér kérdésére, hogy mit parancsol, whiskyt kért, nem olyat, mint a barátja, szimplán csak jéggel;

– egyszer kipróbálhatná; ez a legjobb délelőtt –

a nógatásra csak rázta a fejét: majd máskor; a pincér pedig továbbállt, hogy kihozhassa a rendelést;

jószérivel el sem tűnt még a pincér, máris belekezdett Ernest jelenlegi helyzetének, terveinek kitapogatásába: meddig marad Párizsban, hová megy innét, mit akar ott csinálni, mikor jön vissza, hogy áll könyve a kiadónál, Ernest pedig készségesen, írásaitól eltérve terjengősen válaszolt, és ezt a terjengősséget minden bizonnyal túlfűtöttsége, már-már lelkesedése követelte ki, akárha beszámolójával hallgatóját hasonló érzelmi szintre kívánná emelni, át akarná testálni rá emelkedett hangulatát, amiből még a pincérnek is juttatott – dicsérve a kapott ital nagyszerűségét; beszélgetőpartnere figyelmesen, közbevágások nélkül hallgatta, figyelme azonban akkor élesedett igazán, amikor spanyolországi terveiről, a nációk várható ottani akciójáról kezdett – részletesebben, indulatosabban – fejtegetésekbe, olykor kísérletezett közbekérdezni, a válasz azonnal belesimult a szóáradatba (ekként esett ez Johnnal, a „portugállal”, tudta, így lehet játszani ezekkel az exhibicionistákkal), holott a kérdések célzatosak voltak: miből gondolja a másik, hogy a németek készülődnek a spanyol anarchisták ellen, egyáltalán mit akarnak abban az országban, milyen egyéb idegen érdekeltségek mozgolódnak Spanyolországban, mit tesz Anglia és az MI5, mit a CIA, hallott-e valamit az oroszokról? a válasz sablonosnak tetszett: ezek mind sütőgetik a maguk gesztenyéjét, a spanyol nép sorsa hidegen hagyja őket; meg sem próbálta

vitatni az elemzést, inkább az érdekelte, a nemzeti erők mekkora nemzetközi támogatást remélhetnek? a válasz – megítélése szerint – inkább volt romantikus túlbuzdulás, semmint józan elemzés; úgy értékelte, ezen a motívumon építheti föl saját tervét, hogy rávegye beszélgetőtársát a kommunista propaganda, benne a szovjet szolidaritás népszerűsítésére, egy ilyen híres író szava tekintélyt adna ennek a munkának, Ernest pedig irdatlan lendületében, nem különben a harmadik koktél buzdításában egyetértőleg lapogatta faggatója hátát...

*

Nem vette észre sem a szeme edzett acélkéjkjét, sem a szeme sarkában a nevetős ráncokat, sem azt, hogy betört orra akár egy gladiátoré a legrégebb szobrokon. És az alapján véve kedves száját sem, amely igazán könnyörtelen is tudott lenni... Akkor meg mi a fenének kell aggódnod, gyerek? Remélem, nem vagy olyan senkiházi, aki aggódik, hogy mi lesz vele, ha egyszer úgyse tud segíteni rajta, Reméljük, hogy nem...

*

szomszédaim egyszer csak fölszámolták itteni egzisztenciájukat, továbbálltak, ahogy korábban utaltam rá, messze a Rajna partjára, a macskák városába, ahová – talán belépőül – magukkal vitték két elkényeztetett perzsamacskájukat, és egy csinos városi villa emeletén vettek maguknak új lakást; mindössze a folyó monstruózus fahídján kellett átsétálni, nyomban egy másik ország kisvárosának csokoládéboltjába ütköztek, ha egyáltalán megkívánták Európa legjobb csokoládéját, ahogy a reklám tartja; szombat esténként leballagtak a város központjába, hogy a leglátogatottabb vendéglőben elfogyasszák – némi fehérbor társaságában – kedvelt pizzájukat; miért éppen pizzát, nem tudom megmondani, a konyha remek nemzeti ételeket kínált;

meghívásukra fölkerestem őket, foglaltak számomra hotel, nyomban vacsorára hívtak új otthonukba –

alaposan kikérdeztek, mi történt eljövételük óta a faluban, mit csinálnak az ottani barátok, jóllehet, telefonon azóta is tartottuk a kapcsolatot, jelentős hírekkel nem szolgálhattam, azazhogy:

– van híred Tivadar bácsidról?

– neked van?

– nincs, de mindig reméltem, kinyomozol róla valamit –

– olyasmit, amit a családja sem tudott meg soha?

– honnan kellett volna tudnunk?

– ahonnan most sem – ütöttem el végül az érdeklődést; annyit azonban elárultam ismereteimből, hogy ráakadtam egy szála, ami elvezethet hozzá, ha bizonyossá válik/válhat egyezése;

– ez meg mit jelent?

– továbbra is pontosan azt, amit neked kéne jobban tudnod –

tisztában voltam veled, hogy beszélgetésünk itt elakad, valójában szándékoltam, hogy így történjék; nagyon csekély információm van családjáról, fogalmam sincs, honnét tudnám bővíteni, ha egyszer ő látszik az utolsó esetleges informatornak, ámbár – úgy látszik – nem maradtak benne fölleveníthető emlékek a keresett személyről, pontosabban: annak lehetséges családi legendájából, ha létezett valaha olyan –

búcsúzáskor csupán annyit mondtam: talán a város legnevezetesebb macskája: Kater Hiddigeigi segíthet...

*

Anthony, alias Johnson pillanatra sem tekintette álcázásnak igazi szenvedélyét, a művészettörténetet, amikor 1933-ban – nem kis mértékben – londoni teázásai és vendéglátója ösztönzésére ellátogatott a Szovjetunióba, igencsak tájékozódni szeretett volna klasszikus orosz gyűjteményekről; nincsen rá bizonyíték, de talán még az is megfordulhatott fejében, hogy értékelje a maga normái szerint az orosz barokkot egy, az európaival összehasonlító, átfogó tanulmányban, amely akár előkészíthet, kiteljesíthet, árnyalhat egy igaz szakmai karriert az alapos Nicolas Poussin monográfia és a francia barokk értékelése mellett; ráadásul a francia téma annál inkább nagy jelentőséggel bír, mivel a francia hatás a tizenhetedik század második felétől meghatározó az orosz kultúra alakulása szempontjából – tudván tudva (ha máshonnan nem, Tolsztojtól mindenképpen), hogy az orosz arisztokrácia és az intelligencia egy része kétnyelvű volt, a francia légkörben otthon érezte magát; az orosz állambiztonsági hatóságok – természetesen – tudtak érkezéséről, kaptak tájékoztatást érdeklődési köréről, és sikerült elhithetnie a naiv professzorral, hogy abban az országban minden idegen szívesen látott vendég, készséggel lesik kívánságait, sőt, időnként elébe mennek azoknak; Anthony elégedetten vette tudomásul, hogy fölületes politikai vonzalmi, egyetemi baloldali gesztusai, az Apostolok szélsőségeinek normái igazolást nyernek saját moszkvai, szentpétervári élményeiből; igaza volt kortársának, hogy ezt az *intellektuális prigit túlságosan lefoglalják az eszmék*, mivel valóban azok kápráztatták el, vagy inkább rekesztették el a valóságtól;

visszatérve rögtön bejelentkezett korábbi vendéglátójához, egy teára, amely legalább emlékeztetné nagyszerű élményeire a Szovjetunióban, a lelkes beszámolót pedig vendéglátója örömmel nyugtázta, egyenesen rákérdezett, hajlandó-e jó véleményével támogatni a szabadság népének országát, tenni akár a legkevesebbet, hogy a világ rádöbbenhessen, lehet és kell fordítani a tőke elnyomottjai sorsán, helyére billenteni a társadalmi igazságot, megakadályozni, hogy olyan agresszív erők, mint a náci fölléphessenek a munkáshatalom ellen, ahogyan már Ausztriában megmutatták; ez alkalommal ugyancsak vendég volt

teára Guy, aki azonban szívesebben fogyasztotta az orosz vodkát, és elmenőben félvállról odavetette Anthonynak, aki hamarosan Johnson lett: nincs meggyőzőbb gondolat a világforradalom eszméjénél!

Anthony ugyan beleborzongott a perspektívába, ám nem tudta eldönteni a riadtságtól vagy a dicsőség képzetétől, 1934-től viszont már benne volt a há-
lóban, amit neki is húznia kellett az angol hírszerzés intézményei köré...

*

ismételjük el, nem árt néha ismételni szégyenlős mentegődzését, szabadko-
zását: *Nem vettem észre, politikailag olyan naiv voltam, hogy nem volt jogom el-
köteleznem magam egy ilyen jellegű politikai akció mellett. A cambridge-i légkör
olyan heves volt, a lelkesedés minden antifasiszta tevékenység iránt olyan nagy,
hogy elkövettem életem legnagyobb hibáját.*

Az az ember szánja el magát erre a szerény önkritikára, aki korábbi ismerőse
jellemzése szerint *nem hajlandó elismerni azt a gonosztságot, amit Sztalinnak
tett kémkedésével elkövetett...*

*

Tódor megpróbáltatásai Kijevben viszonylag hamar véget értek: másnap reggel
jó korán vonat indult Ungváron át Csapra, ő pedig arra gondolt, Ungvárról va-
lahogy eljuthat a román határra; Szatmárból már könnyebben tájékozódhat
Temesvár felé; rögeszmésen benne volt: szemináriumi éveinek városát föl kell
keresnie, onnét áttekintheti a közép-európai helyzetet; Menzsinszkij fölhívta
a figyelmét, hogy Magyarországon lapulhatnak még mindig emigráns fehér
főtisztek, ahogyan Gyenyikin még 1925-ben is a Balatonnál lebzsel, alighanem
Vrangel szintén megfordult valahol Nyugat-Magyarországon; hogyan rejtöz-
hetnének alacsonyabb rangúak szerte az országban; ekként egyes elképzelésnek
találta Tódor tervét, figyelemelterelésnek jelentkezéséről a hálózatban; szóval
minden amellettszól (a térkép tanulmányozása nemkülönben), hogy Nagyszőlős
felé vegye az irányt; kiszámolta, nagyjából hetven-nyolcvan kilométer lehet,
megoldható akkor is, ha az utazási bizonytalanságok továbbra fönállnak;
Munkácsig minden bizonnyal eljut, de – úgy mondják – onnét is biztosítva
van a pálya –

valóban így történt, valamilyen műszaki probléma miatt a vonat hosszan
vesztegelt Munkácson, ahol legalább annyi vigaszt talált, hogy környékbeli pa-
rasztok rohamozták meg a szerelvényt és kínáltak eladásra mindenféle ételmi-
szert, még gyümölcsöt, bort is, amíg a pályaudvari rendőrök el nem üzték őket,
válogathatott a kínálatban, sikerült darabka füstölt szalonnát, kenyeret besze-
reznie, egy kétdecis üveg törkölypálinkát (aligha finomkodtak a főzésével)

hozzá, noha egyelőre nem tudta, mire, ha csak nem éri valami fertőzés, csak késő délután döcögött be járata Nagyszőlősrre –

(meg kell állítanom mesém fonalát, jeles hely ez emlékezetemben, jóllehet, soha, még a környékén sem fordultam meg, azonban a második háborúban, ahogy nálunk emlegették, itt halt meg keresztapám, nincs pontos ismeretem, milyen körülmények között, de gyerekkoromban még két emléktárgy emlékeztetett rá, akiről semmilyen képet nem őriztem: egy zöldre festett kis szán, amiben kettesben szorongtunk hűgommal, miközben anyánk húzott bennünket a havon, illetőleg egy *faönd* – én így hívtam –, amely keresztapám bevonuló táskája volt (hasonló, mint amelyet ezúttal Fjodor cipel, az övén azonban mindössze a lakk kopott meg kissé); onnan tudhattam, hogy gondosan nyálazott tintaceruzájával beleírta nevét és nagyszőlősi egységét, miként kerülhetett haza, gyerekként nem forszíroztam; az érdekessége ellenben annyi, hogy később, mikor már rendszeresen utaztam a fővárosba, az én lehangoló útitáskám lett; igen, fölöttébb utáltam fölfeslőben lévő furnírját, rozsdásodó zárját: a töredezett lemezek gyakran beleakadtak flórharisnyámba, néha meg a zár akadékoskodott, ha nyitni próbáltam; évek múlva egyik filmgyári berendező szemet vetett rá, jó pénzért megváltam tőle;

ám másik mozzanat is kapcsol Nagyszőlőshöz, *Vinogradivhoz*, ahogy ott mondják az ukránok, a ruszinok viszont *Szevljusnak*, naná, hiszen pompás szőlőskertek nyúlnak alá a Feketehegy nyugati lejtőin; ami ennél fontosabb számomra: temetőkápolnáját Szent Ceciliának szentelték, akárcsak a miénket falum határában, *virgo et martyr* – olvasom rózsablakán)

Tódor annyit mindenképpen érzékelt a térképen, hogy a város a Tisza partján húzódik; következtetése szerint, hídnak is kellett épülnie a folyón, hogy a túloldallal kapcsolatot lehessen tartani, úgy döntött, akármennyire közeleg az alkonyat, megpróbál a lehető leggyorsabban átkelni; szinte átrohant a nagytemplom mögötti piactéren, ahol addigra csak a szedett-vedett bodegák maradtak, üres és ócska asztalok, már dél körül megszűnt a nyüzsgés, szeme sarkából észlelte a Kanko vár romját, másfelől talán a városban a Perényi-kastélyt, aztán a magasba emelkedő traverzek a híd irányába fordították, jó óra múltán már a túloldali Királyházán kereste a vasútállomást, hátha kifoghat még egy járatot Szatmárnémeti felé –

ezúttal nem volt szerencséje...

*

Anthonytól megtudta, Kim visszatérte után hamarosan találkozott egy titokzatos férfival, akihez felesége, Litzi irányította:

Lizzy egy este azzal jött haza, hogy föltétlenül találkoznom kell egy fölöttébb érdekes úrral. Próbálkoztam, de nem volt hajlandó egyebet mondani róla. A Regents Parkban találkoztunk; Ottóként mutatkozott be. Jóval később az MIS aktáiban

akadtam rá Arnold Deutsch néven. Azt hiszem, Csehországból származott. Noha meggyőződéses kommunista volt, nem idegenkedett a humán értékektől. Londont nem szerette, Párizsért ellenben rajongott. Lenyűgözött átlagon jóval fölüli műveltsége.

végül azzal zárta beszámolóját, hogy „Ottót” már összehozta Guy-jal; jók lesznek egymásnak – vigyorgott...

*

Guy jobbat tudott; összehozta Donalddal (akkor már Homer néven, ám azt Ottónak nem kell tudnia, hadd higgye, ő a legfontosabb ember a kompániában), azt pedig egyáltalán nem kell tudnia, hogy ő szerelmes Donaldba, miképpen az meg belé, szóval ez egy megbonthatatlan viszony (a későbbiekben bebizonyosodott, amikor a felelősségre vonás elől együtt menekültek a Szovjetunióba, ahol – kivételesen – elnézték nekik ezt az egyébként ott is üldözött viszonyt; valószínűleg nagybecsű szolgálataik fejében), hadd találgasson csak a cseh pofa, amit akar, azt sem kell tudnia, hogy ők már kapcsolatban vannak a „szervekkel”, kivált nem, milyenekkel, higgye csak, hogy ő tereli kettejüket a helyes irányba, és Guy, ez a sármos fickó, képes volt találkozásukkor jó arcát mutatni, egyelőre alacsony alkoholfokozatban működni, és még akkor is teljesen szeszmentes fejjel gondolkodott, amikor ismét teára voltak hivatalosak szálfatermetű ismerősükhöz, aki Anthonyval, Kimmel együtt őket is rávette a „különleges szolgálatra a kommunizmus igaz ügye mellett”, mert mister Hardt – ezen a néven ismerték – ha nem is tartott politikai, erkölcsi, mégannyira sem politikaerkölcsi prédikációkat, az említett szlogent kifejezetten komolyan vette, nem használta fölöslegesen;

(Kim pedig – közvetve vagy direkt – olykor friss és fontos híreket kapott Zarahától – Berlinből) –

meglehet, úgy érezték, jól ismerik már (ugyan miből? – kérdezhetné a szkeptikus, saját magáról úgyszólván sosem nyilatkozott), ez alkalommal mégis alaposan meglepte őket; arról beszélt, hogy Magyarországon megjelenik egy szokatlanul nivós folyóirat, aminek főszerkesztője főnntart magának egy jellegzetes, ott is sokat vitatott rovatot *A történelem mögül* címmel; ebben a rovatban jelent meg hét-nyolc esztendeje írása a szociáldemokrata Bécsről; hozzám bizony elég késve jutott el, de igen érdekesnek találom, szeretném, ha maguknak képe lehetne róla – keltette föl vendégei érdeklődését, akiket már eleve meglepett, hogy szinte föl-rúgva a konspirációt, egyszerre fogadja négyüket (John, a *Ring of Five* ötödik eleme éppen Amerikába kirándult), annál is jobban, hogy olyan ország kerül szóba, amelyiknek sosem tulajdonítottak különösebb jelentőséget, ámbár míg Ausztriával együtt emlegették... na, ezt hagyjuk, vajon milyen nyelven férhetett hozzá mister Hardt? az utóbbi pedig előhúzott egy füzetféléseget, kissé akadozva ugyan, de érthetően tolmácsolni kezdte a fölütött szöveget

(Kim – helyzeténél fogva) kiszúrta, hogy mind a sorok fölött, mind a szűk margón kézzel írt megjegyzések vannak (preparálta a „derék fiú” jegyezte meg magának), de így sem vont le semmit a mutatóértékéből; úgy látszott, kiemelt egy általa lényegesnek ítélt szakaszt, azt ismertette:

A szocializmus ott kezdődne, ahol – egyebeket nem nézve s legelőbb is – a bér-munkás fogalma esné ki a gazdálkodásból, a termelésből, a társadalomból. Ez az orosz próbálkozás rendjén elejétől fogva nem történt meg s nem sikerült, – lehet az orosz ipari munkás százszor ura s egyetlen ura az orosz közösségnek, s lehet a közösség százszor tulajdonosa s egyetlen tulajdonosa a „termelés eszközei”-nek: az orosz munkás éppúgy munka-bérese vagy bér munkása ennek a „vállalkozónak” és „tulajdonosnak”, mint volna, ha e tulajdonos részvénytársaság volna vagy volna akár egyetlen ember... Ha a bolsevizmus majd végképp kikristályosodott: a vége a legjobb esetben (egyébként mindenütt kívánatos esetben) egy olyan világország vagy országvilág lesz, hol minden parasztnak meglesz a maga földcskéje, minden munkásnak a maga kertesházacskája, valamint úgy beleszólok, mint hasznavevő részesedése a vállalatban, amelyet szolgál.

letette a füzetet, végigmérte hallgatóit, így foglalta össze: láthatják, hogy a világosabb fejűek is mennyire félreértik a grandiózus szovjet kísérletet, mennyire a kapitalizmus bástyáinak védelmezői; ez itt – csapott a letett olvasmányra hosszan részletezi a bécsi szocialista városvezetés munkásbarát eredményeit, mert még nem érezte előszelét sem a kirobbanó elégedetlenségnek, lázongásoknak...

*

szerette volna még lelkükre kötni, hogy *ha valamely ügy igaz lényegében, a ráfó-nódó hazugság sem torzíthatja el*, mire azonban eszébe jutott volna a formás szentencia, azok már a lépcsőházban botorkáltak...

*

mister Hardtnak még 1934-ben volt Párizsban egy nagyon fontos találkozása; fölkereste egy magát Alekszandr Orlovként bemutató, szemre negyven körüli férfi mondván, őt jelölték meg rezidensnek, akitől alkalmasint támogatást, információt kaphat, és mielőtt tovább utazna Bécsbe, ahol ott ragadt felesége és súlyosan beteg lánya, úgy gondolta jelentkezik itt Párizsban, ugyanis tudja, hogy Hardt Angliában is dolgozik, őt pedig a jövő évtől londoni rezidensnek nevezték ki, minden bizonnyal tud segítséget nyújtani a számára, Lev Nyikolajev számára (itt kacintott egyet, teljesen fölöslegesen); Hardt tapintatosan nem jelezte, hogy tud róla szinte mindent, akár azt, hogy Leiba Lejzerovics Feldbin-ként született valahol Fehéroroszországban, mivel úgy gondolta, nem illik ilyet tudnia, csak ha szüksége lenne rá;

amikor Ernesttel hosszabban elbeszélgettek a bisztróban, fölöttött benne, hogy megkérdezze, ismeri-e ezt a Nyikolajevet (oka sem volt rá, viszolygott ettől a pasastól), sietve elhessegette magától az ötletet: ki a fene tudja, ha oda-került, milyen néven találhatják meg; nota bene Orlov 1936 szeptemberében valóban kikerült Spanyolországba (a hírek szerint Ernest már javában ügködött a köztársaságiak soraiban) összekötőnek a köztársaságiak belügyi szervei és az NKVD között, és egyik legpofátlanabb, legmerészebb akcióját ott bonyolította le, amikor a szovjet katonai támogatások fejében ötszázhetven tonna aranyat hajózott be Cartagenében a Szovjetunió felé – három-négy hajón elosztva, és a náci bombázások alatt kifuttatva a nyílt tengerre;

Sztalin a bravúrt Lenin-renddel honorálta, ahhoz már hozzáértette joggal azokat a szolgálatait, amelyek megbízhatatlan szovjet spanyolosok (értsd: trocristák) likvidálását jelentette –

mister Hardt szerette volna ezeket a históriákat hiteles szemtanútól hallani, jogosan vélhette, hogy Ernest lehetne a megfelelő erre a föladata, csakhogy Ernest akkor már sebesülten feküdt valami kórházban, és talán újabb regény-téma foglalkoztatta – netán valamelyik aktuális helyszínről...

*

természetesen a Fleurus utcai szalon asszonyának aligha lehetett fogalma futó vagy éppen gyakoribb vendégei szokásairól, vágyairól – túl azon, hogy mindegyik vagy pénzbeli támogatást vagy hírnevet kunyerált tőle – mindennapi életéről; tény az – nincs benne semmi furcsa, hiszen Párizs úgyszólván első számú célpontja volt az emigrációnak – oroszok is szép számmal akadtak közöttük, többségükről igazán sosem tudta meg, kik ők valójukban, mindegyik művészként mutatkozott be, esetleges hitelüket attól kapták, aki bemutatta őket a forszírozott társaságban, többségük azonban nem hagyott mély nyomot, annál inkább sem, mivel valamilyen oknál fogva továbbálltak Párizsból, egy részük bizonyosan a *korlátlan lehetőségek hazájába*, mint – például Jevgenyij Berman (aki – persze – itt már Eugéne lett); nem úgy mint Nyizsinszkij, akit Gyagilev hagyott hátra, és amíg bírta idegekkel, tovább tarolta a dicsőséget, más kelet-európaiak közül a litván Lipschitz, aki Jacques lett a Chaim Jacobból és nagy amerikai karriert futott be, Párizsban Modigliani lefestette, a szalon tulajdonosa rajongott érte, vásárolt tőle, vagy a bolgár Pascin (eredetileg Julius Mordechai Pinkas) a depresszióra hajlamos szefárd zsidó, tehetségéért Picasso is nagyra becsülte, az asszony az ő ajánlatára vett tőle képet, majd elment Amerikába, ahol egy gyöngye pillanatában végzett magával (éppen a Mussolini-barát amerikai költő harsogja cantójában: *ez itt Mittel-Europa!*) stb., stb.

azt azonban honnét tudhatta volna a szalon nagyasszonya, hogy megfordulhatnak nála olyanok szintén, akik csupán fedőszervet látnak intézményében: művészálruhában alkalmasint egészen eltérő pályákon mozognak – úgyszólván

biztonságosan; ugyanis Párizsnak nemcsak *rejtelsei* voltak már akkor sem, de „rejtettjei” csakúgy...

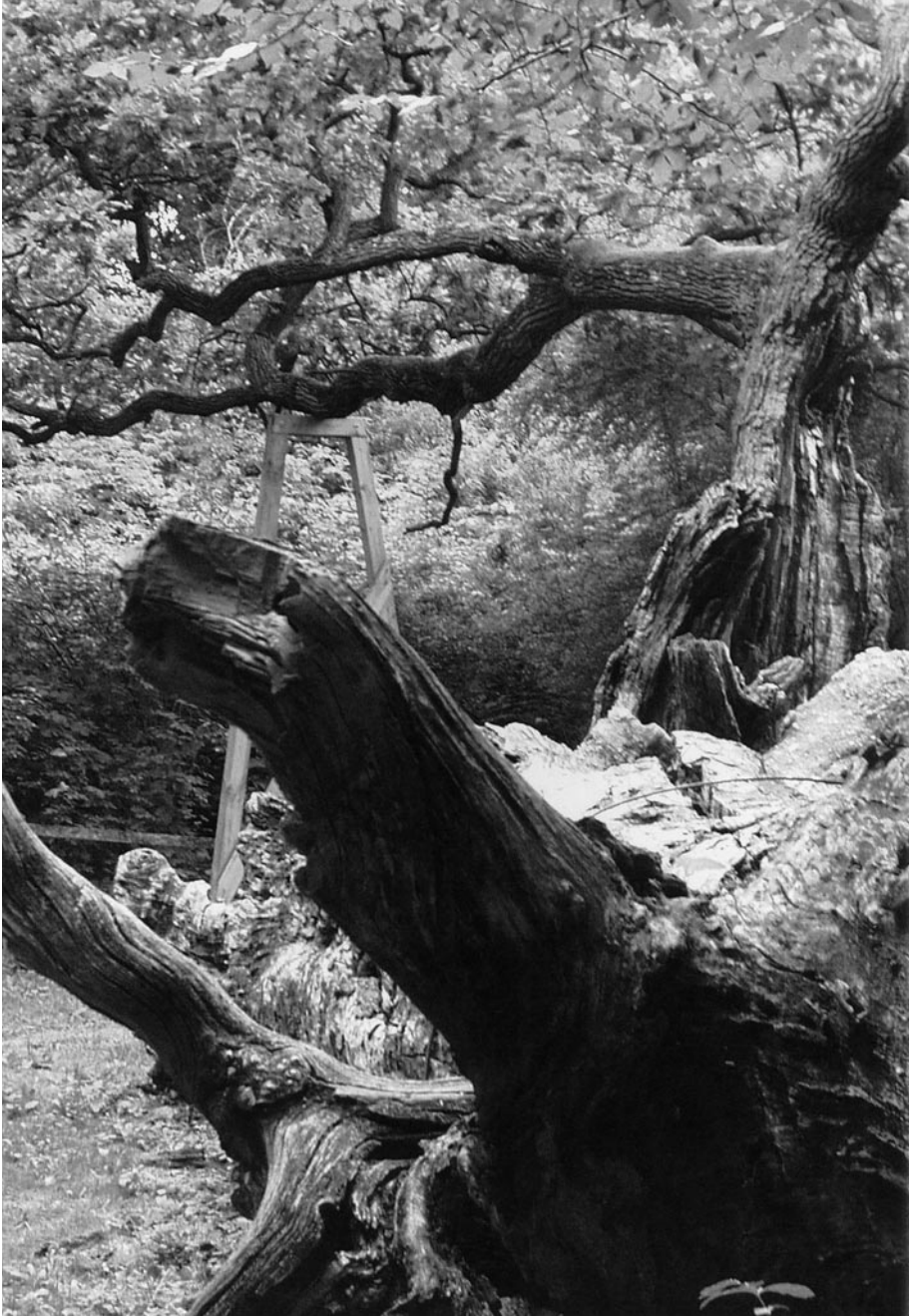
*

ezúttal Tódor elszámolta magát: kiderült, hogy a vonat Királyházáról nem megy át a határon, Nevetlenfalú az utolsó állomása; ugyanis nincs egyelőre szervezett határforgalom, arról nem szólva, hogy a széles nyomtávról az átállításhoz nincs személyzet, ha át is jut a határon, gyalogolnia kell Szatmárnémetiig (több, mint húsz kilométer), ahol valahogy el kell boldogulnia a román hatóságokkal; ki tudja, milyen alapossággal vigyázzák az átkelőket, mekkora ellen-szennvel, gyanakvással fogadják az idegeneket, szóval kezd kockázatosabbá válni a vállalkozás; afelől nem lehetett kétsége, hogy átlépve a határt, nyomban szüksége lesz a másik útlevelére, egy franciát jóval szívesebben látnak a románok, mint egy orosz vagy magyart, a kis-antant talán még nem utálta meg a nagyokat; még el lehet lavírozni a francia *grandeur* valamint a *sécurité* között a mindennapi életben, nemcsak az európai nagypolitikában, Paléologue külügyminiszter elképzelései ugyanakkor a szovjetellenességgel nehezítik útját – legalábbis a határon...

*

végző soron az emlegetett szalonok ötlete a Bateau Lavoisier közösség fönntartását, szélesítését célozta; Picasso lakása (1904 óta bérelte a nevezett házban) arra, noha szűkösen, elég volt, hogy összehozzon, együtt tartson egy viszonylag egyívású társaságot, mondjuk Max Jacob, Marie Laurencin, Apollinaire, Juan Gris, André Salmon és a Stein-testvérek együttesét (horribile dictu egy darabig Braque is), ám az érdeklődők száma növekedett, a két testvér között pedig élesebb viták merültek föl, ennek megfelelően a hölgy megvette a rue de Fleurus 27-es számú kétemeletes házacsát (két szoba, konyha és fürdőszoba, hozzájuk még egy hatalmas műterem (a tulajdonos néha festegetett, vagy éppen befogadott valakit, dolgozzék ott), egy darabig a fivér is bírta, aztán – kerülendő a nézeteltéréseket – feleségével ők ugyancsak béreltek egy lakosztályt és a Fleurus utcai szombatok látogatói őket is fölkereshették másik napokon;

Párizs mindenképpen ki akarta használni a háború alatt megszerzett reputációját, a *business* mellett a kultúrában szintén hegemoniára tört annál is inkább, mivel az előbbi kevesebb sikerrel kecsegtette, az a nemzetközi nyüzsgés viszont, ami már a háború előtt kísértette, a békével még sűrűbbé vált, egyúttal színesebbé is; Amerikával különösen jó kapcsolat alakult ki, a tengerentúlról nőttön nőtt az érdeklődés a modern művészetek fővárosa iránt; valahogy mégis ebben a kavalkádban fogalmazódik meg az az életérzés, amelyet Proust olvastán kihegyezettebben továbbít Beckett: *A művésznek, aki nem a felszínnel foglalkozik, a ba-*

rátság visszautasítása nemcsak ésszerű, hanem szükséges is. Mert az egyetlen lehetséges szellemi fejlődés csak a mélység értelmében lehetséges. A művészet nem tágló, hanem összehúzó tendenciájú. És a művészet a magány apoteózisa. Joggal támadhat olyan gyanúja az olvasónak, sokkal inkább Beckett sarkos véleménye csikorog az idézett szövegben, semmint a barátságra lankadatlan érzelmességgel áhító Prousté, annyiban azonban érdekes, hogy a korszak ellentmondásossága kiérzik belőle, nevezetesen ama kontroll-igény viszonylagossága, amely a művészek között a legtöbb vizsály buzgó forrása, de még a háborúskodás zsigeri öröksége csakúgy, amely – tessék figyelni! – érzelmileg remek alapot szolgáltat a közelgő hidegháborúnak: a társadalmisított gyanakvás korának, amely kiforgatja magából az ellen-hősök legkülönb mintáit...

*

ahol véget ért a vasútvonal, mindennél élesebben szemléltette a vasúti sínek egymás végében észlelhető távolsági különbsége; Tódor – természetesen – ismerte a fogalmakat: keskeny- illetve szélesnyomtáv, ilyen egzakt módon azonban még nem szembesült vele –

azzal is csupán itt, hogy ez gondot okozhat életében;

a gond – magától értetődik – a továbbjutás volt, aminek kerülnie kellett a föltűnést, bármilyen konfliktust a mindenkori hatóságokkal...

*

pontosabb adatok hiányában gyarló fantáziámra kell hagyatkoznom, ami egy regényben általában bukdácsoláshoz vezet, viszont ebben az esetben, amikor a hős – jövője ismeretében – konkrét pályán halad, legkevésbé a képzeletnek van helye, ám ha nem megy a vonat tovább, kénytelen-kelletlen a föltételezés is több a semminél (hányszor olvassuk jeles dokumentumokban a kitévelt: föltételezések szerint!), adódhat-e hitelesebb alkalom egy fedett ügynök utazásánál, hogy elbizonytalanodásunknak hangot adjunk? Tódort a szovjet határőrök simán átengedték, holott próbaképpen francia útlevelét mutatta be nekik; udvariasan megkérdezték tőle: üzleti ügyben járt-e országukban, amire tört országgal felelt igennel, és már mutatták is neki az utat, hol találja a román ellenőrzést; az alacsony épületben (lesírt róla az ideiglenesség, mintha építői nem hittek volna állandóságában, status quójában), a szűk szobában gyér világítás mellett hárman ültek: két beosztottnak látszó, de mindenképpen alacsonyabb rangú fiatalabb egyenruhás, harmadikként tisztí egyenruhában, arany válllapokkal valamivel idősebb előljárójuk, akinek erős szájfestésén megakadt Tódor tekintete, beléptekor neki szánta *bon soir*-ját, azonnal neki nyújtotta útlevelét; az elvette, kissé hosszasan hasonlított a fényképet az eredetijével, csak azután fogadta a köszönést:

bon soir, monsieur! –

majd meglepően jó franciasággal kikérdezte, mit keresett Oroszországban, a franciák kereskedni akarnak-e velük, bíznak-e bennük? ő pedig készségesen válaszolt a kérdésekre, jelesül arra is, mi az úti célja Romániában, Temesvárt jelölte meg; a tiszt váratlanul megjegyezte, éppen visszaindul dzsipjével Szatmárnémetibe, ha kívánja, elviszi az állomásig; Tódor nem mutatta ki megkönnyebbülését, de őszintén köszönte az ajánlatot; húsz kilométer mégiscsak húsz kilométer, az apostolok lován – merthogy nemigen látszott egyéb alkalmatosság – kiváltképpen bele az ismeretlen éjszakába; pontosan érzékelte, a tiszt úgyszólván hivalkodni akar beosztottjai előtt, hogy ő szót ért a francia úrral, és szívességet tesz neki...

5

magában teázgatott londoni lakásán, nyugtalanította (másfelől, persze, megnyugtatta), hogy nem kap hírt Kim felől; aggódott, hogy visszatér Bécsbe, bár reménykedett benne, hogy nem kezd akciókba utasítások nélkül; ugyanakkor tisztában volt vele, ő lesz az a *szakember*, aki eleddig saját ötleteiből is rengeteg hasznot hajtott az „ügynek” (magában sem mondta volna úgy: *nekünk*, holott joggal használhatta volna a fordulatot); noha nem volt árvagyerek, mint kiplingi névadója, legalább olyan talpraesett őszinteséggel végezte munkáját (talán ebben reménykedtek szülei, amikor ezt a nevet ragasztották rá a keresztségben); Kim igyekezett ugyanakkor nagy szolgálatokat tenni a koronának, amivel megalapozta karrierjét, noha belépésével az Angol-német Barátság társaságába azt manifesztálta, hogy az alapvető társadalmi problémák megoldása a náciaktól várható, ám ez a gesztus csakúgy, mint érdeklődése a Szlovák nyelvvel szemben, az elöbbiten szemmel lehetett tartani a német érdeklődést Anglia nemzetközi politikája iránt, az utóbbiban pedig egyértelműen a britek hírszerzőket képezték ki a szovjet állam érdekei ellen, egyrészt leleplezendő annak ügynökeit, másrészt beférkőzni szovjet emberek bizalmába, rajtuk keresztül pedig az ország nemzetközi orientációjának ellenőrzésébe; ezenközben Kim elindította újságíró karrierjét, alighanem nyelvtudása és apja segítségével bedolgozta magát a *World Review of Reviews* című rangos szemlébe – mindinkább a jó tollú külpolitikai újságíró maszkját öltve föl; ugyanakkor nem szűnt meg német érdeklődése: szerkesztette a baráti társaság lapját szintén; elérte, hogy Berlinben fogadja Ribbentrop külügyminiszter (alighanem találkozott Olga Csehovával is egy koncerten, amit annak fivére, Lev adott, ugye füledbe mászott, nyájas olvasóm, a *Poljuszka, polje* bájos melódiája, dúdoltad önkéntelenül Lev nótáját?); nem kétséges, hogy – ő maga természetesen tett róla – mozgására fölfigyelt az MI5, az „ötödik hadosztály”, és szívesen fogadta információit, miként Zarah Leanderét –

rezidense elégedetten értékelte teljesítményét, jóllehet a biztonság kedvéért némely mozzanatokban párhuzamosan társul kapta a szeszélyes Guy-t (erről Kimnek nem föltétlenül kellett tudnia, ám óhatatlanul belebotlottak néha egymásba); a magányos teázgatások ellenben remek alkalmat adtak az eredmények értékelésére, nevezetesen arra, mi kerüljön tovább a moszkvai központba, ahol többé nem Jagoda összegezte a híreket, ő már megkapta a számára kiutalt revolvergolyót a tarkójába, a „gonosz törpe”, Jezsov vette át ellentmondásos hagyatékát, egyelőre a *gazda* meglegedésére, ámbár ki a megmondhatója?

az újabb kortyintás a teából kicsinyég nehezebben öblítette át mister Hardt lepedékes garatját...

*

voltaképpen nagyon keveset tudunk Tódor romániai kalandjáról; annyit mindenesetre, hogy Szatmárnémetiben följutott egy vonatra, amely Nagyváradig ment; amikor meglátta, hogy csak addig, megfordult a fejében, hogy Szatmárból talán inkább Magyarországra kéne valahogy átjutnia, de a kérdés ott is a közlekedési eszköz volt: ugyanis csak Nagykároly–Nagyvárad viszonylat létezett, aztán Arad következhet, onnét Temesvár, ha minden klappol, ha nem, akkor hol lépheti át a magyar határt legkönnyebben?

úgy számolta – emlékei alapján – Nagyváradnál lehet legközelebb, legalábbis az újabb térkép, amin még Menzsinszkijjel tervezték utazását, és az a krikszkraksz, amit a szatmárnémeti vasútállomáson látott kifüggesztve hasonló benyomásokkal erősítették föltevését; arra az elhatározásra jutott, elveti a temesvári úti célt, már pusztán amiatt szintén, hogy ideje lenne valamilyen módon kapcsolatba kerülni valakivel „embereink” közül, aki közvetíthetné számára Moszkva utasításait, illetőleg ő maga elláthatná a szükséges információkkal, jelesül a kérdéssel csakúgy, miként viselkedjék Magyarországon, mire kell ott különösebben figyelnie, vagy mindössze útjának egyik állomásáról lenne szó? –

(indulása előtt főnöke így biztatta: te csak menj, Fjodor Sztjepanics, az első címet, nevet jegyezd meg, tartsd a fejedben, a másodikat, a bécsit fölírtam neked, vigyázz rá, ne érjen meglepetés, mi mindig veled leszünk! az utóbbi biztatságból kihallott akkor valami fenyegetésfélét, ám hamar megfeledkezett róla)

Nagyváradon világossá vált számára, amiről már hallott korábban, és aminek bizonyos fokig Nevetlen faluban szemtanúja lehetett, a románok egyes külföldi közvetlen összeköttetéseket megszüntettek: a vágányokat a határokon a semmibe futtatták ki; nem volt olyan viszonylat, ami átvitte volna, a határ – határ lett, nem korzó, ahogy állítólag valamelyik politikus szellemesen megfogalmazta (minden bizonnyal olyan, aki nem volt személyében érintve utazási kellemtelenségektől); neki föltétlenül fuvarra volt szüksége, ami legalább Ártándig eljuttatja; a gyaloglás ebben az esetben amiatt sem látszott jó megoldásnak – a fáradságon túl, mivel ezen a vonalon (már Nagykárolyban hallotta az utasok-

tól) szigorították az ellenőrzéseket, igen sokan átjárnak illegálisan a határon – csencselni, emiatt azok is bajba keveredhetnek, akik útlevelekre hagyatkozhatnak; a csempészeknek – persze – vannak rövidebb útjai, de az a tizenöt kilométer, amiről szó van, ugyancsak nem megjárható; pláne éjszakákon, amikor takarja őket a sötétség;

amolyan felemás idő volt, októberben szokott ilyen lenni: a napnak ereje van, mégis rendületlen a hűvös levegő; Tódor éppen kijutott a városból, amikor lovaskocsi érte be, a kocsis leszólította:

– hova az a nagy igyekezet, koma?

– Ártádra mék – hogy miként jutott eszébe ezt a nyelvjárási formát használni, maga sem értette, de a kocsis leállította a lovat, fejével intett, üljön melléje, és csaknem egészen a határállomásig vitte, onnét várt érkezőre;

alighanem friss benyomásai állították össze fejében a gyanút: errefelé az emberek mintha neheztelnének a hatalomra, a helyzetre, emiatt mintha egymáshoz manifesztáltak szívélyesebbeknek mutatkoznának, hátha irritálja kelletlen uraikat; számára azonban ez az ellenszenv nagy haszonnal járt, megint megspórolt egy hosszú gyalogutat, ráadásul a kocsis nem fogadott el fizetséget, a határőrök, vámosok pedig csomagjára sem voltak kíváncsiak, örömmel adtak túl a kósza „francián” ...

*

mindvégig, amíg csak gyűjtöttem (és rostáltam) az adatokat egykori szomszéd-asszonyom Tivadar bácsijának históriájához, bennem volt a kétely: csupán a hiúság sarkallt, hogy nyomozzak, bár nem tudom, neki, vagy magamnak akartam-e megmutatni, hogy ifjúkorom indián nyomkeresője nem veszett ki belőlem vénségemre teljesen, mindössze átalakult azzá a határozott vággyá, hogy irodalmat csináljak belőle, ha az egyáltalán lehetséges;

márpedig lehetséges, és aligha az esélye kérdéses, sokkal inkább a hogyanja, miféle literatúra süllhet ki belőle, ami – ugye illik tudomásul venni – semmi esetre sem a valóság, sőt, még az sem biztos, hogy annak a képe, sokkalta inkább annak, amit én fölszippantottam belőle, elhelyeztem viszonylataim, értekeim, ha tetszik doktrínáim fölöttébb ingoványos talaján, azaz kölcsönöztem neki egy sajátos, pontosabban: egy jellegzetes *valóságosságot*, szellemi lokalitást/lokációt, ha tetszik; abban a fázisban – természetesen – már nem beszélhetek bennem-lakásáról, hiszen – pofátlan merészséggel „diszlokáltam”: kitelepítettem magamból olyannyira, hogy új látószögemből némi idegenkedéssel néztek rá, ami semmiképpen nem elfordulás, hanem rálátás következménye;

nota bene, mindenből lehet irodalmat csinálni – tehetség és koncepció kérdése, milyet –

mindez, persze, dőre ábránd, ha képtelen vagyok nyelvileg hitelesíteni, ha elhiszem – mondaná Beckett – „azt a badarságot, hogy a tartalom minden, a forma semmi”. nota bene azt a képtelenséget, amely a művet irodalmiságától fosztaná meg; hadd válaszoljak hát a legtriviálisabban a végtelenül triviális ítéletre, azaz szándékolt tautológiával: az *irodalom – irodalmiság!* hogy ne legyen semmiféle félrehallás, nem irodalmiasság, ami esetleg igazolhatná a forma iránti bizalmatlanságot, hiszen – nem értem egészen, miért jövök elő ezzel a közhellyel – az irodalmat irodalmisága különíti el minden egyéb írásos műtől; el lehet mélázni azon, joga volt-e a szerzőnek – teszem azt – Nagy Lajos királyunkat leprával „fertőzni”, szerencsésebb azonban azt kérdezni, hogyan? miért? ez a föltételezés, ha csak nem magyaráz mindent, az ötletet is, egy krónikai ábrázolás *fehér kesztyűje*, ami ugyan nem igazolja a hipotézist, annál inkább a szándékot, mivel az utóbbi teheti *valóságossá az eredményt, az írói ráolvasást* – ha tetszik;

egy felejtésbe taszított magyar szerzőnél olvasom: *Élet és művészet párhuzamos, de csak ritkán találkozó vonalak a végtelenben*, majdnem teljesen lapos, megint csak közhelyes gondolat – hasonlóképpen közhelyesnek látszó parabolával; hogy mégis idézem, azt az eredetiben szintén kiemelt *ritkán* ösztönzi bennem; ugyanis az *élet*-nek nevezett beláthatatlanul bonyolult komplexum valósága legalább annyira triviális, mint a művészeté, ha merőben tárgyiságát tekintjük; ha nagyon le akarom egyszerűsíteni: eltérő metafizikájuk (szakralitásuk) húzhat rabcifalat közéjük, ami időlegesen le-lerontható (átjárható?) – akár mindkét oldalról (az élet felől például Jókai *A jövő század regénye* jóslatainak beteljesítése;

a művészet felől – találomra – Jorge Luis Borges költészete) –

mindez, ami fékezhetetlen tudálékosságom szülötte, semmi esetre sem menetetődzési kísérlet (azt pedig végképp nem szeretném, ha nyájias olvasóm azt képzelné, hőseim – a jelzett kivételekkel – egyáltalán érdeklődtek ilyen *nyűgös* problémák iránt)...

*

Kim tevékenységét elemezve egyszerre azon kapta magát, figyelme szanaszét kalandozik, ilyenkor általában ugyanazt a fogást alkalmazta koncentrációja helyreállítására: kikortyintotta teája kihűlt maradékát, írópolcához lépett (a polc is fegyvelmező eszköznek számított: nem álmosodott el olyan könnyen, mint az ülés kényelmében, ezt még valamikor a szemináriumban szokta meg; semmiképpen nem Ernest hatása!), elővette jegyzetömbjét, ami telis-teli volt matematikai képletekkel, számításokkal, törlésekkel, föllapozta az utolsó oldalt, amelyen mindössze a püthagoraszai számhármasság – $x^2+y^2=z^2$, vagyis az, amiből Fermat kiindult „nagy” sejtésének fölírásához, egy többszázados kihívó talány-

hoz: a sejtés igazolásához (egyaránt foglalkoztatja még abban az időben a professzionális és az amatőr matematikusokat szerte a világon);

nem véletlen, hogy mister Hardt belebotlott a föladványba, mint láhattuk gyakran választja – úgy mondja: pihenésül – a matematika bonyodalma, ha az írópolca fölötti fachokat vizslatjuk, szemünkbe akadnak jeles matematikai kiadványok, jellemzően és elsődlegesen elméleti matematika tárgykörében, naná, naná, Diophantos *Aritmethicá*-ja szintúgy; hogyan adhatná alább a diophantikus egyenletek bonyodalmainál? amikor beleásta magát a Fermat-sejtés történetébe, egyúttal az algebrai egyenletek egész számú megoldásának problémájánál kötött ki, pontosan ott, ahol Fermat a tizenhetedik század közepe felé; algebrai szimbólumokba foglalva: $x^n + y^n$ nem lehet egyenlő z^n -nel ha n nagyobb, mint kettő; Fermat ugyan rájött a tétel bizonyítására, de – mint mondta – az *Aritmethica* 1621-es kiadásának margójára nem fért rá; talán nem túlzás kijelentését úgy aposztrófnunk: egy örület elindítója lett a „majd-én-megpróbálomok” lendületében, noha Euler (ott vakoskodott szegény Nagy Katalin udvarában), vagy az igazán zseniális Jacobi sikertelensége visszafoghatta volna a lelkesedést, hogy Hilbertről már szó se essék; de talán arról sem, hogy Hardt úr érdeklődését csakúgy fölkelte a prímszámok világa (föltehetőleg Goldbach nyomán): viszonyuk a többi egész számhoz;

végtelenül sajnálta, hogy itt lakik a Trinity közelében, és eleddig nem volt alkalma találkozni az angol mesterekkel – mondjuk Hardyval vagy Littlewooddal, akik minden bizonnyal ösztönözhatték volna; ám inkább azzal számolt, elvették volna kedvét az outsider kísérlettől, ennek ellenére figyelte, ismerőseivel figyeltette az alkalmat, hogy legalább egy nyilvános előadáson hallgathassa valamelyik szaktekintélyt nyilatkozni...

*

Tódor viszonylag könnyedén eljutott Budapestre, ahol a megadott címen, a nyolcadik kerületi Losonci utca 11-ben üzenetet hagyott összekötőjének, talán Ljahtyerevnek, hogy hol találja meg, mivel a keresett személyt nem lelte otthon, és másnap egy Baross utcai kávézóban találkoztak; a harmincadik éve táján járó nő (nem kis meglepetésére nő volt a cím birtokosa, holott a papíron férfinév olvasható) finom mosollyal azt a férfinévét mondta vissza bemutatkozáskor, ő pedig a francia útlevélben jegyzett álnevét; szimplakávéval rendelkeztek, amíg meg nem érkezett vele a főszoigáló a kora őszi időjárásról fecsegték, magukra maradva azonban a nő részletesen kikérdezte útjáról, mert neki táviratoznia kell Szombathelyre, hogy „Kálmán bácsi szerencsésen megérkezett, jól utazott”; időnként elnevette magát, de nem kérdezett vissza, nevetgélt a hölgy szintén; pontosan átlátta, mi miért történik? valami könnyed melegséget érzett szíve táján, amikor arra gondolt, hogy Vjacseszlav Rudolfovics ilyen messziről szemmel tartja, gondoskodik róla, hogy innen ekkora pontossággal

képes lehessen követni útját; szeretne volna tudni, valóban Szombathelyre tudatják-e érkezését, aztán rájött, ostoba kérdés lenne, a kerülő tulajdonképpen biztonságát szolgálja –

– fizetünk – mondta a hölgy retiküljéből az asztalra csúsztatva egy nagyobb bankjegyet, némi fémpénzt (bizonyára előre kiszámolta) – két nap múlva ugyanitt várjon, ebben az időpontban –

kezet nyújtott és távozott, ő pedig fölmérte: kizárt, hogy ennyi pénzbe kerüljön a két szimpla, de már nem volt kinek visszautasítania, megivott még egy szimplát, fizetett, és visszaballagott a pályaudvar közelében talált szállodájába;

mindent értett a történetből, mégis egyre az ismeretlen nő járt eszébe, de már nem nagyon tudta volna megmondani, min csodálkozik...

*

(ifjúkoromban mind a mi falunkban, mind a szomszéd faluban ismertem egy-egy – úgy aposztrofálták – „világháborús” orosz; itt ragadtak fogságukból, itt házasodtak, alapítottak családot, fölvtették az itteni élet lanyha ritmusát, majd a második háború orosz bevonulása idején – úgy tetszik – aktivizálódtak, rátapadtak tolmácsként a hadtestre; avagy talán *alvóügynökök* lehettek, istápozták a bolsevizmust – számunkra; sosem fog kiderülni)

*

nem igazán meglepő, hogy Fjodor Sztyepanics fölnéz Vjacseszlav Rudolfovicsra, sőt, rajong érte, míg a sunyi, durva Jagoda nem keltett benne rokonszenvet, és érzett valami távolságot, ha nem idegenkedést a *proletariátus ökle*, a Cseka megalapítójával szemben, olyannyira, hogy találkozásaikkor mindig feszültség merevítette viselkedését, ugyanakkor Menzsinszkij intelligenciája, kirívóan jó társasági modora, természetesnek ható közvetlensége nemcsak fölzsabadította gátlásai alól, de folyvást érezte, tanulni akar tőle, imponált irodalmi, zenei műveltsége, tiszteletreméltó nyelvtudása (ezen a téren Trockijhoz hasonlították, ameddig egy ilyen összehasonlítás nem vált ideológiai kérdéssé, ám ilyesmi Menzsinszkijt sosem fenyegette, még ifjúkori „politikai botlásait” sem kérte számon senki), valószínűleg a főnök ugyancsak ráérezett beosztottja iskolázottságára (ráérezett a fenét! tudta a kartonjáról), fölmérte őszinteségének naivságát, nem avatta be azokba a galádságokba, amelyek az éppen ellenfélként aposztrofált személyeket, intézményeket csalták törbe, majd leplezték le a szovjethatalom ellenségeként, árulóként, kémként, burzsujként (Menzsinszkij igazán pontosan tudta, kit kell burzsujnak minősíteni, közülük származott), akik képesek összeesküvést szervezni, életére törni a „gazdának”; Vjacseszlav Rudolfovics mindezt már-már szemtelen eleganciával végezte, öltözködésével sem

akart megfelelni a lankadatlan éberség egyenruha-divatjának; Jagodából sugárzott az eszement szadizmus, amaz nyájas volt, kedélyéből szinte kibillenthetetlen –

és most, a kezdeti megpróbáltatások szállodai kiheverése pillanataiban jól esett erre a kedélyre gondolni, ilyen távolságból talán szellemes cinizmusa sem kontrázta szívélyességét, viselkedése varázsát;

a gazda pedig tudta, kire számíthat mindenkori „gondjaival”

(egy gondolatától maga Fjodor is megrémült: a gazda is szemináriumba járt, egyesek szerint az Ohrana ügynöke volt; megrázkódott, hogy efféléken jár az esze ismeretlen magányában, holott érezhette volna: ő többé sosem lehet magányos) ...

*

hogya mi a Jó, többnyire hajlamosak vagyunk evidenciaképpen kezelni – akár úgy, hogy fölsoroljuk azokat a cselekedeteket – például – amelyeket jónak tekintünk, ezáltal az evidenciát csupán tovább toltuk, ám sajnálattal kell közölnöm a reménykedőkkel: az *evidencia nem evidens!* ami igazán kellemetlen folyomány, hogy a *common sens* sem önmagában evidens, tehát nem tekinthető minden evidenciák alapjának, ugyanis a magától értetődőről minden esetben el kell mondanunk, milyen értelemben véljük magától értetődőnek, azaz a kigyó továbbra a saját farkát harapdálja;

(és mély hódolatom George Edward Moore úrnak) ...

*

kétségkívül elégedetlen vagyok magammal; forszírozhattam volna hatásosabban (majdnem azt mondtam: agresszívakabban) korábbi szomszédasszonyom érdeklődését „bácsikája” emléke iránt, tüzetesebben is kikérdezhettem volna a fölvidéki falu még életben található lakóit, esetlegesen távolabbi rokonokat, valamiképpen biztosan eljuthatott volna az anyakönyvig, ha másként nem, a helyi plébános fölkeresésével, hátha – legyen bár csekélyke – adat halászható ki a matrikulából, amire – már látom – föl kellett volna hívnom figyelmét, hanyagság volt részemről, vagy nyegleség, mi több akkor még abban sem voltam biztos, hogy konkrét célommal volna vele, ámbár azt meg fölfoghatta volna kérdésnek, nagyképű osztentációnak, amivel nemcsak magamtól, de a föl adattól sikerül elidegenítem, a *seligen Angedenkens* rokontól, de jogos-e az ember saját látomását másra megvenni? – hangozhat a kétség (vagy a mentegetődés); Jókaival szólva *elég naiv voltam azt hinni, hogy ezt mind már föl lehet támasztani a hamuból, a ködből*; valójában úgy rekonstruálok, engem jobban földobott a szikra: alkalmasint egy igazi életkaland mentén rátapadhatok egy sokkal jelentősebb jelenségre, olyanra, ami mintegy száz esztendő óta terheli ennek a földrajzi

szférának a társadalmi levegőjét (vagy fosztja meg tőle), kibeszélhetetlen múltakat fojt bele minden polgárába – többnyire olyan kényszereket passzírozva rá, amikért semmilyen bíróság, erkölcsi ítélőszék előtt nem felelhet; észre sem vehette, ellenére formálódott múltja, még ha maga kívánta is olyannak...

*

azokat az önéletrajzi mozzanatokat, amelyek óhatatlanul leterhelnek minden eredeti írásművet, ekként az én írásaimat szintén, sosem gondoltam naplóba foglalni, jöllehet, alkalmanként (külföldi utazások alkalmával jórészt) írtam naplójegyzeteket, néhány jegyzetomb tanúsíthatja; egyébként Picasso igazságát vallo: *La obra que uno hace es una manera de escribir un diario*, vagyis a munkám, amit végzek, megfelel egy naplóírásnak; de még milyen naplóírásnak! hiszen ha éppen szépirodalom vagy ahhoz közeli a főladat; mindennapi robotja alaposan tükrözheti, legapróbb titkaiig rögzítheti napi állapotomat, lelkem-szellemem rezdüléseit, netán lebénelését – őszintébben akár a naplónál, amely minden őszintesége ellenére észrevétlenül hamisíthat: maszkírozom magamat – legalább olyanra, hogy magamnak megfeleljek; persze, ez az igény megvan az irodalmi hozzáállásban csakúgy, természeténél fogva mégis eltérő hamisítások társaságában: a személyes alaposabb fődöttségében, ami ebben az esetben nem föltétlenül önmanipuláció, míg a naplóban mindig...

*

Pavel Florenszkij, akit kétkedés nélkül tekinthetünk a szovjethatalom mártírjának, noha jelleménél fogva könnyen elképzelhető, hogy finomabb terror mellett is mártírium lett volna sorsa, hiszen fehér reverendája, rendíthetetlen őszintesége eleve a fehér mártíriumra szentelte, egyetlen mondatával képes bevezetni olvasóját hitvallásába, miszerint mindannyian felelősek vagyunk önmagunkért és mindannyiunkért, csakhogy akit többre predestinálnak adottságai, attól több várható el; így veszi vállára nemzete, népe, egyháza, vallása és az egész világ sorsát: *Az igazak rendkívül élesen érezték a világot elárasztó rosszat és bűnt, s nem különültek el a romlástól, mélységes fájdalommal, és rendkívüli személyiségük parancsszavát követve felelősnek érezték magukat az emberek bűnös életéért, mintha csak a maguké lett volna.*

ennek megfelelően, amikor a börtönből egy távol-keleti lágérbába vitték, ott sem szűnt meg tudományos munkájával „az emberiséget szolgálni”, kutatómunkát végzett, kísérletezett, cikkeket, könyvet írt a rabságban, aminek jutalma újabb és szigorított tábor lett: a hírhedt Szolovki a Fehér-tengeren; pontosan értette, mit jelent törvénytelen elhurcolása, elítélése, egyik besúgó rögzített egy beszélgetést rabtársaival, amelyben megjegyzi: *Azt mondták nekem: „Mi nem tehetjük azt, amit a cári kormány, hogy csak a már elkövetett bűnökért*

büntet. Nekünk meg kell előznünk a bűnt. Mert különben mi történik? Várjuk meg, amíg valaki elkövet valamit, hogy megbüntethessük? Nem, ez így nem megy. Csírájában kell elfojtani a bajt. Így lesz erős az ügyünk” ez – úgy tetszik – még Lenin és „vas Feliksz” igazsága, az NKVD igazsága, Sztalin igazsága, azaz a rendszer „igazsága”, ezúttal nem szójáték, nem viszolygok a didaxistól: igazsága; megölni valakit, hátha egyszer ellenünkre tesz –

egyelőre nincs pontos értesülés arról, hogyan ölték meg, de egy sebtében küldött parancs így rendelkezik: *Agyonlőni!*

Florenszkij pontosan tudta, mi vár rá: *Saját odaadásáért, saját nagyságáért az embernek saját vérével kell fizetnie;*

vajon elbűvölhette-e Menzinszkij elegáns szkepszise Fjodort annyira, hogy soha nem kellett kételyeivel szembenézni; megtudhatta-e valaha is, hogy Pavel atya milyen sorsra jutott az elszabadult terror proletárdühében?...

*

1935 áprilisának végén doktor Hardt ismét Párizsba érkezett; sajnálatára nem érte el a monacói nagydíjat, noha csak bosszankodott volna, hogy Luigi Fagioli Mercedesszel repesztett a győzelemig (a nácik dicsőségére), tervezi azonban, hogy május végén Orléansban ott lehet, állítólag Robert Cazaux Bugattija verhetetlen; indulása előtt híreket hallott/olvasott az angol lapokban; nyugtalanító francia munkásokról szóltak, főként Párizs tizenharmadik kerületéből érkeztek – egyre harsányabbak: bérkövetelések, szociális intézkedések sürgetése, egyezkedések a munkaadókkal – természetesen egyelőre sikertelenül (elzárkóznak kizsákmányolóik – fogalmazott magában), itt-ott sztrájk-fenyegetések, majd sztrájkok, mozdulnak az állami erőszakszervek megvédeni a magántulajdont, mivel a fenyegetések között szerepel a gyárak elfoglalása szintén; úgy érezte, ott a helye, saját szemével kell meggyőződnie az eseményekről, az újságok színezhettek, álhírek is lehetnek, ám Párizsban mégiscsak súlyosan érződtek az események, rányomták hangulatukat a belsőbb kerületekre csakúgy, még a bohémok között is rendre téma volt a „munkáslázadás”, csak Chevalier búgta a *Mimile*-t a rádióban, ahonnét egyébként szovjet ügynökök akcióit sejtették a hallgatókkal, helyenként az orosz emigránsok bujtogatását hozták szóba, már pusztán amiatt, mivel a kommunisták szerintük onnét merítik bátorságukat a rend megbontására: Aragon az orosz ringyójával (miért éppen Elsát kímélték volna?) együtt nyomja a szélsőbalos dumát (Hardt elhatározta: fölkeresi az írópárt), maradt volna az a nő is Tahitin: a francnak kellett idejönnie! közeledik május elseje, már készülődnek a tömeggyűlésekre, a fölvonulásra, minden megtörténhet –

minden azért mégsem – gondolta Hardt; azonban ki kell hozni az eseményekből, a hangulatból, az elégedetlenségből a lehető legtöbbet; ugyanakkor a háború fenyegetése szennyezi a levegőt, félelmek izzadtságszaga terjeng, jó-

érzésű francia családok árván maradt gyerekeket fogadnak örökbe Spanyolországból, ahol egyre örültebb a helyzet (valakitől kérdeztem rögtön érkeztem után – morfondírozott, nem látta-e Ernest-et? *il est en Espagne* – volt a rövid válasz; már nem is értem, miért tettem föl a kérdést, sejthettem, hogy ez lesz a felelet), inkább Guy-ról kéne többet tudnom, nyüzsöghet az is ott, annyira önjáró, holott ebben a pillanatban nagyobb szükség volna rá itt, bár a melósok viszolyognak a nyilvánvaló buzeránsoktól, megérik, ránézésre biztosan; egyre többször hangzik föl a Marseillaise, fura módon a kocsmában, ahol Louis-val találkoztam, némelyek megrezdültek hangjától; Louis újját fölhegyezve szólt rám: hallja? (hallottam, nem vagyok süket) panaszkodott: sokan a pártban finctorogva elhúzódnak tőle, ha szóba kerül tavalyi könyve, a *Hourra 'l'Oural!* egyesek Sztalin-bérencnek titulálják háta mögött, de ő büszke rá; én meg éppenhogy nem tudom, büszke lennék-e rá? ahogyan azt sem, mit kezdjek suttyomban a skizofréniámmal –

– nem olvasta Gide véleményét?

– sértődöttségből beszél, nem találkozhatott Gorkijjal –

– nem bíztak benne, megvárták, amíg Gorkij meghal –

szerencsétlen kelekótya! valamikor szégyenkezés nélkül csatangolt Európában Nancy Cunard kitarítottjaként, most meg a milliomos selyemfiúja Sztalin elvtársért rajong; mister Hardt ugyan gyanította, nem szabadna így gondolkodnia egy igaz francia forradalmárról, Sztalinról pláne nem (a falnak is füle van!), talán kibukott belőle az egykori pap, hiányoztak a mindennapos gyónások;

az ablakból látta, autók suhannak el, neki viszont szembeötlőbbek voltak a pompásan nikkelezett kerékpárok és büszke kerékpárosok néma villódzása, mintha valami rangos verseny rajtjához vonulnának – például – a Párizs–Nizza szakaszon, amit persze cáfolt, hogy visszafelé is elcsillogott egy-egy; A Passage de l'Opéra utca kötekedő dadaistái, egyéb szédelői szálíg a cafékba húzódtak, a csődületek sem vonzották őket; mozgolódásokat jeleztek vidékről: Brest és a Toulouse után touloni, tarbes-i munkások is sérelmezik a reménytelen munkanélküliséget, sztrájkolnak, és ami a legmeglepőbb, nem sikerül a *gyártulajdonosoknak* sztrájktrőket toborozniuk, ráadásul a transzparenseken már mutatkozik a félelem a faszizmustól, a náci készülődéseitől, folytonos fekete marsaiktól, dübörgő nótáiktól, amiket Moszkva a *Jeszli zavtra vojna* kórusával egyelőre optimistán ellensúlyozott –

mister Hardt a kávéját kavargatta, közben azon töprengett, nem kéne-e lehajtania egy olyasféle cocktailt, amit Ernest kevertetett ugyanitt találkozásukkor, a tulaj bizonyára ismeri receptjét...

*

Fjodor Sztjepanovics, amikor viszonylag könnyedén – mindössze Ausztriában akadt némi vitája a hatósággal – eljutott Párizsba a Vjacseszlav Rudolfovics által megadott címre; keresése alatt elballagott a Diadalív mellett, látta az Ismeretlen katona síremlékét, megfogadta: ide még visszatér; némi tévelygés után azonban a padlásszobájában volt, sietve megvált jelentéktelen pakkjától (akad majd pótlandója ruhatárában!), aludt egyet a bevetett ágyon, amit a háziúr adott át rendelkezésére, biztatta, bármi gondja akadna, szóljon, felesége vagy cselédje igyekszik megoldani; abban azonban már nem volt egészen biztos, hogy ez így elhangzott-e, nem csupán a fáradtság álma játszadozik-e képzeletével, ugyanis rögtön az álom mélyére zuhant, Budapest óta jószerivel nem volt alkalma igazán pihenni, egyre attól rettegett, késésben van, hajszolta magát; csak valamikor estefelé ébredezett, az ablakon át bevilágított egy utcalámpa, amiről még félálomban úgy gondolta, valaki zseblámpával fürkészi az arcát; megnyugodott, amikor belátta tévedését, kiszédelt a fürdőszobába ellenőrizni, mennyire viselte meg őt magát és ruházatát a hosszú út, és nem mondható, hogy elégedett volt a tükörfelülettel –

az volt vagy nem – teljesen mindegy, mindez rendbehozható, konszolidálható, tudja jól, hogyan és leballagott az utcasarki kávézóba, noha jobban vágyott volna teára, ám azzal bocsátották útra, inkább a kávéval válassza ilyen (milyen?) helyen, mint a teát, nem kell rögtön mindenkinek tudnia, hogy orosz...

*

mister Hardt most ugyanabban a café-ban ült, amelyben mintegy tíz esztendővel korábban, amikor Fjodor Sztjepanovicsként ideérkezett: üzenetet kapott, hogy odaérkezik majd a szépséges Zoja, aki most Párizsban hódít kit tudja, miért hiába várta...

*

messze volt, de nem elérhetetlen Moszkvából; a világban meglehetősen riasztó hírek keringtek az ottani helyzetről, ami valójában nem lepte meg, tavaly halott, hogy Vjacseszlav Rudolfovics meghalt, azt is, hogy Genrih Grigorjevics került a helyére, akit még Menzsinszkij sem mindig tudott fékezni bosztohoságában, nem beszélve a „gonosz törpéről”, mert éppen Jezsov lett Jagoda helyettese (ezek kicsinálják egymást – fogalmazta meg lehangoltságát, balsejtelmét), talán nem érintik a változások az ő helyzetét; emberei szorgosan dolgoznak, Kim, ez a nagyszerű fickó biztonságosan továbbítja az MI5 híreit a németek mozgásáról, dehogyan csak a menetelésekről, zsidók elleni atrocitásokról, a Führer és bandája terveiről szintén; Párizsba azért utazott, hátha elér-

heti valahogy személyesen Guyt, visszafoghatja túlbuzgóságát, tudatosítani kellene benne, a köztársaságiak érdekeit ottani különítményeink képviselik a leghatásosabban, egyeztessen velük, hangolják össze akcióikat; tisztában volt vele, moszkvai főnökei sokkal jobban féltik pozícióikat, semhogy holmi „külügyeknek” túlbecsüljék jelentőségét (hol vannak *ezek* Vjacseszlav Rudolfovics intelligenciájától?), legfontosabb föladatuk a „gazda” legszigorúbb védelme, újabb és újabb lágerokról szól a burzsoá pletyka: letartóztatások, száműzetések, gyilkosságok;

talán, ha megéri, olvashatta volna a hitelesebb helyszíni beszámolót: *Az elvarázsolt Szigetvilág sok ezer szigete ott terült el a Behring-tengertől csaknem a Boszporuszig. Láthatatlanok, mégis léteznek, és szigetről szigetre ugyancsak láthatatlanul, de folyamatosan ide-oda kell szállítani a rabokat, akik szintén láthatatlanok, ám mégiscsak van testük, térfogatuk, súlyuk; na igen, a megelőzés, módjuk se legyen a bűnt elkövetni; mit sem tudhatott meg a papról, a tudós atyáról, akiből istenét akarták kiverni a kínzások alatt, azt az istent, amelyiket ő ifjúi lelkesedésében beáldozott a forradalomba...*

*

én, aki ebben a metaregényben csaknem végig botorkáltam kalandor figurám életén, már nem közölhetek szomszédasszonyommal semmit vélelmezett rokonáról; hiánya markánsabban kirajzolja, hogy meg kellett volna válaszolnom kérdéseit, eleget kellett volna tennem kíváncsiságának, mivel jobb helyzetben voltam a keresésben, mint ő akárcsak lehetett volna, noha az azonosítás, a rokoni szál úgyszólván aligha bogozzható ki tökéletesen valaha is, hiszen fivérére mentális problémái miatt nem számíthatok, tágabb családjuk valószínűleg kihalt; őt a harapós idő fosztotta meg nyomozásom eredményeitől, nem lenne értelme özvegyével próbálkoznom, követni sem tudná a történetet, érteni végképp nem; legyinthetek: romantikus képzelgés volt hinni, hogy a dolgok, események megtalálják útjukat, megteremtőik, elkövetőik világához; gyaníthatjuk, hogy létünknek kizárólag metafizikai értelme van, itt-létünk, világban-létünk viszont állandóan manifesztálja az anyagiság terhét, máskülönben a Jagoda, Jezsov és Berija-félék nem élhetnék ki gyilkoló perverziójukat (a „gonosz törpe” a fáma szerint Kamenyev és Zinovjev testéből kikaparta/kiásta a halálos lövedéket, és fölcímkezve gondosan elrakta őket) azokon, akik nem voltak személyesen haragosaik, többnyire nem is ismerték őket, valódi indulatuk sem lehetett, a szolgáló dühé éltethette bennük a gonoszságot – bomlott személyiségükben egy rendszer tárgyiasult – kihasználva a matéria esetleges indolenciáját; a franciák – egyáltalán nem nyegleségből elütik teszem azt egy frázissal: *la chasse aux sorcières*; de a boszorkányüldözések az egész világon együttesen sem pusztítottak el annyi életet, mint az említett perverzió, nem csaptak le akkora kéjjel a szellemre, mint rendszerük; persze, a guillotine-t jó másfél századdal korábban állították

föl ugyancsak az *egyenlőség* és *szabadság* nevében, ám a pontos tarkólövés mindenképpen higiénikusabb...

*

időről időre egyesek vagy úgy ítélték meg, hogy szert tettek olyan hatalmi pozícióra, amelyből esetleg bírálni lehet Sztalint és rendszerét, vagy csak fulladoztak már a terror vérgőzébe – különös módon ezekről viszonylag hitelesen tájékozódott Kim, ha kedve, ideje engedte beszámolt róluk mister Hardtnak (már tudjuk: Fjodor Sztjepanovicsnak); a „mi Tódorunknak” tudomása lehetett az ügyek szokásos végéről szintén (egyébként sem lehetett a híreket vesztetzár alá helyezni, Amerikáig is eljutottak); Európa viszont a náci egyre súlyosabb fenyegetésével nézett szembe, ami részben elfödte a szovjet valóság rémségeit (a nyugati kommunisták Hitler mutatványaival takarták el szemüket a mindennapi szovjet borzalmak elől, és szédítették környezetüket, támadták a nyugati kormányokat a kapitalizmus és a tőkerabság gyalázata miatt, el sem hitték, semmi esetre sem akarták elhinni, hogy a *Rjutyin-plattform* mélyenszántó elemzései mind a politikai helyzetre, mind a gazdasági problémákra vagy az állami erőszakra cáfolhatatlan tényeket hoznak föl, amely tények szükségessé teszik Sztalin és rendszere likvidálását); a kis moszkvai párttitkárt, Martemjan Rjutyint a GPU (1932-ben még Menzsinszkij a vezetője) börtönbe hurcolja, ott várhatja be kivégzését; az ügy leginkább arra volt fölhasználható, hogy még szélesebb erőszakhullám fegyelmezze meg a „nép ügye és vezére” ellen szervezkedőket, a koncepciók perék áldozatait –

távoli, történelmietlen kérdés, vajon Tódor, ha Moszkvában találkozik ezekkel a galádságokkal, továbbra is tisztelettel csodálja-e a hozzá mindig kedves főnökét, Vjacseszlav Rudolfovicsot? ...

*

végére is milyen Párizsban találta magát Paul Hardt (alias Fjodor Sztjepanovics, alias Tódor)? valamicskét javult a hangulat a szovjet állam megítélésében: a két ország megneemtámadási szerződése már élt, még ha nem is mindenki hitt benne, ám Hardt bizonyára saját eredményességét láthatta abban, hogy a baloldali pártok egyre elégedettebbek azzal az enyhüléssel, amivel az új szovjet doktrína szorgalmazza a kapcsolatot a külföldi baloldali pártokkal, azok többé nem a kapitalizmus titkos ágensei, hanem a helyi proletárok szerveződései, ahogyan az egyre jelentősebb francia szakszervezet, a C.G.T.; kínálkozik a reményteli együttes föllépés a náci ellen, Sztalin elítéli a szabadságjogok hitleri korlátozásait, a politikai ellenfelek zaklatásait, a zsidók üldözését, a spanyol köztársaságiak elleni hadjáratot (naná, ott vannak a mi embereink, akik tudják, merre kormányozzák az eseményeket – gondolta a rezidens), mind

több és több plakát jelent meg Párizs utcáin (és korántsem csak a munkáskerületekben), harsányan hirdetik a *Front populaire* jelszavait: *contre: la misère, le fascisme, la guerre és pour le pain, la paix, la liberté*, hiába mennydörgi a szélsőjobb, ha Népfrontra szavazol (mert a szavazatokért folyik a súlyos harc), akkor a háborúra szavazol, a fölhívás aláírói: Daladier, Blum, Thorez, Langevin stb. egysége – úgy látszik – elnémitja a demagógiát, miszerint őket madzagon rángatja Sztalin Moszkvából és a judeo-bolsevizmus termékei (föl sem merül bennük, hogy a szóhasználat Münchenből ismeretes), a szocialisták, a radikálisok és a kommunisták hitelesebbeknek látszanak a francia választók szemében; a franciák még a múlt esztendei merényletet sem feledték a marseille-i Tőzsde téren, gyanították Mussolini szerepét benne;

Hardt tehát egy forrongó városba érkezett; érzékelnie kellett, hogy az elmentétek kiéleződése a tőke és a munka között egymáshoz nyomhatja ezeket a pártokat, Spanyolországban is balos kormány van, amely nyomban szabadon engedett ötvenezer politikai foglyot (megint fejében az aggodalom: vajon Guy merre rontja a levegőt?); Daladier a Népfront embere, noha nem a szocik balszárnya, de a szovjet-francia szerződés híve és következetesen németellenes (Sarraut – és ez már a 36-os év márciusi eseménye – rádiószózatban lépett föl Hitler ellen még márciusban, április végén az egyesült baloldal valóban többséget szerez a képviselőházban: Sarraut lesz a miniszterelnök, ratifikálja a francia-szovjet kölcsönös segélynyújtási szerződést; ez nem képes lecsillapítani az elégedetlenkedő, sztrájkoló munkásokat, a Népfronttal pedig nem ért egyet, lemond, június 4-én Leon Blum alakít kormányt, Daladier lesz a nemzetvédelmi miniszter, és mint olyan átviszi a hadianyaggyártás államosítását szabályozó törvényt; az új kormány – baloldali ígéreteinek megfelelően – bevezeti a negyvenórás munkahetet, megegyezést kezdeményez és folytat a munkaadók és a munkások között, kötelezővé teszi tizenéves korig az elemi iskolát, amivel a gyermekmunkát is föl kívánja számolni (mister Hardt homlokán föltolulnak a ráncok: az új szovjet alkotmányra gondol, amely lehetővé teszi tizenkétéves kortól a legsúlyosabb büntetések kiszabását, vizionálja a munkatáborok lesóványodott gyerekeit, és visszanyeli a görcsöt a torkából); ugyancsak Blum kormánya számolja föl a növekvő számú – főleg szélsőjobb – félkatonai szervezeteket; a nemi egyenlőséget női kormánytagok jelzik, másfelől nem kíván beleavatkozni a spanyolországi helyzetbe;

természetesen, Hardt érzékeli, hogy a megváltozott körülmények között visszafogottabb, óvakodóbb ügynöki tevékenységre lehet csak hagyatkozni, a lehetőségekhez képest támogatni kell a Népfront markáns intézkedéseit, akcióit: a fő veszély mindenképpen Hitler; a szélsőjobb ellenben váltig hivatkozta a Führer cinikus proklamációját, miszerint a *franciák életrevaló népek* – mondván nem ők az ellenségei; bosszúsán konstatálja, hogy nem volt épeszű ügynökük Belgiumban, aki bekavart volna a kommunista puccskísérletnek, ha csak nem saját ügynök terelte a rendőrség figyelmét bizonyos Trockij-levelekkel a szám-

űzött bolsevik eszmetársaira; de kicsit előre szaladtunk, egyelőre a tájékozódást tekinti elsőrendű föladatának, ami a mozgalmas helyzetben bizony sok energiát, figyelmet követel...

*

az olvasó orromra koppinthat és joggal, hogy regényt ígértem, nem pedig történelmi leckét (sem fiúknak, sem lányoknak), magam sem tekintem educatiónak, de talán érdemes figyelmeztetnem, hogy meghívásom sokkal inkább kísérletre, semmint szentesített historizálásra, sem pedig műfajilag kodifikált elbeszélésre szól (értsd: metaregény): olykor fordított színpad: a háttér előtérbe tolaakszik, beleértve a háttérelmzést szintén – a történet rugalmasságának (a kitalációnak?) megfeleelve;

c'est une histoire a dormir debout – ahogy e tájt rónának meg; a dajkamesék azonban némiképpen finomabb recept szerint szerveződnek, átláthatóbb dramaturgiával, még ha Tódorunk életfordulatai regényességtől *fertőzöttek is*, értve rajta a naturalista-realista trükköket, amelyek dezinficiálása – úgy tetszik – elkerülhetetlen, ha komolyan vesszük magunkat; és miért ne tennénk? talán az „igazi” realizmus olvasható ki egy Dzerzsinszkijhez közelálló csekista érveléséből: *Lenin megtanította nekünk, hogy a párttagoknak – kivétel nélkül – a Cseka ügynökeiként kell tevékenykedniük: kötelességük, hogy „megfigyeléseket végezzenek” és tapasztalataikról jelentést tegyenek... Ne amiatt legyenek aggályaik, ha feljelentünk valakit, hanem ellenkezőleg, ha elmulasztjuk ebbéli kötelességünket... Legyen valaki a legközelibb, a legőszintébb barátunk, ha más a politikai véleménye, nem tehetünk egyebet, mint hogy megszakítunk vele minden kapcsolatot, egyszersmind leleplezzük, följelentjük őt –*

Fjodor Sztjepanovics – láttuk – ezt az „iskolát” járta ki, efféle normáknak kívánt megfelelni (nem is akarhatott egyebet), de hála Menzsinszkijnek, szeszélyesebb gályára parancsolták, noha egyazon ügy, egyazon eszme szolgálatában...

*

az ügy – és ezt látja az egész világ, noha egyelőre az ostor leginkább a saját népen csattan – egyetlen személyben koncentrálódik; Fjodor, kikapálódva Theodore, mind élesebben látja, hogy az idol nemcsak a sűrítménye, egyúttal akkora, hogy kitakarja maga mögül az *alkotó hátteret*, amely napról napra újjá szüli a bálványt, egyre jobban stabilizálja státusában; látja, mivel az idegen környezet – munkája közben – óhatatlan hasonítgatja, édesgeti magához, már-már előáll az újabb francia közhely (ugyan miért nem inkább orosz vagy angol változatok ötlenek eszébe?), *ne pas savoir sur quel pied danser?*

valóban nem tudható már jó ideje; csaknem azóta, hogy az otthoni (?) csizma lekerült a lábáról...

*

az igazi idegeskedés, mert ez már nem pusztá aggály volt, július közepén vált napi programmá, amikor Franco tábornok ideiglenes kormányt alakított, és frontális támadást indított a köztársaságiak ellen; súlyos harcokról szóltak a beszámolók, a cafékban mindenütt az eseményeket részletezték; betért Ernest törzshelyére, de a tulajdonos, azonkívül, hogy Spanyolországban van, semmi újat nem mondhatott róla, az a reménye is foszladozott, hogy legalább közvetve megtudhat valamit Guy-ról, sőt, már abban sem volt biztos, hogy egyáltalán a harcok helyszínén van; talán áthajózott már Amerikába, talán valahol Észak-Afrikában rekedt, mindenesetre afelől nem lehetett kétsége, hogy a falangisták mindenütt kegyetlenkednek, aberrált gyilkosok; a moszkvai hírek augusztus közepén pedig azt jelentették, hogy letartóztatták Kamenyevet és Zinovjevét; valami tizenhatok perbefogásáról fantáziáltak (nem volt rémhír!), emlékezett: Zinovjev Lenin idejében még a harmadik helyen állt a vezetésben, már egy esztendeje börtönben volt, onnan került az új per tárgyalására, ahol a tizenhatokat összeesküvőkként marasztalták el – Hitlerrel, Trockijjal szövetkezve, és Sztalin meggyilkolására szervezkedve – még a hónap végén megkapták Jezsov osztagának golyóját a tarkójukba –

a világ figyelme ezekben a hónapokban inkább Spanyolországra szegeződött, és – persze – Németországra, ahonnét novemberben elindult a Condor Légión – talán nem is annyira Franco megsegítésére, mint inkább a repülőgépes terrorbombázások kipróbálására (Guernica), erőfitogtatásra; ebben a háborús históriában alig valakit érdekelt, hogy a szocialista szabadság szovjet világában totális rendőri akció indult a külföldiek, a velük bármiféle kapcsolatot (akár csak levelezést) tartók ellen. Kiutasítások, internálások, állandósult atrocitások, gyilkosságok félemlítették meg a belföldi lakosságot is...

*

Theodore, azaz Paul Hardt, azaz Fjodor Sztyeapanovics nem sokat hezitált, érdeklődött Angliából, hátha onnét többet tudhat meg; így is történt, mert megtudta – például – hogy Jezsov létrehozott egy külön különítményt (AST-tisztek), főadata a régi ügynökök ellenőrzése, alkalmasint kiiktatása (likvidálása) a hálózatból; Ignazio Reiss, egy másik rezidens főlháborodott Kamenyev és Zinovjev kivégzésén, a párizsi szovjet nagykövetségen leadott levelekben jelezte, hogy megszakít minden kapcsolatot Moszkvával; Hardt utasítást kapott, hogy egy vasbottal verje agyon Reiss-t, ám ő ezt megtagadta; 1937 nyarán, amikor kiderült több ügynököt is hazahívtak Moszkvába, Fjodor régi barátjához Orlovhoz fordult, hogy mi várhat rá, ha hazamegy; Orlov nem értette, miért menne, hiszen nem orosz, nincs ott senkije, és följegyezte: *Fjodor Sztyeapanovics mélységes depresszióba esett; arról beszélt, hogy hallott más magyarokról, akiket*

szintén hazacsábítottak, perbefogtak, és rövid úton kivégeztek; az elmondottak ellenére sem bírta lebeszélni az utazásról: Egy volt papról sosem hihessék azt, hogy áruló volt;

a kétes áldozatot választotta: a Lubjanka Kommunarka terén golyót a tarkóba, de a tér fölött is kéklott a szeptemberi ég, miként tisztesebb helyszínek fölött...

*

(talán csupán pletyka volt: Jezsov nem vállalta a saját kezű kivégzést, belátta: nem éri föl a lósznya áldozatot)

*

utólag megkönnyebbülve gondolok egykori szomszédasszonyomra: teljesítettem úgy-ahogy kívánságát, kinyomoztam – amennyire erőm és fantáziám engedte – rokona titkos életét, ám – és ez az a bizonyos könnyebbség – nem kell elbeszelnem neki, mivelhogy *itt a porban rossz a hangom* nekem is...

